

श्री राग महला ३

शब्दार्थ : निरमला – निर्मळ, पवित्र; भए – झाले; पवितु – पवित्र; सरीर – शरीर; पाइआ – पावतात; भेटिआ – भेटतो; गहिर – अगाध; गंभीरु – गंभीर; बैसणा – बसणे; सेवि – सेवा कर, स्मरण कर; निसंगु – निः संकोच; मैलु – मळ (पापाचरणाचा मळ); पतंगु – किंचित, अंशमात्र; सचै – सत्य, सबदि – गुरुपदेशात; पति – पत, प्रतिष्ठा; जिनी – ज्यांनी; हउमै – अहंकार; मारि – काढून टाकणे; पछाणिआ – ओळखतो/णे; हउ – मी; तिन – त्याला; बलिहारै – समर्पित, आत्मार्पण; मनमुख – स्वेच्छाचारी; न जाणनी – जाणत नाही; ठउर – ठिकाण, जागा; कतहू – कुठेच; थाउ – स्थान, खाणा – खाणे; पैणणा – पोशाख, कपडा; विचि – मध्ये; सालाहणा – स्तुती करणे; आतम – आत्म्यात; रामु – राम; पछाणिआ – ओळखतो; निजघरि – निजस्वरूपात, आत्मस्वरूपात; वासु – निवास करणे; वेखणु – पाहणे; बोलणा – बोलणे; साखी – शिकवण, उपदेश; सोइ – शोभा; जिनी – ज्यांनी; विसारिओ – विसरवले; से – ते; दुखीए – दुःखी, चले – निघून गेले; रोते – रडत;

भावार्थ : जे जीव सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करून प्रभू परमात्म्याची सेवा (स्मरण) करतात त्यांच्या मनातील अहंकार विकार नष्ट होऊन मन निर्मळ व शरीर पवित्र होते. मन आनंदाने भरून जाते. असा जीव परमसुख प्राप्त करतो व त्या गहन गंभीर प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करतो. सत्यरूप प्रभू परमात्म्याची संगत प्राप्त झाल्याने त्याच्या मनात त्या सत्यरूप प्रभू परमात्म्याचे नाम दृढ होते ॥१॥ हे मना! तू सर्व मायामोहाना नष्ट करून निःसंग होऊन, आपल्या सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे वागून प्रभू परमात्म्याची सेवा (स्मरण) कर. असे केल्याने मनात प्रभू परमात्म्याचा वास होतो व मग मन पूर्णतः निर्मळ होते. अहंकाररूपी मळाचा लवलेश ही राहत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ सतगुरूच्या उपदेशाने जीवास सत्यरूप प्रभू परमात्म्याच्या नामाची प्राप्ती होते. असा जीव इह परलोकी पत-प्रतिष्ठा प्राप्त करतो. ज्या जीवाने अहंकार नष्ट करून प्रभू परमात्मा प्राप्त केला आहे अशा जीवावरून मी माझा जीव ओवाळून टाकतो. मनाप्रमाणे वागणाऱ्या स्वेच्छाचारी जीवांस प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान प्राप्त होत नाही. त्यांना केव्हाही कोठेही स्थिरता प्राप्त होत नाही ते मायामोहाने सदैव भ्रमत राहतात. ॥२॥ ज्याने प्रभू परमात्मा प्राप्त केला आहे. त्याचे खाणे-पिणे पेहेराव सर्व कर्म प्रभू परमात्म्याच्या इच्छेनेच घडत असतात. तो सदैव प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करत असतो व तो सदैव प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेत राहतो. सर्वत्र सर्व जीवांचे ठायी तो प्रभू परमात्मा, तो आत्माराम वास करत आहे हे ते ओळखतो व तो स्वतः प्रभू परमात्म्यात निवास करतो. ॥३॥ जो जीव सत्यरूप परमेश्वरास पाहतो, त्याच्या मुखावाटे बाहेर पडणारा प्रत्येक शब्द परमेश्वर प्रेरित असतो. त्याचे तन-मन सारे सारे प्रभूरूप होऊन जाते. त्याने दिलेली शिकवण, त्याने केलेला उपदेश हाही परमेश्वरी उपदेश असतो. त्या मुळेच तो ह्या जगात शोभिवंत होतो, सर्वांच्या आदरास प्राप्त होतो. ज्याला प्रभूपरमात्म्याचा विसर पडला तो सदैव दुःखात बुडून रडत बसतो. ॥४॥

सतिगुरु जिनी न सोविओ से कितु आए संसारि ॥
जम दरि बधे मारीअहि कूक न सुणै पूकारा।
बिरथा जनमु गवाइआ मरि जंमहि वारो वार ॥५॥
एहुजगु जलता देखि कै भजि पए सतिगुर सरणा ॥
सतिगुरि सचु दिडाइआ सदा सचि संजमि रहणा ॥
सतिगुर सचा है बोहिथा सबदे भवजलु तरणा ॥६॥
लख चउरासीह फिरदे रहे बिनु सतिगुर मुकति न होई ॥

पड़ि पड़ि पंडित मोनी थके दूजै भाइ पति खोई ॥
 सतिगुरि सबदु सुणाइआ बिनु सचे अवरु न कोई ॥७ ॥
 जो सचै लाए से सचि लगे नित सची कार करंनि॥
 तिना निजघरि वासा पाइआ सचै महलि रहंनि ॥
 नानक भगत सुखीए सदा सचै नामि रचंनि ॥८ ॥१७ ॥८ ॥२५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ६९)

शब्दार्थ : कितु - कशासाठी; संसारि - संसारात; दरि - दारात; बधै - बांधून; मारीअहि - मारले जाते; कूक - पुकार, आवाज; न सुणै - ऐकत नाही; बिरया - व्यर्थ; जनमु - जन्म; गवाइआ - घालवला; मरि - मरून; जमहि - जन्मतात; वारोवार - वारंवार, पुनःपुन्हा; एहु - या; जलता - जळताना; भजि पए - पळाले; सरणा - शरण; दिडाइआ - दृढ केले, समजावले; संजमि - संयमात, मर्यादित; बोहिथा - मोठी नाव, जहाज; भवजलु - भवसागर; तरणा - तरून जातात; लख चउरासीह - चौऱ्याऐंशी लाख; फिरदे रहे - भटकत राहतात; बिनु - शिवाय; पड़ि पड़ि - वाचून; मोनी - मौनी, मौन धारण करणारे; थके - थकले; दूजै भाइ - द्वैत भाव; अवरु - अन्य; लाए - लागले; सचि लगे - सत्यस्वरूप ईश्वराच्या ठिकाणी लागले; नित - नित्य, सदा; कार - कर्म; करनि - करतात; तिना - त्यांनी; निजघरि - निजस्वरूपात, आत्मस्वरूपात; वासा - निवास; पाइआ - पावतात, प्राप्त करतात; सचै - खऱ्या; रहंनि - राहतात; सुखीए - सुखी; नामि - नामात; रचंनि - रंगतात;

भावार्थ : ज्याने जन्मात सतगुरूची सेवा केली नाही तो ह्या जगात जन्माला तरी कशाला आला? अशा जीवांना यमाच्या दारी मार सोसावा लागतो. त्या वेळी त्याने केलेला आक्रोश, फोडलेला टाहो कोणीही ऐकत नाही. त्याने आपला जन्म वाया घालवला. तो सदैव जन्ममरणाच्या चक्रात फिरत राहतो. ॥५ ॥ सर्व जीव ह्या जगात विषयविकारांच्या अग्रीत होरपळत असलेले पाहून खरा भक्त सतगुरूला शरण जाऊन त्याची सेवा करतो. मग सतगुरू अशा भक्ताच्या मनात सत्यरूप प्रभू परमात्म्याविषयी दृढ भाव निर्माण करतो. त्यास संयमित जीवन कसे जगावे हे शिकवतो. सतगुरू हे परमेश्वराकडे नेणारे जहाज आहे. त्याच्या साहाय्याने प्रभु नामात मग्न होऊन हा भवसागर पार करता येतो. ॥६ ॥ चौऱ्याऐंशी लक्ष योनीत फिरूनही सतगुरूशिवाय मुक्ती प्राप्त होत नाही. महान पंडित धर्मग्रंथांचा अभ्यास करता करता, तर योगिलोक मौन धारण करून थकून गेले पण त्यांना परमेश्वर प्राप्त झाला नाही. कारण द्वैत भाव मनातून न गेल्याने त्यांनी प्रभू परमात्म्यापाशी आपली पत घालवली. सतगुरूच्या उपदेशानेच हे कळले की ह्या सृष्टीत सत्यरूप परमेश्वराशिवाय अन्य काही नाही. सारे काही परमेश्वरस्वरूपच आहे. ॥७ ॥ ज्या जीवाला स्वतः प्रभू परमेश्वराने सत्यकर्म मार्गावर नेले, प्रभु भजनी लावले त्या जीवाचे प्रत्येक कर्म सदैव प्रभूच्या प्रेरणेनेच होत असते. त्यास प्रभुपरमात्म्याचे घरी वास प्राप्त होतो व तो प्रभू परमात्म्याच्या महालातच राहतो. नानक सांगतात, जो भक्त सत्यरूप प्रभू परमात्म्याच्या नामात रंगून जातो तो परमसुखात नांदतो. ॥८ ॥१७ ॥८ ॥२५ ॥

॥ सिरीरागु महला ५ ॥

जा कउ मुसकलु अति बणै ढोई कोइ न देइ ॥
 लागू होए दुसमना साक भि भजि खले॥
 सभो भजै आसरा चुकै सभु असराउ ॥

खंड १ [२१०]

चिति आवै ओसु पारब्रहमु लगै न तती वाउ ॥१॥
 साहिबु निताणिआ का ताणु ॥
 आइ न जाई थिरु सदा गुर सबदी सचु जाणु ॥१॥ रहाउ ॥
 जे को होवै दुबला नंग भुख की पीर ॥
 दमडा पलै ना पवै ना को देवै धीर ॥
 सुआरथु सुआउ न को करे ना किछु होवै काजु ॥
 चिति आवै ओसु पारब्रहम, ता नेहचलु होवै राजु ॥२॥
 जा कउ चिंता बहुत बहुत देही विआपै रोगु ॥
 ग्रिसति कुटंबि पलेटिआ कदे हरखु कदे सोगु
 गउणु करे चहु कुंट का घड़ी न बैसणु सोइ ॥
 चित आवै ओसु पारब्रह तनु मनु सीतलु होइ ॥३॥
 कामि करोधि मोहि वसि कीआ किरपन लोभि पिआरु ॥
 चारे किलविख उनि अघ कीए होआ असुर संघारु ॥
 पोथी गीत कवित किछु कदे न करनि धरिआ ॥
 चिति आवै ओसु पारब्रहमु ता निमख सिमरत तरिआ ॥४॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ७०)

शब्दार्थ : जा कउ – ज्याला; मुसकलु – संकट, मुश्किल; बणै – येऊन पडते; ढोई – आश्रय, सहारा; देइ – देतो; लागू – पाठीमागे लागतो; दुसमना – दुश्मन, शत्रू, वैरी, साक – नातेवाईक, भजि – पळणे; साक मि भजि खले – संबंधीसुद्धा दूर जाऊन उभे राहिले; सभो – सर्वजण; भजै – तुटले; चुकै – समाप्त झाले, संपले; असराउ – आश्रय; चिति – चित्तात; आवै – आले; पारब्रहमु – परब्रह्माच्या, परमेश्वराच्या; लगै – लागले, तती – गर्म, वाउ – हवा, साहिबु – स्वामी, परमात्मा; निताणिआ – त्राणरहित, निर्बल व्यक्तीचा; ताणु – शक्ती, बल; आई न जाई – येत नाही आणि जात नाही; थिरु – स्थिर; सदा – नेहमी; जे को – जर कोणी; होवै – झाला; दुबला – दुबळा; नंग – नग्न; भुख – भूक, पीर – पीडा, त्रास; दमडा – पैसे; पलै – पदरी, देवै – दिला; सुआरथु – स्वार्थ; सुआउ – प्रयोजन; को – कोणी; किछु – काही; ओसु – त्याला, निहचलु – अटळ, निश्चल; राजु – राज्य; कउ – ला (कुणाला); बहुतु – पुष्कळ; देही विआपै रोग – शरीराला रोग जडतात; ग्रिसति – गृहस्थ; कुटुंबि – कुटुंब; पलेटिआ – गुंतलेला, चिकटलेला; कदे – कधी; हरखु – हर्ष; सोगु – शोक; गउणु – भ्रमण; चहु कुंट का – चारही दिशांना; घडी – घडीभर; बैसणु – बसणे; सीतलु – थंड, शीतल; कामि – काम; करोधि – क्रोध, मोहि – मोह; वसि कीआ – वश करून घेतले; किरपण – कंजूस - कृपण; किलविख – पाप; उनि – त्याने; अघ – पाप; असुर संघारु – असुराचा संहार केला / करणे; कवित – कविता; कदे – कधीच; धरिआ – धरले, निमख – निमिषमात्र; सिमरत – स्मरण केल्याने, तरिआ – तरतो, पार करतो; सासत – शास्त्र;

भावार्थ : ज्या वेळी जीवावर अनेक संकटे कोसळतात व त्यास कोठेही कोणीही आश्रय देत नाही, चोहोबाजूने शत्रू त्याला घेरतो, सगळे आप्तस्वकीयही पळून जाऊन दुरून गंमत बघत असतात, अशावेळी जे आधार देतील अशी तो

जीव आशा करत असतो तेही आसरा देत नाहीत. अशा महाबिकट निराधार परिस्थितीत तो जीव परब्रह्म प्रभू परमात्म्याचे ठायी आपले चित्त एकाग्र करील तर त्यास यत्किंचितही तोशीस लागणार नाही. तो प्रभुकृपेने सर्व संकटातून सुखरूप बाहेर पडेल. ॥१॥ तो प्रभू परमात्मा निर्बलांचे बल आहे, निराधारांचा आधार आहे. जन्ममरणाच्या पलिकडे आहे. तो सदा स्थिर व अस्तित्वमान आहे. सतगुरूच्या उपदेशाने ह्या तथ्याची जाणीव होते व प्रभू परमात्म्यास जाणता येते. ॥१॥ रहाउ ॥ जो माणूस दुबळा आहे, त्याच्याजवळ अंग झाकण्यासाठी कपड्याची चिंधीही नाही, भूक भागवण्यासाठी अन्नाचा कणही नाही. सर्व तऱ्हेच्या पीडांनी पिडला गेला आहे. त्याच्याजवळ ना दमडा, ना कोणी धीर देणारा सखा-सोबती. त्याला आपला कोणता स्वार्थ साधता येत नाही. त्याच्या हातून कोणते कामही होऊ शकत नाही. अशा ह्या निराधार, दुर्बल माणसाने आपले चित्त परब्रह्म प्रभू परमात्म्याच्या चरणी लीन केले, तर त्यास अविनाशी राज्य प्राप्त होईल. तो त्या नित्य स्थिर अविचल परमात्म्यास प्राप्त करील. ॥२॥ जो कोणी नानाविध चिंतांनी ग्रासला गेला आहे, ज्याचे शरीर नानारोगांनी जर्जर झाले आहे, गृहस्थ जीवनात कधी हर्ष, कधी शोकाने बांधला गेला आहे, जो सुखप्राप्तीसाठी चोहीकडे हिंडतोय, क्षणभरही झोपत नाही, क्षणभरही विसावा घेण्यासाठी बसत नाही, अशा त्रस्त जीवाचे मनात जर प्रभू परमात्म्याची भक्ती जागृत झाली तर त्याचे सारे क्लेश मिटून तो शांती प्राप्त करील. ॥३॥ जो सदैव काम-क्रोध-मोह आदी विकारात लिप्त आहे, धनाच्या लोभाने कृपण झाला आहे, त्याने जरी सारी महापापे केली आहेत, राक्षसी प्रवृत्तीने अघोरी हिंसा केली आहे, कधी धर्मग्रंथाचे वाचन केले नाही, कधी प्रभू परमात्म्याची स्तुती करणारी गीते ऐकली नाहीत, अशा दुराचारी जीवाने क्षणभर जरी प्रभू परमात्म्यास आपल्या चित्तात धारण केले तरीही तो ह्या साऱ्यातून मुक्त होईल. ॥४॥

सासत सिंघ्रिति बेद चारि मुखागर बिचरे ॥
तपे तपीसर जोगीआ तीरथि गवनु करे ॥
खट्टु करमा ते दुगुणे पूजा करता नाइ ॥
रंग न लगी पारब्रहम ता सरपर नरके जाइ ॥५॥
राज मिलक सिकदारीआ रस भोगण बिसथार ॥
बाग सुहावे सोहणे चलै हुकमु अफार ॥
रंग तमासे बहुबिधी चाइ लागि रहिआ ॥
चिति न आइओ पारब्रहमु ता सरप की जूनि गइआ ॥६॥
बहुतु धनाढि अचारवंतु सोभा निरमल रीति ॥
मात पिता सुत भाईआ साजन संगि परीति ॥
लसकर तरकसबंद बंद जीउ जीउ सगली कीत ॥
चिति न आइओ पारब्रहमु ता खडि रसातलि दीत ॥७॥
काइआ रोगु न छिट्टु किछु ना किछु काड़ा सोगु ॥
मिरतु न आवी चिति तिसु अहिनिसि भोगै भोगु ॥
सभ किछु कीतोनु अपणा जीइ न संक धरिआ ॥
चिति न आइओ पारब्रहमु जम कंकर वसि परिआ ॥८॥
किरपा करे जिसु पारब्रहमु होवै साधू संगु ॥

जिउ जिउ ओहु वधाईए तिउ तिउ हरि सिउ रंगु ॥

दुहा सिरिआ का खसमु आपि अवरु न दूजा थाउ ॥

सतिगुर तुठै पाइआ नानक सचा नाउ ॥९ ॥१ ॥२६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७०)

शब्दार्थ : सिध्दिति - स्मृती; बेद - वेद; चारि - चारही; मुखागर - मुखोद्गत; विचरे - विचार करतो; तपे - तप करणारे; जोगीआ - योगी; गवनु - गमन; खटु करमा - षट् कर्म; दुगुणे - दुष्पट होतात; नाइ - स्नान करणे; रंगु - प्रेम; लगी - लागले; ता - तेव्हा; सरपर - नक्कीच; नरके - नरकात; जाइ - जाईल; मिलक - जहागीर; सिकदारिआ - सरदार, क्षेत्राधिकारी; भोगण - भोगण्यासाठी; विसथार - अनेक, पुष्कळ प्रकार; सुहावे - सुंदर; हुकमु - आज्ञा; अफार - अभिमानात ग्रस्त झालेला, तमासे - तमाशे; बहुविधी - बहुविध, अनेक प्रकारचे; चाइ लगी रहिआ - प्रेमात, गोडीत लागून / गुंतून राहिला; सरप - सर्प, जूनि - योनी, गइआ - गेला; धनाढि - धनाढ्य, धनवान; अचारवंतु - आचारवान; रीति - पद्धत, रीती, भाईआ - भाऊ बंद; साजन - प्रियकर; संगि - बरोबर, परीति - प्रीती; लसकर - लष्कर, सेना; तरकसबंद - धनुर्धारी; जीउ जीउ - जसे जसे, खडि - घेऊन जाउन; रसातलि - रसातळ, नरक; दीत - टाकून; काइआ - शरीराला; किछु - काही, काइआ - फिकीर, चिन्ता; सोगु - शोक, मिरतु - मृत्यू; न आवी - येत नाही; चिति - चित्तात, हृदयात, तिसु - त्याला; अहिनिंसि - दिवस रात्र; भोगै - भोगतो; कीतोनु - करून घेतले; जीइ न संक धरिआ - अंतःकरणात संकोच केला नाही; कंकर - किंकर, दास; वसि परिआ - पकडला जातो; संगु - संग; वधाईए - वाढविली जाते; दुहा सिरिआ - दोन्ही लोक; खसमु - स्वामी, प्रभू, आपि - स्वतःच; दूजा - दुसरे, थाउ - ठिकाण; तुठै - प्रसन्न;

भावार्थ : सर्व शास्त्रे, स्मृती, चारी वेद सारे धर्मग्रंथ पाठ केलेत, त्याच्यावर विचारविनिमय, वादविवाद केलेत, त्याचे मंथन केलेत, नाना तपे तपश्चर्या केलीत, योगमार्गाचा अवलंब केलात, तीर्थयात्रा केल्यात, षट्कर्म केलीत, दिवसातून दोन दोन वेळा स्नान, संध्या, पूजा अर्चा केलीत, तरीही जर तुमचे मन परमेश्वराचे रंगात रंगून गेले नाही तर तुम्हाला शेवटी नरकातच जावे लागेल. ॥५ ॥ जो जीव राजवैभव, अन्य सत्तास्थाने, धनसंपदा आदींचा परिपूर्ण उपभोग घेतो, सर्वांवर हुकमत गाजवून उपवन उद्यानांचा उपभोग घेतो, जो नाटक तमाशा आदी रंगदंगात रंगून जातो पण त्याच्या मनात जराही त्या प्रभू परमात्म्याचा विचारही डोकावत नाही तो पुढील जन्मी सर्प योनीत जन्म घेतो. ॥६ ॥ जीव जरी धनवान असेल, सदाचारी असेल, त्याचे सर्व व्यवहार यथायोग्य असतील; आपल्या माता, पिता, बंधु-बांधव, पुत्र, कन्या अन्य सखे सोबती यांच्यावर गाढ प्रेम असेल; त्याच्या जवळ अनेक प्रकारची शस्त्रास्त्रे असतील, अपार सेना असेल, असंख्य नोकर-चाकर असतील तरीही जर त्याच्या चित्तात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेम नसेल तर तो रसातळात फेकला जाईल. ॥७ ॥ ज्याला थोडा सुद्धा बट्टा लागलेला नाही, अव्यंग निरोगी शरीर प्राप्त झाले आहे. काडीमात्र चिंता नाही, कशाचा शोक नाही, मनात मृत्यूची लवमात्र भीती नाही, सदासर्वदा सर्व तऱ्हेची भौतिक सुखे उपभोगतोय, स्वसामर्थ्यावर त्यास जे हवे ते ते त्याने प्राप्त केले आहे, त्याच्या मनात कोणत्याही प्रकारची शंका नाही, संदेह नाही, असे सर्व काही असूनही ज्याच्या मनात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेम नाही त्यास हे सारे वैभव सोडून मरण भोगावे लागतेच. यमाचे दूत त्याला पकडून घेऊन जातात. ॥८ ॥ ज्याच्यावर प्रभू परमेश्वर कृपा करतो, त्याला संतसज्जनांची संगत प्राप्त होते. जसजसे त्याचे मन संतसंगतीत रममाण होते, तसतसा तो प्रभू परमात्म्याच्या अधिक निकट जाऊन पोहोचतो. इहलोक व परलोक दोहोंचाही स्वामी तो एकमात्र प्रभू परमात्माच आहे. अन्य कोणीही नाही. नानक गुरू सांगतात सतगुरूकडून त्या सत्यरूप प्रभू परमात्म्याचे नाम प्राप्त होते. ॥९ ॥१ ॥२६ ॥

॥ सिरीरागु महला ५, घरु ५ ॥

जानउ नही भावै कवन बाता ॥ मन खोजि मारगु ॥१॥ रहाउ ॥

धिआनी धिआनु लावहि ॥ गिआनी गिआनु कमावहि ॥ प्रभु किनही जाता ॥१॥

भगउती रहत जुगता ॥ जोगी कहत मुकता ॥ तपसी तपहि राता ॥२॥

मोनी मोनि धारी ॥ सनिआसी ब्रह्मचारी ॥ उदासी उदासि राता ॥३॥

भगति नवै परकारा ॥ पंडितु वेदु पुकारा ॥ गिरसती गिरसति धरमाता ॥४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७१)

शब्दार्थ : जानउ नही – जाणत नाही, समजत नाही; भावै – भावते; कवन – कोणती; बाता – बोलणे; खोजि – शोध, शोधून काढ; मारगु – मार्ग; धिआनु – ध्यान; लावहि – लावतो; कमावहि – कमावतो, मिळवितो; किनही – एखादा, विरळाच; जाता – जाणले आहे; भगउती – भागवत धर्मी, भागवत उपासक; रहत – राहतो; जुगता – युक्तीने; जोगी – योगी; तपसी – तपस्वी; तपहि – तप करण्यात; राता – रंगला; नवै – नऊ; परकारा – प्रकारची; पुकारा – उच्च स्वराने म्हणतात; गिरसती – गृहस्थी; धरमाता – धर्मात रंगलेला, प्रेम करणारा.

भावार्थ : हे मना! परमेश्वरप्राप्तीचे अनेक मार्ग (भक्ती, ज्ञान, कर्म, योग, साधना आदी) सांगितले जातात. त्यातील कोणत्या मार्गाने गेले असता परमेश्वराची प्राप्ती होईल ह्याचा शोध घे ॥१॥ रहाउ ॥ काही लोक ध्यानधारणेद्वारा त्याला प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करतात तर ज्ञानी लोक धर्मग्रंथ वाचून, त्याचा चिकित्सक अभ्यास करून त्या मार्गाने त्याला जाणू पाहतात. पण ह्यापैकी क्वचितच एखाद्यासच समजते की अशा प्रकारे प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान होत नाही. ॥१॥ भागवत लोक त्यास 'युक्त' (जोडला गेलेला) समजतात तर योगी त्यास मुक्त म्हणतात तर तपस्वी लोक तपाचरणात निमग्न होऊन राहतात. ॥२॥ मौनी लोक मौन धारण करतात. संन्यासी ब्रह्मचर्य व्रताचे पालन करतात. तर उदासी पंथाचे लोक संसाराविषयी उदासभाव धारण करतात. ॥३॥ भक्तिमार्गी लोक ईश्वराची नऊ विविध मार्गांनी भक्ती करता येईल असे समजतात. विद्वान पंडित वेदपठणाने परमेश्वर प्राप्त होतो असे मानतात. तर गृहस्थी लोक गृहस्थधर्माचे पालन केल्याने ईश्वर प्राप्त होतो असे समजतात. ॥४॥

इकसबदी बहुरूपि अवधूता ॥ कापडी कउते जागूता ॥ इकि तीरथि नाता ॥५॥

निरहार वरती आपरसा ॥ इकि लूकि न देवहि दरसा ॥ इकि मन ही गिआता ॥६॥

घाटि न किनही कहाइआ ॥ सभ कहते है पाइआ ॥ जिसु मेले सो भगता ॥७॥

सगल उकति उपावा ॥ तिआगी सरनि पावा ॥ नानकु गुरचरणि पराता ॥८॥२॥२७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७१)

शब्दार्थ : इकसबदी – एकाक्षरी मंत्राचा जप करणारे साधू; बहुरूपि – निरनिराळी रूपे धारण करणारा; अवधूता – अवधूत; कापडी – गोधडीवाले योगी; कउते – सोंग करणारे, ढोंगी बहुरूपी; जागूता – जागरण करणारा; निरहार – निराहारी; वरती – व्रत करणारा; आपरसा – कुणाला स्पर्श न करणारे; इकि – अनेक; गिआता – ज्ञानी, जाणणारा; घाटि न किनही कहाइआ – कुणीही स्वतः स कमी म्हणवत नाही; पाइआ – मिळाले आहे; जिसु – ज्याला; मेले – देतो; सो – तो; भगता – भक्त; सगल – सकल; उकति – युक्तिवाद, युक्ती; उपावा – उपाय; सरनि पावा – शरण आलो; गुरचरणि पराता – गुरुचरणाशी लीन झाला.

भावार्थ : एकाक्षरी बीज मंत्राचा जप करणारे, नाना रूपे धारण करणारे, नाथपंथी, कापडी (कावड घेऊन तीर्थाटन करणारे) रामकृष्णादी देव देवतांची रूपे घेणारे, देवाच्या नावाने जागरण करणारे, तीर्थक्षेत्रात जाऊन तीर्थस्नान करणारे, नाना लोक, नाना मार्गांनी त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करून घेण्याचा प्रयत्न करीत असतात. ॥५॥ परमेश्वरप्राप्तीसाठी कोणी उपास-तापास करतात तर कोणी कडक सोवळे पाळतात. तरी काही लोक प्रभू प्राप्तीसाठी एकांतवासात जातात, तर काही लोक मनाच्या आधारे प्रभूचे ज्ञान प्राप्त करण्याचा प्रयास करतात. ॥६॥ प्रत्येक जण आपलाच मार्ग सर्वश्रेष्ठ आहे असे मानतो. कोणीही आपला मार्ग दुसऱ्याहून दुय्यम प्रतीचा आहे असे मानण्यास तयार नसतो. एवढेच नव्हे तर माझ्याच मार्गाने गेल्याने तुम्हास प्रभूप्राप्ती होईल असे पटवून देण्याची खटपट करीत असतो. पण वस्तुस्थिती ही आहे, की ज्याच्यावर प्रभू कृपा करतो तोच भक्त प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करतो. ॥७॥ नानक सांगतात, मी वर सांगितलेल्या सर्व मार्गांचा त्याग करून त्या प्रभू परमात्म्यास अनन्य भावाने शरण गेलो. व त्या प्रभू परमात्म्याच्या चरणीच स्वतःस समर्पित केले आहे. ॥८॥ २॥ २७॥

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

सिरीरागु महला १, घरु ३ ॥

जोगी अंदरि जोगीआ तूं भोगी अंदरि भोगीआ ॥
तेरा अंतु न पाइआ सुरगि मछि पइआलि जीउ ॥१॥
हउ वारी हउ वारणै कुरबाणु तेरे नाव नो ॥१॥ रहाउ ॥
तुधु संसारु उपाइआ ॥ सिरे सिरि धंधे लाइआ ॥
वेखहि कीता आपणा करि कुदरति पासा ढालि जीउ ॥२॥
परगटि पाहारै जापदा ॥ सभु नावै नो परतापदा ॥
सतिगुर बाझु न पाइओ सभ मोही माइआ जालि जीउ ॥३॥
सतिगुर कउ बलि जाईए ॥ जितु मिलिए परम गति पाईए ॥
सुरिनर मुनिजन लोचदे सो सतिगुरि दीआ बुझाइ जीउ ॥४॥
सतसंगति कैसी जाणीए ॥ जिथै एको नामु वखाणीए ॥
एको नामु हुकमु है नानक सतिगुरि दीआ बुझाइ जीउ ॥५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७१)

शब्दार्थ : जोगी – योगी; जोगीआ – योगी होऊन; भोगी – भोगी; भोगीआ – भोगी होऊन; अंतु – अंत; पाइआ – प्राप्त केले; सुरगि – स्वर्ग (लोक); मछि – मर्त्य लोक; पइआलि – पाताळ; हउ – मी; वारी – समर्पित होतो; वारणै – समर्पित; कुरबाणु – कुरबान; तेरे नाव नो – तुझ्या नामावर; तुधु – तूच; उपाइआ – उत्पन्न केलास; सिरे सिरि – प्रत्येक जीवाला; धंधे – व्यवसाय, उद्योगाला; लाइआ – लावले; वेखहि – पाहतो; कीता – केले; कुदरति – प्रकृतीचे; पासा – फासा, सोंगट्याचा खेळ; ढालि – टाकून; परगटि – प्रकट, प्रत्यक्ष; पाहारै – संसारात; जापदा – प्रतीत होते; सभु – सर्वजण; नावै – नाम; परतापदा – इच्छा करताहेत, व्याकुळ होताहेत; बाझु – शिवाय; न पाइओ – मिळत नाही; मोही – मोहात; माइआ – मायेच्या; जालि – जाळ्यात; जीउ – जीव; कउ – ला; बलि जाईए – समर्पित होतात; जितु – ज्याला; मिलिए – मिळाल्याने; परम गति – परम पदवी, मुक्ती; पाईए – प्राप्त होते; सुरि – देवता, नर, मानव; मुनि – मौन व्रत धारण करणारा; लोचदे – इच्छा करतात;

सो – ते (नाम); दीआ – दिले आहे; बुझाइ – समजावले, समजावून; जाणीऐ – जाणावी; जिथै – जिथे; एको – एक; नामु – नाम; वखाणीऐ – कीर्ती करणे, कथन सांगणे;

भावार्थ : हे प्रभू परमात्मन ! तू योग्यांमध्ये महायोगी आहेस तर भोग्यांमध्ये महाभोगी आहेस. ॥१॥ स्वर्ग, पृथ्वी, पाताळ तीनही लोकातील कोणासही तुझा अंत लागला नाही. हे प्रभू ! मी तुझ्या चरणी स्वतःस समर्पित करतो. तुझ्या नामावर माझा जीव ओवाळून टाकतो. ॥१॥ रहाउ ॥ हे प्रभो ! तूच हा संसार निर्माण केलास. संसारातील प्रत्येक जीवास आपापले कर्तव्य कर्म नेमून दिलेस. त्यांचा प्रतिपाळही तूच करतोस. व तूच ह्या संसारातील जीवांवर मोहमायेचे पाश टाकतोस व त्यांना मोहमायेत गुंतवून ठेवतोस. ॥२॥ ह्या जगाच्या सर्व पसाऱ्यातून सर्वत्र तूच प्रकट होतोस. ह्या संसारातील सर्व जीव तुझ्याच नावाची, प्रभुनामाची प्राप्ती व्हावी म्हणून धडपडतात. पण सतगुरूच्या कृपेशिवाय कोणासही प्रभुनामाची प्राप्ती होऊ शकत नाही. जो तो मायेच्या विळख्यात अडकला आहे. ॥३॥ जो सतगुरू परमगती प्राप्त करून देतो त्यास सतगुरूवरून मी माझा जीव ओवाळून टाकतो. ज्याची प्राप्ती व्हावी म्हणून सर्व देवदेवता, ऋषीमुनी इच्छा धरतात त्यास सतगुरूकृपेने मी केव्हाच जाणले आहे. ॥४॥ पण सत्संग म्हणजे काय ? तो कसा जाणावा ? नानक गुरू सांगतात, जेथे सदैव प्रभुनामाची चर्चा चालते अन्य काहीही नाही त्यास सत्संग म्हणतात. जीवाने सदैव प्रभुनामात तल्लीन होऊन जावे अशी त्या प्रभू परमात्म्याची इच्छा आहे, आज्ञा आहे हे मला सतगुरूने सांगितले आहे. ॥५॥

इहु जगतु भरमि भुलाइआ ॥ आपहु तुधु खुआइआ ।

परतापु लगा दोहागणी भाग जिना के नाहि जीउ ॥६॥

दोहागणी किआ नीसाणीआ ॥ खसमहु घुथीआ, फिरहि निमाणीआ ॥

मैले वेस तिना कामणी दुखी रैणि विहाइ जीउ ॥७॥

सोहागणी किआ करमु कमाइआ ॥ पूरबि लिखिआ फलु पाइआ ।

नदरि करे कै आपणी आपे लए मिलाइ जीउ ॥८॥

हुकमु जिना नो मनाइआ ॥ तिन अंतरि सबदु वसाइआ ॥

सहीआ से सोहागणी जिन सह नालि पिआरु जीउ ॥९॥

जिना भाणे का रसु आइआ ॥ तिन विचहु भरमु चुकाइआ ॥

नानक सतिगुरु ऐसा जाणीऐ जो सभसै लए मिलाइ जीउ ॥१०॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ७२)

शब्दार्थ : हुकमु – हुकूम, आदेश; दीआ – दिलेले; बुझाइ – समजावून दिले; इहु – हा; भरमि – भ्रमात; आपहु – स्वतः; तुधु – तुला; खुआइआ – विसरवले, विसरले; परतापु – अंत्यत दुःख, पश्चात्ताप; दोहागणी – दुर्दैवी स्त्री; भाग – भाग्य; जिना – ज्याचे; नाहि – नावात (मस्तकी); नीसाणीआ – चिन्ह, लक्षण; खसमहु – पतीपासून, प्रभुपतीपासून; घुथीआ – विस्मृत, विलग; फिरहि – भटकते; निमाणीआ – बिचारी; मैले – मलिन; वेस – वेश; तिना – त्या; कामणी – कामिनी, जीवरूपी कामिनी; रैणि – रात्र, जीवनरूपी रात्र; विहाइ – व्यतीत होते; सोहागणी – सौभाग्यवती; करमु – कर्म; कमाइआ – प्राप्त केले; पूरबि – पूर्व जन्मी; लिखिआ – लिहिलेले; फलु – फळ; पाइआ – पावते; नदरि – कृपादृष्टी; आपणी – आपली; आपे – स्वतःच; लए – घेतो; मिलाइ – मिलन; हुकमु – हुकूम, आज्ञा; जिना – ज्याला; मनाइआ – समजावतो; तिन – त्यांना; अंतरि – अंतःकरणात; सबदु – शब्द; वसाइआ – वसवतो, स्थिर करतो; सहीआ – खऱ्या; सह – प्रियतम, प्रभू; नालि – बरोबर; पिआरु – प्रेम; जिना

– ज्यांना; भाणे का – ईश्वराच्या इच्छेचे; रसु आइआ – आनंद प्राप्त होतो; भरमु – भ्रम; चुकाइआ – दूर केला; सतिगुरु ऐसा जाणीए – सतगुरूंना असे जाणावे; सभसै – सर्वांशी; लए – घेतो; मिलाइ – मिलन घडविणे;

भावार्थ : हे सारे जग मोहमायेच्या भ्रमात अडकले आहे. हे प्रभो! तूच त्याला ह्या मायेच्या पसान्यात अडकवून टाकले आहेस. अशा ह्या जीवांना दुर्भाग्याने नवऱ्याच्या प्रेमाला पारख्या झालेल्या परित्यक्त्या स्त्रीचे दुःख भोगावे लागते. ॥६॥ अशी प्रभु प्रेमास पारखी झालेली परित्यक्ता स्त्री कशी ओळखावी? अशा स्त्रीस ओळखण्याची लक्षणे कोणती? अशी परित्यक्ता स्त्री, पतिप्रेमाला पारखी झाल्याने तेजोहीन, कोमेजल्यासारखी दिसते. ती सैरावैरा दिशाहीन भटकत राहते. अशा दुर्भागी स्त्रीची वेशभूषा व जीवन मलिन असते. प्रभुपतीच्या संगास पारखी झाल्याने ती सारी रात्र तळमळत राहते. जो जीव प्रभुप्रेमास पारखा होतो तो कसा ओळखावा? त्याची लक्षणे काय? त्याचे जीवन कलाहीन असते. त्यांचे विचार, त्यांची कृती मलिन असते. प्रभुप्रेमास पारखा झाल्यामुळे तो सदैव अस्वस्थ असतो. प्रभू परमात्म्याच्या विरहाने तो रात्रंदिवस तळमळत असतो. ॥७॥ ज्या स्त्रीवर पती अनुरक्त असतो तिचे असे कोणते गुण असतात की ज्यामुळे तिने पतीचे प्रेम प्राप्त केलेले असते? नानक सांगतात, तिच्या पूर्वजन्माच्या कर्माचे ते फळ असते. जीवाच्या पूर्व सुकृत्यामुळे जीवास ह्या जन्मात प्रभुभक्तीकडे ओढले जाते. त्याच्यावर प्रभू परमात्मा कृपा करतो व त्यास आपल्यात सामावून घेतो. ॥८॥ ज्या जीवात्म्याने (सुभागी स्त्री) प्रभू परमात्मी इच्छा जाणलेली असते, त्याप्रमाणे आचरण केलेले असते त्याच्या अंतरात प्रभुनाम वसते. असा जीवात्मा (सुभागी स्त्री) प्रभू परमात्म्यास प्रिय होतो. ॥९॥ जो जीव प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेचे पालन करण्यात रुची घेतो, त्याच्या मनातील सर्व माया, सर्व भ्रम दूर होतात. नानक सांगतात, तोच खरा सतगुरू जो सर्व साधकांना प्रभू परमात्म्याप्रत घेऊन जातो. ॥१०॥

सतिगुरि मिलिए फलु पाइआ ॥ जिनि विचहु अहकरणु चुकाइआ ॥

दुरमति का दुखु कटिआ भागु बैठा मसतकि आइ जीउ ॥११॥

अंभ्रितु तेरी बाणीआ ॥ तेरिआ भगता रिदै समाणीआ ॥

सुख सेवा अंदरि रखिए आपणी नदरि करहि निसतारि जीउ ॥१२॥

सतिगुरु मिलिआ जाणीए ॥ जितु मिलिए नामु वखाणीए ॥

सतिगुर बाझु न पाइओ सभ थकी करम कमाइ जीउ ॥१३॥

हउ सतिगुर विटहु घुमाइआ ॥ जिनि भ्रमि भुला मारगि पाइआ ॥

नदरि करे जे आपणी आपे लए रलाइ जीउ ॥१४॥

तूं सभना माहि समाइआ ॥ तिनि करतै आपु लुकाइआ ॥

नानक गुरमुखि परगटु होइआ जा कउ जोति धरी करतारि जीउ ॥१५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७२)

शब्दार्थ : मिलिए – मिळाल्याने; अहकरण – अहंकार; दुरमति – दुर्मती; कटिआ – नष्ट होते; भागु – भाग्य; मसतकि – मस्तकावर (ललाटावर); आइ – येऊन; अंभ्रितु – अमृत, अमर; बाणीआ – वाणी; तेरिआ भगता – तुझ्या भक्तांच्या; रिदै – हृदयात; समाणीआ – समावणारे; सुख सेवा – सुखदायी सेवा; निसतारि – मुक्त; मिलिआ – मिळाला आहे; जितु – ज्याला; वखाणीए – वर्णन करतो, प्रशंसा करतो; बाझु – शिवाय; थकी – थकले; हउ – मी; विटहु – समर्पित; घुमाइआ – ओवाळून टाकतो; पाइआ – प्राप्त केले; जे – जर; रलाइ – मिसळले; माहि समाइआ – च्यात सामावला आहे; आपु – आपल्याला; लुकाइआ – लपविले;

भावार्थ : ज्याला सतगुरू भेटला त्याला त्याच्या प्रभु भक्तीचे फळ-मोक्ष प्राप्त होतो. त्याच्या चित्तातील अहंभाव नष्ट होतो. सतगुरूकृपेने भक्ताची दुर्बुद्धी व तिच्यामुळे प्राप्त होणारी सर्व दुःखे नष्ट होतात. पण ते केवळ अशाच भक्तांना शक्य होते ज्यांच्या भाग्यात पूर्व सुकृतामुळे तसे लिहिलेले असते. ॥११॥ हे प्रभो! तुझी वाणी म्हणजे अमृताचा झराच आहे. अशी ही प्रभूची अमृतवाणी भक्ताच्या हृदयात स्थान ग्रहण करते. ज्यांनी प्रभुनामामृत हृदयात धारण केले आहे अशा भक्तांवर प्रभू परमात्म्याची कृपा होते व त्याचा उद्धार होतो. ॥१२॥ सतगुरूची प्राप्ती झाली असे तेव्हाच म्हणता येईल जेव्हा जीव प्रभुनामात सदैव रंगून जाईल. तुम्ही अन्य कितीही कर्मकांड आचरणात आणा, त्याचा परमेश्वरप्राप्ती करता काहीही उपयोग नाही. हे सारे निरर्थक आहे. सतगुरू प्राप्त झाल्याशिवाय प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होऊच शकत नाही. ॥१३॥ सतगुरूनेच माझ्यासारख्या मोहमायेमुळे भ्रमात भटकत फिरत असलेल्या क्षुद्र जीवास सन्मार्गावर आणले, प्रभुभक्तीच्या मार्गावर आणले. अशा ह्या सतगुरूवरून मी माझा जीव ओवाळून टाकतो. जर सतगुरूची कृपा झाली तर तो भक्ताची व प्रभू परमात्म्याची भेट घडवून आणतो आणि मग भक्त व भगवान एकरूप होतात. ॥१४॥ हे प्रभू परमात्मा! तू सर्वांच्यात सर्वत्र सामावलेला आहेस, पण कोणासही दिसत नाहीस. तू स्वतःस इतरांपासून लपवून ठेवले आहेस नानक सांगतात. ज्या जीवांच्या हृदयात प्रभुरूपाची ज्योत, त्या स्वयं प्रभू परमात्म्याने प्रज्वलित केली आहे त्यास सतगुरूकृपेने प्रभू परमात्म्याचे दर्शन होते. त्यासच प्रभू परमात्म्याचे अस्तित्व सर्वत्र दिसू लागते. ॥१५॥

आपे खसमि निवाजिआ ॥ जीउ पिंडु दे साजिआ ॥

आपणे सेवक की पैज रखीआ दुइ कर मसतकि धारि जीउ ॥१६॥

सभि संजम रहे सिआणपा ॥ मेरा प्रभु सभु किछु जाणदा ॥

प्रगट प्रतापु वरताइओ सभु लोकु करै जैकारु जीउ ॥१७॥

मेरे गुण अवगन न बीचारिआ ॥ प्रभि अपणा बिरदु समारिआ ॥

कंठि लाइ कै रखिओनु लगै न तती वाउ जीउ ॥१८॥

मै मनि तनि प्रभू धिआइआ ॥ जीइ इछिअडा फलु पाइआ ॥

साह पातिसाह सिरि खसमु तूं जपि नानक जीवै नाउ जीउ ॥१९॥

तुधु आपे आपु उपाइआ ॥ दूजा खेलु करि दिखलाइआ ॥

सभु सचो सचु वरतदा जिसु भावै तिसै बुझाइ जीउ ॥२०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७२)

शब्दार्थ : गुरुमुखि - गुरुमार्गी; परगटु - प्रकट; होइआ - झाला; जा कउ - ज्याला; जोति - ज्योत; आपे - स्वतःच; खसमि - नाथ, पती, मालक; निवाजिआ - मोठेपणा दिला; पिंडु - शरीर; साजिआ - निर्माण केले; पैज - लाज, प्रतिष्ठा; रखीआ - राखली; दुइ - दोन्ही; कर - हात; मसतकि - मस्तकावर; धारि - ठेवून; संजम - संयम; सिआणपा - शहाणपण, चातुर्य; सभु किछु - सर्व काही; जाणदा - जाणतो; वरताइओ - दाखवले आहे; करै - करतो; जैकारु - जयजयकार; अवगन - अवगुण; न बीचारिआ - विचारात घेतले नाही; प्रभि - प्रभूने; बिरदु - ब्रीद; समारिआ - सांभाळ केला; कंठिलाइ कै - हृदयाशी लावून; रखिओनु - रक्षण केले; तती - उष्णता; वाउ - वारा; धिआइआ - ध्यान केले, स्मरण केले; इछिअडा - मन वाच्छित्त; साह - मालक; पातिसाह - सम्राटचे सम्राट; सिरि - शिरावर; खसमु - धनी, स्वामी; जपि - जपून; जीवै - जिवंत आहे; नाउ - नाम, हरीनाम; उपाइआ - उत्पन्न केलेस; दूजा - द्वैत भाव; खेलु - खेळ; दिखलाइआ - प्रकट केले, दाखवून दिले;

भावार्थ : हे परमात्मन! तूच माझ्यावर कृपा केलीस. ह्या देहात प्राणाची प्रतिष्ठापना करून त्यास तूच सजवलेस. तूच माझ्यासारख्या क्षुद्र सेवकाची दोन्ही कर मस्तकावर ठेवून पत राखतोस. ॥१६॥ माझे सारे शहाणपण, सारे यम-नियम-संयम प्रभुप्राप्तीच्या कामी निरूपयोगी ठरले आहेत. माझा प्रभू सारे काही जाणतो. प्रभू आपले तेज आपल्या सेवकामार्फत प्रकट करतो. सर्व लोक त्याचा जयजयकार करतात. ॥१७॥ तो प्रभू परमात्मा किती दयाळू, किती कृपाळू आहे म्हणून सांगू? त्याने माझ्या गुणावगुणांचा जरासुद्धा विचार केला नाही. त्याने आपले 'भक्तवत्सल' हे ब्रीद राखले. त्यानेच मला आर्लिंगन देऊन हृदयाशी धरून मला सर्व विकारांपासून मुक्त करून माझी सर्व दुःखांपासून मुक्तता केली. ॥१८॥ मी प्रभू परमात्म्याची तनमनाने आराधना केली, त्याचे इच्छित फलही मला प्राप्त झाले. हे प्रभू परमात्मा! तू राजांचा महाराजा, सम्राट आहेस. सर्वश्रेष्ठ आहेस. नानक सांगतात, मी तुझ्या नामजपाच्या आधारेच अनंत जीवन जगत आहे. ॥१९॥ हे प्रभो! तूच तुला निर्माण केलेस. तूच ही द्वंद्वरूप जगाची आश्चर्यजनक निर्मिती केलीस. तू सत आहेस. तू निर्माण केली असल्याने ही सारी सृष्टी ही सत् आहे. पण हे त्यालाच समजते ज्याला तू ती जाण देतोस. ॥२०॥

गुर परसादी पाइआ ॥ तिथै माइआ मोहु चुकाइआ ॥

किरपा करि कै आपणी आपे लए समाइ जीउ ॥२१॥

गोपी नै गोआलीआ ॥ तुधु आपे गोइ उठालीआ ॥

हुकमी भांडे साजिआ तूं आपे भंनि सवारि जीउ ॥२२॥

जिन सतिगुर सिउ चितु लाइआ ॥ तिनी दूजा भाउ चुकाइआ ॥

निरमल जोति तिन प्राणीआ ओइ चले जनमु सवारि जीउ ॥२३॥

तेरीआ सदा सदा चंगिआईआ ॥ मै राति दिहै वडिआईआं ॥

अणमंगिआ दानु देवणा कहु नानक राचु समालि जीउ ॥२४॥१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ७३)

शब्दार्थ : सचु - सत्यप्रभू; वरतदा - व्यवहार करतो; जिसु - ज्याला; भावै - भावेल; तिसै - त्याला; बुझाइ - समजावतो; गुर परसादी - गुरूच्या कृपेने; तिथै - तिथून, त्याच्या अन्तः करणातून; मोहु - मोह; चुकाइआ - दूर केला, काढून टाकला; किरपा - कृपा; आपणी - आपली; आपे - आपण स्वतः; गोआलीआ - गवळी; तुधु - तुला, तू; गोइ - पृथ्वी; उठालीआ - उचललीस; हुकमी - आज्ञेनुसार; भांडे - प्राणी, जीव; साजिआ - उत्पन्न केले; भंनि - नष्ट करून; सवारि - सावरून घेतोस; चितु लाइआ - चित्त लावले; तिनी दूजा भाउ चुकाइआ - त्याने द्वैतभाव दूर केला आहे; ओइ - ते; तेरीआ - तुझी; चंगिआईआ - चांगल्या गोष्टी, मोठेपणा; दिहै - दिवसा; वडिआईआ - प्रशंसा करतो, स्तुती करतो; अणमंगिआ - न मागताच; दानु - दान; देवणा - देतोस; सचु - सत्यस्वरूप परमात्मा; समालि - (आपल्या अंतःकरणात) सांभाळ.

भावार्थ : ज्याला सतगुरूचा कृपाप्रसाद प्रभू प्राप्त झाला, तो मायामोहापासून मुक्त झाला. ज्याच्यावर तू कृपा करतोस त्या जीवास तू तुझ्यात सामावून घेतोस. तो जीव तुझ्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥२१॥ हे प्रभो! तू अनंत रूपे धारण करतोस. ते यमुनेकाठी खेळ खेळणारे गोप तूच आहेस. गोपी, गौळणीही तूच आहेस. ह्या साऱ्या सृष्टीचा तूच आधार आहेस. ह्या जगातले सारे जीव तुझ्याच इच्छेने अस्तित्वात आहेत. ह्या साऱ्या सृष्टीची तोडमोड तूच करतोस. ॥२२॥ ज्या भक्ताने आपले चित्त सतगुरूद्वारा प्रभूशी एकरूप केले, त्याच्या मनातील द्वैतभाव नष्ट झाला, अशा जीवाचा आत्मा निर्मल होतो. पवित्र होतो. त्याचे जीवन सफल होते. ॥२३॥ हे प्रभू! तू सदासर्वदा सदैव चांगला आहेस, उत्तम आहेस, सर्वमंगल आहेस. मी रात्रंदिवस तुझ्याच श्रेष्ठत्वाचे चिंतन करतो. हे प्रभो! तू न मागताच सर्व काही देतोस. नानक

सांगतात, जीवा ! अशा सत्य स्वरूप सदैव स्थित असणाऱ्या प्रभू परमात्म्यास तू आपल्या हृदयात नीट संभाळून ठेव. त्याच्या पासून तुझे चित्त कधीही विचलित होऊ देऊ नकोस. ॥२४॥ १ ॥

॥ सिरिरागु महला ५ ॥

पै पाइ, मनाई सोइ जीउ ॥ सतिगुर पुरखि मिलाइआ ॥
तिसु जेवडु अवरु न कोइ जीउ ॥१॥ रहाउ ॥
गोसाई मिहंडा इठडा ॥ अंम अबे थावहु मिठडा ॥
भैण भाई सभि सजणा तुधु जेहा नाही कोइ जीउ ॥१॥
तेरै हुकमे सावणु आइआ ॥ मै सत का हलु जोआइआ ॥
नाउ बीजण लगा आस करि हरि बोहल बखस जमाइ जीउ ॥२॥
हउ गुर मिलि इकु पछाणदा ॥ दुया कागलु चिति न जाणदा ॥
हरि इकतै कारै लाइओनु जिउ भावै तिवै निबाहि जीउ ॥३॥
तुसी भोगिहु भुंचहु भाईहो । गुरि दीबाणि कवाइ पैनाइओ ।
हउ होआ माहरु पिंड दा बंनि आदे पंजि सरीक जीउ ॥४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७३)

शब्दार्थ : पै – पडून; पाइ – पाया; मनाई – मनवून घेणे; सोइ – त्यास; पै पाइ मनाई सोइ जीउ – मी (सतगुरूंच्या चरणाशी लीन होऊन प्रभुपरमेश्वराला प्रसन्न करण्याचा प्रयत्न करतो आहे. सतिगुर – सतगुरू; पुरखि – अकाल पुरुष; मिलाइआ – भेट घडविली; जेवडु – इतका मोठा; अवरु – अन्य; गोसाई – धनी; मिहंडा – माझा; इठडा – प्रिय, आवडता; अंम – आई, माता; अबे – बाप, पिता; थावहु – त्याहून; मिठडा – मीठा, गोड; भैण – बहीण; सभि – सगळे; सजणा – स्वजन; तुधु – तुझ्या; जेहा – जसा; हुकमे – आज्ञेत; सावणु – श्रावण; आइआ – आला आहे; सत – सत्य; हलु – नांगर; जोआइआ – नांगरतो आहे; नाउ – नाम; बीजण – बीज, बी; आस – आशा; बोहल – धान्याची रास; बखस – बक्षीस कृपा; जमाइ – जमविणे; हउ – मी; इकु – एक परमात्मा; पछाणदा – ओळखतो; दुया – दुसरे काहीही; कागलु – कागद, लेख; चिति – मन, जाणदा – जाणतो. इकतै – एकच; कारै – कार्यात; लाइओनु – लावले आहे; जिउ – जसे, भावै – भावेल; तिवै – तसेच; निबाहि – पार पाडेल, तडीला नेईल. तुसी – तुम्ही, भोगिहु – भोग करा. भुंचहु – खाणे, जिरवणे; भाईओ – बंधूनी; दीबाणि – दरबारात; कवाइ – पायघोळ अंगरखा; पैनाईओ – (अंगात) घातले आहेत; होआ – झालो; माहरु – प्रमुख; पिंड – शरीर (शरीररूपी गाव) दा – चे; बंनि – बांधून; आदे – आणले, सरीक – नातेवाईक; पंजि – पाच,

भावार्थ : मी सतगुरूंच्या चरणी लीन होऊन त्याची प्रार्थना करतो, कारण त्यानेच तर माझी त्या प्रभू परमात्म्याशी भेट घडवून आणली. त्याच्याच कृपाप्रसादाने माझे प्रभू परमात्म्याशी मिलन झाले. त्याच्याइतका श्रेष्ठ कोणी नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

हे प्रभो ! तूच माझा मालक आहेस, तूच मला सर्वाहून प्रिय आहेस. माझ्या जन्मदात्या आई बापाहूनही तू मला प्रिय आहेस. माझे बहीण, भाऊ, मित्र, सखे, सोयरे सर्वाहून तूच मला अधिक प्रिय आहेस. तुझ्या तोडीचा अन्य कोणीही नाही. ॥१॥ तुझ्याच इच्छेने माझ्या जीवनात तुझ्या कृपेच्या श्रावणसरी बरसत आहेत. आता मी सत्कर्माच्या नांगराने माझी हृदयरूपी भूमी नांगरून त्यात प्रभुनाम बीजाचे रोपण करित आहे. अशी आशा करतो, की आता प्रभुकृपेचे भरपूर पीक मला प्राप्त होईल. ॥२॥ हे प्रभो ! सतगुरूंच्या कृपेने मी तुला, एकमात्र प्रभू परमात्म्यास ओळखले आहे. जाणले आहे. अन्य कोणताही विचार माझ्या चित्तास आता स्पर्शही करित नाही. तूच मला प्रभुनामाच्या एकाच कार्यात

निमग्न केले आहेस. तुला आवडेल त्या प्रमाणे तू ते माझ्याकडून कार्य करून घे. ॥३॥ हे बंधुजन हो! तुम्हीही हा प्रभुनामाचा आनंद उपभोगा. प्रभुदरबारात त्या प्रभू परमात्म्याने मला सुंदर नामरूपी पोशाख देऊन माझा गौरव केला. आता मी केवळ माझ्यापुरता उरलो नाही. आता मी साऱ्या जगाला नाम माहात्म्य सांगणारा आहे. प्रभुकृपेने मी पाचही विकारांना बांधून ठेवले आहे. ॥४॥

हउ आइआ सामै तिहंडीआ ॥ पंजि करसाण मुजेरे मिहडिआ ॥

कंनु कोई कढि न हंघई नानक वुठा घुघि गिराउ जीउ ॥५॥

हउ वारी घुंमा जावदा ॥ इकसाहा तुधु धिआइदा ॥

उजडु थेहु वसाइओ हउ तुधु विटहु कुरबाणु जीउ ॥६॥

हरि इठै नित धिआइदा ॥ मनि चिंदी सो फलु पाइदा ॥

सभे काज सवारिअनु लाहीअनु मन की भुख जीऊ ॥ ७ ॥

मै छडिआ सभो धंधडा ॥ गोसाईं सेवी सचडा ॥

नउ निधि नामु निधानु हरि मै पलै बधा छिकि जीउ ॥८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७३)

शब्दार्थ : आइआ – आलो, साम्है – शरण, तिहंडीआ – तुझ्यापुढे, किरसाण मुजेरे – शेतमजूर, मुजेरे – शेतकरी (खंडाने जमीन घेऊन शेती करणारा), मिहंडिआ – माझे, कंनु – कोणाची, कढि – हिंमत, हंघई – शकेल; वुठा – वसलेला; घुघि – घनी, भरलेला; गिराउ – गाव (शरीररूपी गाव) वारी – सर्म्पित; जावदा – होतो; इकसाहा – एका श्वासासहित, निरन्तर; धिआइदा – ध्यान करतो; उजड – उजाड; थेहु – स्थळी; वसाइओ – वसवले; तुधु – तुझ्यावर; विटहु – ओवाळणे; कुरबाणु – सर्म्पित; इठै – इष्ट (इष्ट प्रभूला), नित – सदैव, धिआइदा – ध्यान करतो; चिंदी – चिंतिलेले; पाइदा – प्राप्त करतो; सवारिअनु – सावरले आहे, सफल केले आहे; लाहीअनु – संपत्ती; छडिआ – सोडून दिले; धंदे, उद्योग; गोसाईं – धनी, प्रभू; सेवी – स्मरण करणे; सचडा – सत्य प्रभू; नउ निधि – नवनिधि; निधानु – खजिणे;

भावार्थ : हे प्रभो! मी तुझी कृपा संपादन केल्यामुळे माझी ही पंचेंद्रिये माझे आज्ञाधारक सेवक झाली आहेत. आता मी ह्या माझ्या शरीररूपी गावाचा मालक बनलो आहे. आता मी आनंदात जीवन जगत आहे. ॥५॥ हे प्रभो! मी तुझ्या चरणी माझे सर्वस्व समर्पित करतो व सदैव तुझेच ध्यान करतो. हे प्रभो! माझे मन, माझे जीवन हे उजाड गाव झाले होते. तुझ्या नामास विमुख झाल्याने ह्या जीवनात काही अर्थच उरला नव्हता. पण तुझ्या कृपेने ते आता सुख-समृद्धीने नटलेले गाव झाले आहे. माझ्या जीवनात आता सर्वत्र आनंद भरून राहिला आहे. ॥६॥ मी आता सदैव इष्ट देवतेचे हरि नामाचे ध्यान करतो. मी मनात जेजे इच्छितो, चिंतितो ते ते फल मला प्राप्त होते. माझी सर्व कार्ये प्रभुकृपेने सिद्धीस गेली आहेत. आता माझ्या मनातची कोणतीही भूक शिल्लक राहिलेली नाही. मी संतुष्ट झालो आहे. आता मी पूर्ण सुखी झालो आहे. ॥७॥ मी आता सर्व मायावी प्रपंच सोडून दिला आहे. आता केवळ त्या प्रभू परमात्म्याच्या सेवेस स्वतःस बांधून घेतले आहे. प्रभू परमात्म्याचे नाम नव निर्धीचे भांडार आहे व मी ते माझ्या गाठी बांधून घेतले आहे. ॥८॥

मै सुखी हूं सुखू पाइआ ॥ गुरि अंतरि सबदु वसाइआ ॥

सतिगुरि पुरखि विखालिआ मसतकि धरि कै हथु जीउ ॥९॥

मै बधी सचु धरमसाल है ॥ गुरसिखा लहदा भालि कै ॥

पैर धोवा पखा फेरदा तिसु निवि निवि लगा पाइ जीउ ॥१०॥

सुणि गला गुर पहि आइआ ॥ नामु दानु इसनानु दिडाइआ ॥
सभु मुक्तु होआ सैसारडा नानक सची बेडी चाडि जीउ ॥११ ॥
सभु सिसटि सेवे दिनु राति जीउ ॥ दे कंनु सुणहु अरदासि जीउ ॥
ठोकि वजाइ सभ डिठीआ तुसि आपे लइअनु छडाइ जीउ ॥१२ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ७३)

शब्दार्थ : पलै – पदरी; बधा – बांधले; छिकि – मजबुतीने; वसाइआ – स्थापन केले; विखालिआ – दाखवून दिले; हथु – हात; बधी – बांधली; सचु – खरी; धरमसाल – धर्मशाळा; लहदा – जवळ करणे; भालि – शोधून; कै – करून; पैर – पाय; धोवा – धुतो; पखा – पंखा; फेरदा – हवा करतो; तिसु – त्यास; निवि – झुकून; पाइ – पाय; सुणि – ऐकून; गला – गोष्टी; पहि – जवळ; इसनानु – स्नान; दिडाइआ – दृढ करवले; सभु – सर्व, समस्त; मुक्तु – मुक्त; होआ – झाले; सैसारडा – संसार; सची – सत्यरूपी; बेडी – नौका; चाडि – चडवा; सिसटि – सृष्टी; सेवे – स्मरण करतात; दे कंनु सुणहु – लक्ष देऊन ऐका; अरदासि – प्रार्थना; ठोकि – ठोकून, वाजवून; डिठीआ – पहिले; लइअनु – घेता; छडाई – सोडवून;

भावार्थ : आता मी सुखाहून परमसुख तो परमानंद, प्रभू परमात्मा प्राप्त केला आहे. माझ्या सतगुरूने माझ्या मनात शब्दब्रह्म स्थापित केले आहे. मला प्रभुनामाचे दान दिले आहे. सतगुरूने माझ्या मस्तकावर आपला वरदहस्त ठेवून मला प्रभू परमात्म्याचे दर्शन घडवले आहे. ॥१॥ मी सत्य चिंतनासाठी, प्रभु प्राप्तीसाठी धडपडण्याच्या गुरुभक्तांसाठी धर्मशाळा बांधली आहे. मी प्रभुभक्तांनाच येथे आश्रय देतो. मी त्यांचे चरण कमल धुतो. त्यांना पंख्याने वारा घालतो. त्यांच्यावर चौऱ्या ढाळतो व नम्रतापूर्वक त्यांच्या पायावर डोके ठेवतो. ॥१०॥ जो जो भक्त सतगुरूचा महिमा ऐकून सतगुरूपाशी येतो त्याच्या हृदयात सतगुरूने नाम, दान व स्नान ह्या तीन गोष्टी दृढ केल्या, नानक सांगतात, अशा तऱ्हेने प्रभुनामरूपी जहाजात प्रवेश प्राप्त करून सर्व लोकांनी हा संसाररूपी समुद्र, हा भवसागर पार केला आहे. ॥११॥ हे प्रभू परमात्मा! सारी सृष्टी रात्रदिवस तुझीच आराधना करते. सारेजण तुझीच भक्ती करतात. पण तू माझी ही प्रार्थना कृपा करून ऐक. मी अनेक ठिकाणांहून ठोकून ठोकून खात्री करून घेतली आहे की तूच एकमात्र सर्व जीवांचा त्राता आहेत. तूच सर्वांचा मुक्ति दाता आहेत. ॥१२॥

हुणि हुकमु होआ मिहरवाण दा ॥ पै कोई न किसै रजाणदा ॥
सभ सुखली वुठीआ इहु होआ हलेमी राजु जीउ ॥१३ ॥
झिंमि झिंमि अंभ्रितु वरसदा ॥ बोलाइआ बोली खसम दा ॥
बहु माणु कीआ तुधु उपरे तूं आपे पाइहि थाइ जीउ ॥१४ ॥
तेरिआ भगता भुख सद तेरीआ ॥ हरि लोचा पूरन मेरीआ ॥
देहु दरसु सुखदातिआ मै भल विचि लैहु मिलाइ जीउ ॥१५ ॥
तुधु जेवडु अवरु न भालिआ ॥ तूं दीप लोअ पइआलिआ ॥
तूं थानि थनंतरि रवि रहिआ नानक भगता सचु अधारु जीउ ॥१६ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ७४)

शब्दार्थ : हुणि – आता; मिहरवाणदा – मेहेरवान, दयाळू परमात्म्याचा; रजाणदा – दुःख देतो; सुखाली – सुखाने; वुठीआ – वसत आहे; इहु – हा; होआ – झाला; हलेमी राज – कोमलता, सदाचारी राज्य; झिंमि झिंमि – रिमझिम, हळूहळू; अंभ्रितु – अमृत; वरसदा – बरसते; बोलाइआ – आज्ञेप्रमाणे बोलणे; बोली – बोलता (मी);

खसम – प्रभू, परमेश्वर; दा – चे; बहु माणु – खूप मान (अभिमान); कीआ – केला; तुधु – तुला, तुझे; जेवडु – एवढा, इतका; भालिआ – शोधले; दीप – द्वीप; लोअ – लोक; पड़ आलिआ – पाताळ; थनंतरि – स्थानांतरी;

भावार्थ : आता प्रभू परमात्म्याची आज्ञा झाली आहे की कोणाही जीवाने कोणासही दुःख देऊ नये सर्वांनी सुखात राहावे. अशा रीतीने या जगात सदाचारी राज्य निर्माण करावे रामराज्य निर्माण करावे. ॥१३॥ आता प्रभुकृपेच्या अमृताचा रिमझिम वर्षाव माझ्या अंतःकरणावर होत आहे. माझी वाणी तुझेच बोल बोलत आहे. माझ्या अंतःकरणात तुझाच अभिमान भरून राहिला आहे. मला आशा आहे की तू मला तुझ्या चरणाजवळ स्थान देशील. ॥१४॥ हे प्रभो! तुझ्या सर्व भक्तांना तुझ्या दर्शनाची भूक लागली आहे, ओढ लागली आहे. हे प्रभो! माझीही तीच इच्छा आहे. माझीही इच्छा पुरी कर. हे प्रभो! मला तुझ्या दर्शनाचे सुख प्राप्त होऊ दे. हे प्रभो! मला तुझ्या हृदयाशी धर. तुझ्याशी मला एकरूप होऊ दे. ॥१५॥ हे प्रभो! तुझ्याएवढा मोठा अन्य कोणी नाही. सर्व सप्त द्विपे, सर्व लोक, स्वर्ग-पृथ्वी पाताळ सर्वत्र तू आणि तुझाच वास आहे. प्रत्येक स्थान-स्थानांतरात तूच विराजमान आहेस. नानक सांगतात, हे सत्यरूप प्रभू परमात्म्या! तूच सर्व भक्तांचा एकमेव आधार आहेस. ॥१६॥

हउ गोसाईं दा पहिलवानडा ॥ मै गुर मिलि उच दुमालडा ॥

सभ होई छिंझ इकठीआ दयु बैठा वेखै आपि जीउ ॥१७॥

वात वजनि टंमक भेरीआ ॥ मल लथे लैदे फेरीआ ॥

निहते पंजि जुआन मै गुर थापी दिती कंडि जीउ ॥१८॥

सभ इकठे होइ आइआ ॥ घरि जासनि वाट वटाइआ ॥

गुरमुखि लाहा लै गए मनमुख चले मूलु गवाई जीउ ॥१९॥

तूं वरना चिहना बाहरा ॥ हरि दिसहि हाजरु जाहरा ॥

सुणि सुणि तुझै धिआइदे तेरे भगत रते गुणतासु जी ॥२०॥

मै जुगि जुगि दयै सेवडी ॥ गुरि कटी मिहडी जेवडी ॥

हउ बाहुडि छिंझ न नचऊ नानक अउसरु लधा भालि जीउ ॥२१॥२॥२१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७४)

शब्दार्थ : गोसाईं – प्रभू, परमेश्वर; पहिलवानडा – पहिलवान आहे. उच दुमालडा – विजयी पहिलवानाला डोक्याला बांधण्यासाठी दिलेला फेटा; छिंझ – आखाडा; इकठीआ – एकत्र झाले; दयु – देव, परमात्मा; वेखै – पाहतो; वात – बाजा; वजनि – वाजतो आहे; टंमक – छोटा नगारा; भेरीआ – तुतारी; मल – मल्ल, पहिलवान; लथे – आखाड्यात उतरून; लैदे – (फेरी) मारतात; निहते – काबूत केले; दिती – दिली; कंडि – पाठीवर; इकठे – एकत्र; होइ – होऊन; जासनि – जातील; वाट – मार्ग; वटाइआ – बदलून; लाहा – लाभ; लै गए – घेऊन गेले; मनमुख – स्वेच्छाचारी; मूलु – मूल; गवाई – गमावून; वरना – वर्ण; चिहना – चिन्ह; दिसहि – दिसतो; हाजरु – हजर; जाहरा – प्रत्यक्ष; धिआइदे – ध्यान करतात; रते – रंगलेले, गुणतासु – गुणांचा खजिना, परमेश्वर; जुगि जुगि – युगायुगात; सेवडी – सेवा, स्मरण; कटी – कापली; मिहडी – माझी; जेवडी – दोरी (फासी); बाहुडि – पुनः, छिंझ – आखाडा; नचऊ – नाचणार; अउसरु – अवसर, मोका; लधा – मिळाला; भालि – शोधून

भावार्थ : जग हा एक आखाडा आहे. येथे जन्मास येणाऱ्या प्रत्येक जीवास मोहमायेची, विषयविकारांशी लढून त्यांच्यावर विजय मिळवायचा असतो. मीही ह्या आखाड्यातील एक सामान्य पहिलवान आहे. पण गुरुकृपेने मी विजय

प्राप्त केला आहे. गुरूच्या कृपेने माझ्या डोक्यार विजयाचा पटका बांधला आहे. ह्या आखाड्यात हजारो लोक जमले आहेत. स्वतः प्रभू परमात्माही हे सर्व पाहत आहे. ॥१७॥ ह्या आखाड्यात शंख फुंकले जात आहेत. नगरा वाजत आहे. भेरी निनादत आहेत व अनेक मल्ल शडू ठोकत आखाड्याला फेऱ्या मारीत आहेत. माझ्या सतगुरूने माझ्या पाठीवर थाप टाकली. आशीर्वाद दिला. मीही कामादी सर्व विकारांवर बंधनात ठेवणारा जांघ्या चढवला. ॥१८॥ या आखाड्यात जमताना सगळे येथे एकत्र आले. घरी (परलोकी) जाताना मात्र प्रत्येकाची वाट वेगवेगळी असते. पण गुरुमुखी व्यक्ती मात्र ह्या संसाररूपी आखाड्यातून विजयी होऊनच जातात. मनमुख व्यक्ती मात्र येथे आपले सर्वस्व गमावून बसतात. ॥१९॥ हे प्रभो! तू वर्ण, चिन्ह ह्या सर्वांच्या पलीकडे आहेस. पण तू सर्वत्र सर्वांच्या सान्निध्य आहेस. तुझे भक्त तुझे नाम ऐकून तुझे गुणगान करीत असतात. तुझ्या नामात रंगून जातात. ॥२०॥ मी युगानुयुगे प्रभू परमात्म्याची सेवा करीत आलो आहे. त्यामुळे सतगुरूने माझी मायेची सर्व बंधने तोडून टाकली आहेत. आता मला वारंवार ह्या संसाररूपी आखाड्यात यावे लागणार नाही. नानक सांगतात, मी ह्या मानव-जीवनाचे खरे प्रयोजन, नामस्मरण ओळखून त्याचा प्रभू प्राप्तीसाठी पूर्ण उपयोग केल्याने माझ्या जीवनाचे सार्थक झाले. ॥२१॥ २२॥ २९॥

॥ १ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

सिरीरागु महला १ पहर, घरु १ ॥

पहिलै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा ! ॥ हुकमि पड़आ गरभासि ॥

उरध तपु अंतरि करे वणजारिआ मित्रा ॥ खसम सेती अरदासि ॥

खसम सेती अरदासि वखाणै उरध धिआनि लिव लागा ॥

ना मरजादु आइआ कलि भीतरि बाहुडि जासी नागा ॥

जैसी कलम वुड़ी है मसतकि तैसी जीअडे पासि ॥

कहु नानक प्राणी पहिलै पहरै हुकमि पाइआ गरभासि ॥१॥

दूजै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा विसरि गइआ धिआनु ।

हथो हथि नचाईऐ प्राणी जिउ जसुदा घरि कानु ॥

मात कहै सुतु मेरा ॥ हथो हीथ नचाईऐ प्राणी ॥

चेति अचेत मूड़ मन मेरे अंति नही कछु तेरा ॥

जिनि रचि रचिआ तिसहि जाणै मन भीतरि धरि गिआनु ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७४)

शब्दार्थ : पहिलै – पहिल्या; पहरै – प्रहरात; रैणि – रात्री; वणजारिआ – व्यापारी, कर्माचे; मित्रा – मित्र; हुकमि – (परमात्म्याच्या) आज्ञेने, इच्छेने; पड़आ – आला; गरभासि – गर्भात (मातेच्या उदरात); उरध – डोके खाली पाय वर; तपु – तप; अंतरि – आत, हृदयात; खसम – प्रभू परमात्मा; सेती – जवळ; अरदासि – प्रार्थना; वखाणै – (प्रार्थना) करतो; धिआनि – ध्यान करतो; लिव लागा – एक चिंताने; नामरजादु – मर्यादारहित, नागवा; आइआ – आला; कलि भीतरि – संसारात; जासी – जाशील; नागा – वस्त्रहीन, नागडा; कलम – लेखणी; वुडी – लिहिले; मसतकि – मस्तकावर कपाळावर; तैसी – तसे; जीअडे – जीव, शरीर; पासि – प्राप्त होते. दूजै – दुसऱ्या; विसरि गइआ – विसरून जातो; धिआनु – ध्यान; नचाईऐ – नाचवतात; जसुदा – यशोदा; घरि – घरात;

कानु – कृष्ण; कहै – म्हणते; सुतु – पुत्र; चेति – आठव; मूड – मूढ; जिनि – ज्याने; रचि – रचना केली; रचिआ – रचना करणे; तिसहि – त्याला; भीतरि – आत; धरि – धारण कर; गिआनु – ज्ञान;

(पद ॥४ ॥१ ॥ व पद ॥५ ॥२ ॥ ह्या दोन पदात गुरू नानकदेवजी मानवी जीवनाला रात्रीची उपमा देतात.) रात्रीचा पहिला प्रहर म्हणजे बाल्यावस्था, दुसरी अवस्था म्हणजे यौवनावस्था तिसरा प्रहर म्हणजे प्रौढावस्था व चौथी अवस्था म्हणजे वृद्धत्व. या चारही अवस्थातील मानवी व्यवहाराचे मोठे मनोज्ञ चित्रण ह्या पदातून त्यांनी केले आहे. पहिल्या पदात ह्याच अवस्था अनुक्रमे, गर्भावस्था, शैशवावस्था, यौवनावस्था व वृद्धावस्था अशा कल्पिल्या आहेत.

भावार्थ : जीववरूपी रात्रीच्या पहिल्या प्रहरात परमेश्वरी इच्छेने जीव मातेच्या उदरात गर्भरूपात प्रवेश करतो. ह्या ठिकाणी तो डोके खाली पाय वर अशा अवस्थेत शीर्षासनात तप करतो. प्रभू परमात्म्याची प्रार्थना करतो. ह्या अवस्थेत चित्त एकाग्र करून प्रभू परमात्म्याच्या आराधनेत तल्लीन झालेला असतो. त्या वेळी त्याच्यावर संसारातील कोणतीही बंधने नसतात. तो जन्मापूर्वी सर्व बंधनापासून मुक्त असतो. तो नागवा येतो व नागवाच जातो. संपूर्ण आयुष्यभर जमा केलेल्या मायेपैकी काहीही त्याच्या बरोबर येत नाही. जे काही त्याच्या कर्मलेखात प्रभू परमात्म्याने जसे लिहिले असेल तसेच कर्म तो जीवभर करत राहतो. नानक गुरू सांगतात, अशा प्रकारे जीवनाच्या प्रथमावस्थेत प्रभू परमात्म्याचे आज्ञेनुसार मातेच्या उदरात गर्भरूपाने जीव आपली जीवनयात्रा सुरू करतो. ॥१ ॥ जीवनाच्या दुसऱ्या प्रहरात, म्हणजेच जीवनाच्या बाल्यावस्थेत मात्र जीव प्रभू परमात्म्यास पूर्णपणे विसरून जातो. त्याचे सारे आप्तजन त्याला ह्या हातातून त्या हातात सतत जोजावत असतात. जणू काही यशोदा माईचा कृष्ण कन्हय्या. घरातले सारे लोक त्याचे मन रिझवत असतात. त्याची आई तर त्याला माझा मुलगा, माझा लाडला म्हणून मायेने त्याचे कोडकौतुक करत असते. पण हे वेड्या जीवा ! हे नीट ओळख की आता जे कुणी तुझे लाडकोड पुरवीत आहेत. त्यापैकी अंतकाळी तुझ्या कोणीही उपयोगी पडणार नाही. ज्याने ह्या सृष्टीची रचना केली, ज्याने तुला मानव- योनीत जन्म देऊन ह्या संसारात पाठवले त्या प्रभू परमात्म्यास तू विसरून गेलास. त्याला का आठवीत नाहीस, ह्याचा मनोमनी नीट विचार कर. नानक म्हणतात, हे प्राण्या ! जीवनाच्या दुसऱ्या अवस्थेत प्रभू परमात्म्याचे ध्यान करणे तू साफ विसरून गेलास. (जे तू प्रथमावस्थेत गर्भावस्थेत करत होतास.) ॥२ ॥

तीजै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा धन जोबन सिउ चितु ॥

हरि का नामु न चेतही वणजारिआ मित्रा बधा छुटहि जितु ॥

हरि का नामु न चेतै प्राणी बिकलु भइआ संगि माइआ ॥

धन सिउ रता जोबनि मता अहिला जनमु गवाइआ ॥

धरम सेती वापारु न कीतो करमु न कीतो मितु ॥

कहु नानक तीजै पहरै प्राणी धन जोबन सिउ चितु ॥३ ॥

चउथै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा लावी आइआ खेतु ॥

जा जमि पकडि चलाइआ वणजारिआ मित्रा किसै न मिलिआ भेतु ॥

भेतु चेतु हरि किसै न मिलिओ जा जमि पकडि चलाइआ ॥

झूठा रुदनु होआ दुओआलै खिन महि भइआ पराइआ ॥

साई वसतु परापति होई जिसु सिउ लाइआ हेतु ॥

कहु नानक प्राणी चउथै पहरै लावी लुणिआ खेतु ॥४ ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७४)

शब्दार्थ : तीजै – तिसऱ्या; धन – स्त्री; जोबन – यौवन; चेतही – स्मरण करतो; बधा – बद्ध (जन्ममरणाच्या फेऱ्यात सापडलेला); छुटहि – मुक्त होतो; जितु – ज्याच्यामुळे; चेतै – स्मरण करतो; बिकलु – व्याकूळ; भइआ – झाला; संगि – बरोबर; माइआ – माया; रता – रत झालेले; जोबनि – यौवन; मता – मस्त; अहिला – श्रेष्ठ, सुंदर; गवाइआ – घालवला; सेती – बरोबर; चउथै – चौथे; लावी – कापण्यासाठी; आइआ – आला; खेतु – शेत; जा जमि – जेव्हा यमाने; किसै – कुणाला; नमिलिआ – समजले नाही; भेतु – रहस्य; चेतु – इरादा; न मिलिओ – मिळाले नाही; झुठा – खोटे; रुदनु – रडणे; होआ – होता/झाले; दाआलै – आसपास, चारही बाजूला; खिन – क्षण; महि – मध्ये; भइआ – झाला; पराइआ – परका; साई – प्रभू; बसतु – वस्तुनाम; परापति – मिळाले; सिउ – त्या बरोबर; लाइआ – लावले; हेतु – प्रेम; लुणिआ – शेत कापणे; खेतु – शेती.

भावार्थ : जीवनरूपी रात्रीच्या तिसऱ्या अवस्थेत तारुण्यावस्थेत, ऐन यौवनात, माणूस धनसंग्रह, अन्य मौजमजा ह्यातच रममाण होतो. पण ज्यामुळे जीव सर्व बंधनातून मुक्त होतो. त्या प्रभू परमात्म्याची त्यास क्षणभरही आठवण होत नाही. ह्या ऐन तारुण्यावस्थेत तो पूर्णपणे मायेच्या आहारी जातो. मायेच्या प्राप्तीसाठी त्याचा जीव व्याकूळ होतो. पण त्याच्या चित्तात क्षणभरही हरिनामाची आठवण होत नाही. धन, माया वैभव ह्या सर्वांत तो इतका मग्न होतो की त्याला हे भानही राहत नाही की तो हा मानवजन्म वाया घालवीत आहे. ॥३॥ जीवनरूपी रात्रीचा चौथा प्रहर म्हणजे वृद्धावस्था, म्हातारपण. शेतातील पीक पक्क झाल्यावर पिकाची जी अवस्था होते. तशीच मानवी जीवनाची ही अंतिम अवस्था. पक्क झालेले पीक ज्याप्रमाणे शेतकरी केव्हाही कापून नेतो, त्याप्रमाणे वृद्धावस्थेस पोहोचलेल्या शरीरास यम केव्हाही उचलून नेतो. हे रहस्य माझ्या मित्रा, तुला कसे कळत नाही? जेव्हा यम जीवाला घेऊन जातो. तेव्हा तो प्राणी क्षणात परका होऊन जातो. सगळे सगोसोयरे, आप्तस्वकीय सगळे धाय मोकलून रडतात. पण ते रडणेही स्वार्थमूलक असते, मायावी असते. ज्या प्रकारचे कर्म आयुष्यभर केलेले असते तसेच फल पुढील जन्मी प्राप्त होते. म्हणून गुरू नानक सांगतात, की जीवनाच्या चौथ्या अवस्थेत यमदूत माणसाचे प्राण असे हरण करतात की जणू पिकलेल्या शेताची कापणीच. ॥४॥१॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

पहिलै पहैरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा बालक बुधि अचेतु ॥

खीरु पीऐ खेलाईऐ वणजारिआ मित्रा मात पिता सुत हेतु ॥

मात पिता सुत नेहु घनेरा माइआ मोहु सबाई ॥

संजोगी आइआ किरतु कमाइआ करणी कार कराई ॥

रामनाम बिनु मुकति न होई, बूडी दूजै हेति ॥

कहु नानक प्राणी पहिलै प्रहरे छूटहिगा हरि चेति ॥१॥

दूजै पहैरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा भरि जोबनि मै मति ॥

अहिनिंसि कामि विआपिआ वणजारिआ मित्रा अंधुले नामु न चिति ॥

रामनामु घट अंतरि नाही होरि जाणै रस कस मीठे ॥

गिआनु धिआनु गुण संजमु नाही जनमि मरहुगे झूठे ॥

तीरथ वरत सुचि संजमु नाही करमु धरमु नही पूजा ॥

नानक भाइ भगति निसतारा दुबिधा विआपै दूजा ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७५)

शब्दार्थ : बुधि – बुधी; अचेतु – अचेत, चेतनारहित, बेसावध; खीरु – दूध; पीऐ – पितो; खेलाईऐ – खेळवतात;

हेतु – स्नेह, प्रेम; नेहु – प्रेम; घनेरा – खूप, पुष्कळ; माइआ – माया; मोहु – मोह; सबाई – सर्वांना; संजोगी – संयोगवशात; किरतु – कर्म; करणी कार – काम; कराई – करवून घेणे; बिनु – शिवाय; मुकति – मुक्ती; बूडी – बुडलेली आहे. दूजै – द्वैतभाव; छूटहिगा – सुटका होईल, मुक्त होईल; चेति – स्मरण कर, भरि – पूर्ण; जोबनि – यौवनात; मै मति – दारू; अहिनिमिसि – अहर्निश; कामि – कामवासना; विआपिआ – गुंतलेला आहे, लागलेला आहे; अंधुले – (कामवशात) अंध झालेले; घट अंतरि – हृदयात, अंतःकरणात, होरि – आणखी, अन्य; जाणै – जाणतो; मीठे – गोड; गिआनु – ज्ञान; धिआनु – ध्यान, साधना; गुण – गुणांचा; संजमु – संयम; जनमि – जन्म; मरहुगे – मरणार; झूठे – खोटे; वरत – व्रत; सुचि – पवित्रता; करमु – कर्म; धरमु – धर्म; भगति – भक्ती; निसतारा – मुक्ती; दुबिधा – अडचणी; विआपै – फसवितो; दूजा – इतर मार्ग;

भावार्थ : जीवन व्यवहार करण्यासाठी जगात आलेल्या मित्रा; जीवनरूपी रात्रीच्या पहिल्या प्रहरात, शैशावावस्थेत बालकाची बुद्धी इतकी अपरिपक्व असते की आपणास तहान लागली, भूक लागली हेही त्याला समजत नाही. आई-बापच आपल्या पुत्र प्रेमा-पोटी त्यास दूध पाजतात, जोजवतात खेळवतात. मोहमायेमुळेच मुलाला वाढवताना होणारे कष्ट, हे त्यांना कष्ट वाटतच नाहीत. बालक संयोगवश ह्या जगात जन्म घेतो. तो आपल्या पूर्व कर्मानुसार जन्म प्राप्त करतो व पुढेही असेच कर्म करित राहतो, जे तो प्रभू परमात्मा त्याच्या कडून करून घेतो. राम नामाशिवाय मुक्ती शक्य नाही. पण द्वैतभावात जीव बुडून जातो. नानक सांगतात की, जन्माच्या पहिल्या प्रहरापासूनच जर जीव प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करील तरच त्याची मोहमायेतून सुटका होऊन त्यास मुक्ती प्राप्त होईल. ॥१॥ जीवनरूपी रात्रीच्या दुसऱ्या प्रहरात म्हणजेच जीवनाच्या दुसऱ्या अवस्थेत, यौवनावस्थेत तारुण्याच्या मदने जीव मायेत मस्त होऊन जातो. रात्रंदिवस तो कामविकाराने अंधळा होऊन सारे व्यवहार करित असतो. ह्यामुळे त्याला प्रभुनामाची आठवण सुद्धा होत नाही. रामनामात रस वाटण्याऐवजी त्याला षडरसातच, मायेच्या खेळात रुची वाटत असते. ह्या अवस्थेत त्यास प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करावे, त्याचे ध्यान करावे असे मुळीच वाटत नाही. एवढेच काय जीवनाचा उपभोग घेताना थोडा संयम बाळगावा हेही त्यास सुचत नाही. मोहमायेच्या नादी लागून तो आपले आयुष्य वाया घालवतो. जीवनाच्या ह्या अवस्थेत माणूस पवित्रता, संयम, पूजा ह्यासारखी कोणतीही धर्मकार्ये करत नाही. नानक सांगतात, जर जीवनाच्या ह्या महत्त्वपूर्ण टप्प्यावर जर त्या जीवाने प्रभु भक्तीची कास धरली तरच त्याची ह्या संसारातून मुक्तता होईल. अन्यथा तो जीव द्वैतभावात गुंतून पडून जन्म-मरणाच्या चक्रात गोते खात फिरत राहील. ॥२॥

तीजै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा सरि हंस उलथडे आइ ॥
जोबनु घटै जरूआ जिणै वणजारिआ मित्रा आव घटै दिनु जाइ ॥
अंति कालि पछुतासी अंधुले जा जमि पकड़ि चलाइआ ॥
सभु किछु अपुना करि करि राखिआ खिन महि भइआ पराइआ ॥
बुधि विसरजी गई सिआणप करि अवगण पछुताइ ॥
कहु नानक प्राणी तीजै पहरै प्रभु चेतहु लिव लाइ ॥३॥
चउथै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा बिरधि भइआ तनु खीणु ।
अंखी अंधु न दीसई वणजारिआ मित्रा कंनी सुणै न वैण ॥
अखी अंधु जीभ रसु नाही रहे पराकऊ ताणा ॥

गुण अंतरि नाही किउ सुखु पावै मनमुख आवणजाणा ॥
 खडु पकी कुडि भजै बिनसे आइ चलै किआ माणु ॥
 कहु नानक प्राणी चउथै पहरै गुरमुखि सबदु पछाणु ॥४ ॥
 ओडक आइआ तिन साहिआ वणजारिआ मित्रा जरु जरवाणा कंनि ॥
 इक रती गुण न समाणिआ वणजारिआ मित्रा अवगण खडसनि बंनि ॥
 गुण संजमि जावै चोट न खावै ना तिसु जंमणु मरणा ॥
 कालु जालु जमु जोहि न साकै भाइ भगति भै तरणा ॥
 पति सेती जावै सहजि समावे सगले दूख मिटावै ॥
 कहु नानक प्राणी गुरमुखि छुटै साचे ते पति पावै ॥५ ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७५)

शब्दार्थ : सरि – सरोवर; उलथडे – उलटले, बदलले; आइ – आले; हसं – पांढरे; जोबनु – तारुण्य; घटै – संपते; जरुआ – वार्धक्य; जिणै – जिंकते; आव – आयुष्य; घटै – संपते; जाइ – जातात, मरतात; अंति कालि – अंतकाळी, पछतासी – पश्चात्ताप पावशील; अंधुले – अज्ञानी; जा – जेव्हा; जमि – यम; पकडि – पकडून; चलाइआ – जाईल; सभु किछु – सर्व काही; अपुना – आपले समजून; राखिआ – राखले, ठेवले; खिन महि – एका क्षणात; भइआ – होतो; पराइआ – परका; बुधि – बुद्धी; विसरजी – दूर झाली, नष्ट झाली; सिआणप – चतुराई; अवगण – अवगुण; पछुताइ – पश्चात्ताप पावतो; चेतहु – ध्यानकर; लिव – एकरूप; लाइ – लाव; बिरधि – वृद्धावस्था; तनु – शरीर; खीणु – क्षीण, कमजोर, अशक्त; अखी – डोळे; न दीसई – दिसत नाही; कंनी – कानाने; न सुणै – ऐकायला येत नाही; वैण – शब्द, बोलणे; अखी अंधु – दृष्टिहीनता; जीभ रसु नाही – जिभेला चव नाही; पराकउ ताणा – दुसऱ्याच्या आधारे; गुण अंतरि नाही – अंतःकरणात गुण नाहीत; पावै – पावेल; मनमुख – स्वेच्छाचारी; आवणजाणा – जन्म-मरणाच्या फेऱ्यात; खडसनि – घेऊन जातील; पकी – पिकल्यावर; कुडि – कुबडा; भजै – दूर होणे; बिनसै – नष्ट होणार; माणु – अहंकार; गुरमुखि सबदु पछाणु – गुरु मुखातून शब्द समजून घे; ओडकु – अंतिम समय; आइआ – आल्यावर; तिन साहिआ – त्या श्वासांचा; जरु – म्हातारपण; जरवाणा – अत्याचारी; कंनि – खांद्यावर; इक रती गुण – एक रतीभर गुण; न समाणिआ – साठवले नाहीत, संचित केले नाहीत; अवगण – अवगुण; खडसनि – घेऊन जातील; बंनि – बांधून; सजमि – संयम; चोट न खावै – दुःख भोगणार नाही; तिसु – त्याला; जमणु – जन्म; मरणा – मरण; कालु – काळ, माया; जमु – यम; जोहि न साकै – प्रभाव टाकणार नाही; भगति – भक्ती; तरणा – तारणे; पति – पत, सन्मान; सेती – बरोबर; जावै – जाते; सहजि – सहज, सहजावस्था; समावै – सामावते; सगले – सगळे; दुख मिटावै – दुःख संपते; गुरमुखि – गुरूच्या उपदेशद्वारा; छुटै – सुटका होते, मुक्ती प्राप्त होते. साचे – सत्य, सत्यस्वरूप परमेश्वर; पति – पत, प्रतिष्ठा, आदर.

भावार्थ : जीवनरूपी रात्रीच्या तिसऱ्या प्रहऱ्यात, म्हणजेच जीवनाच्या तिसऱ्या अवस्थेत प्रौढावस्थेत जीवरूपी सरोवरात पांढरे बगळे वस्तीला येतात. म्हणजे केस पांढरे होऊ लागतात व आता हळूहळू वृद्धत्व येणार आहे असे संकेत प्राप्त होतात. जीवनातील तारुण्याचा बहर ओसरल्यावर हळूहळू शरीर क्षीण होत जाते व वृद्धत्व आपला पगडा बसवू लागते. आता अंत काळ समीप येऊन ठेपतो व एक दिवस ह्या मायेने अंधळ्या झालेल्या जीवास यम घेऊन जातो. अशा ह्या अवस्थेच्या शेवटी शेवटी जीवास पश्चात्ताप होतो. पण तोवर फार उशीर झालेला असतो. यम त्यास उचलून घेऊनच जातो. संबंध जन्म भर माझे माझे म्हणून जवळ केलेले सर्व काही क्षणात दुसऱ्याचे होऊन जाते. अशा अवस्थेत

माणसाची विवेकबुद्धी नष्ट होते. सारे शहाणपण नष्ट होते. नानक अत्यंत कळकळीने सांगतात, हे जीवा ! आता ह्या जीवनाच्या तृतीयावस्थेत तरी चित्तात प्रभुनामाला हृदयाशी धर. प्रभुनामाशी एकरूप होऊन जा. ॥३॥ जीवन्नरूपी रात्रीच्या चवथ्या प्रहरी म्हणजे वृद्धावस्थेत शरीर क्षीण होते. दुबळे होते. डोळ्यांनी दिसत नाही. कानांनी ऐकू येत नाही. जीवही रसास्वाद घेऊ शकत नाही. माणूस परावलंबी होऊन जातो. संपूर्ण जीवनात जराही आध्यात्मिक प्रगती केली नाही, दैवी गुण संपादन केले नाहीत, अशा ह्या मनमुख जीवास सुख कसे प्राप्त होणार ? तो जन्म मरणाच्या चक्रातच अडकून पडणार. जसे शेतातील पीक पक्क झाल्यावर खाली वाकते तसेच वृद्धत्वाने ही शरीर वाकते. अशा जीवाच्या जगण्याला वा मरण्याला कोणीही विचारीत नाही. कोणतीही प्रतिष्ठा प्राप्त होत नाही. नानक विनवून सांगतात. हे जीवा ! आता तरी सावध हो, आता तरी सतगुरू कडून प्राप्त झालेल्या उपदेशानुसार आचरण कर ! ॥४॥ हे जीवा ! ज्या श्वासाच्या मुळे तू जिवंत आहेस. तो आता लवकरच थांबून जाणार आहे. म्हातारपण पूर्णपणे तुझ्या बोकांडी बसले आहे. हे दुर्भाग्यी जीवा, तू संपूर्ण जीवनात गुंजभरही कणभरही आध्यात्मिक गुण साठवले नाहीस. त्यामुळे यम तुला बांधून घेऊन जाईल. ज्याने जीवनात आध्यात्मिक गुणांची साठवण केली, त्यास ह्या संसारात गोते खावे लागत नाहीत. त्यांना यमही मारू शकत नाही. काळ वा माया कोणीही त्यास स्पर्श ही करू शकत नाहीत. त्याची ईश्वरभक्ती त्यास हा भवसागर तारून नेते. तो प्रतिष्ठेसह जगातून जातो. तो सहजावस्था प्राप्त करतो. प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. त्याचे सारे दुःख नष्ट होते. नानक सांगतात, जो गुरुमुख झाला, सतगुरूच्या उपदेशानुसार ज्याने जन्मभर आचरण केले, तो जन्म-मृत्यूच्या फेऱ्यातून सुटतो. तो ईश्वर दरबारी प्रतिष्ठा प्राप्त करतो. ॥५॥२॥

॥ सिरिरागु महला ४ ॥

पहिलै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा हरि पाइआ उदर मंझारि ॥
हरि धिआवै हरि उचरै वणजारिआ मित्रा हरि हरि नामु समारि ॥
हरि हरि नामु जपे आराधे विचि अगनी हरि जपि जीविआ ॥
बाहरि जनमु भइआ मुखि लागा सरसे पिता मात थीविआ ॥
जिस की वसतु तिसु चेतहु प्राणी करि हरिदै गुरमुखि बीचारि ॥
कहु नानक प्राणी पहिलै पहरै हरि जपीऐ किरपा धारि ॥१॥
दूजै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा मनु लागा दूजै भाइ ॥
मेरा मेरा करि पालीऐ वणजारिआ मित्रा ले मात पिता गलि लाइ ॥
लावै मात पिता सदा गल सेती मनि जाणै खटि खवाए ॥
जो देवै तिसै न जाणै मूड़ा दिते नो लपटाए ॥
कोई गुरमुखि होवै सु करै वीचारु हरि धिआवै मनि लिव लाइ ॥
कहु नानक दूजै पहरै प्राणी तिसु कालु न कबहूं खाइ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७६)

शब्दार्थ : रैणि - रात्र (जीवन्नरूपी रात्र); उदर - पोट; मंझारि - (च्या) आत; धिआवै - ध्यान करतो; उचरै - उच्चारण करतो; समारि - स्मरण करतो; आराधे - आराधना करतो; विचि - मध्ये; अगनी - अग्नी, उष्णता; जीविआ - जिवंत राहतो; बाहरि - बाहेर; जनमु - जन्म; सरसे - चांगले; थीविआ - झाला; वसतु - वस्तू; चेतहु - स्मरण करणे; हिरिदै - हृदयात; बीचारि - स्मरण कर; जपीऐ - जप करा; किरपा - कृपा; धारि - द्वारा; मनु - मन; दूजै - द्वैतभाव; पालीऐ - पाळतात; गलिलाइ - आलिंगन देतात, कवटाळतात;

लावै – लावतात; गल – (गळ्याशी) हृदयाजवळ; सेती – बरोबर,(च्या); मनि – मनात; जाणै – जाणतात; खटि – करून, कमाई; खवाए – खाऊ घालेल; तिसै – त्याला; न जाणै – जाणत नाही; मूडा – मूढ, मूर्ख; लपटाए – मोह करतो; होवै – असो; सु – तो; करै वीचारु – विचार करतो; धिआवै – ध्यान करतो; लिव लाइ – गोडी लावतो; तिसु – त्याला; कालु – काळ; कबहू – कधीच;

(गेल्या दोन पदात पद ॥४॥१॥ व ॥५॥२॥ गुरू नानकदेवजींनी जीवनाच्या चार अवस्थांचे जे वर्णन केले तोच धागा पकडून चौथे गुरू श्री गुरू रामदासजी मानवी जीवनांच्या चार अवस्था ह्या ॥४॥१॥३॥ व ॥५॥१॥४॥ ह्या दोन पदात वर्णन करित आहेत. ते सांगतात.)

भावार्थ : आयुष्याच्या प्रथमावस्थेत प्रभू परमात्मा जीवास मातेच्या उदरात गर्भरूपात स्थापित करतो. तेथे बसून तो जीव प्रभू परमात्म्याची आराधना करतो. प्रभू परमात्म्याचे ध्यान करतो. हरिनामाचे स्मरण करतो. गर्भवासात असताना मातेच्या उदरातील तापांपासून, त्या गर्भ यातनांपासून प्रभू परमात्म्याचे नामच त्याचे रक्षण करते. गर्भावस्थेतून बाहेर आल्यावर मात्र तो माता पित्यांचा लाडका बनतो. नवजात बालकाचे मुख पाहून माता-पिता आनंदित होतात. पण मित्र हो ! ही वस्तू, हे बाळ तुम्हास ज्याने दिले. त्याचे, त्या प्रभू परमात्म्याचे चित्तात थोडे तरी स्मरण करा. त्याचे चिंतन करा. नानक सांगतात. जीवनाच्या पहिल्या प्रहरातच त्या कृपाळू प्रभू परमात्म्याच्या कृपेने नामजप केला जातो. ॥१॥ जीवनाची दुसरी अवस्था म्हणजे बाल्यावस्था. ह्या अवस्थेत जीव द्वैतावस्थेत प्रवेश करतो. माया नाना रूपाने त्यास आपल्याकडे आकर्षित करते. आई-बापही त्याचे नाना लाड पुरवून त्यास मायेत अधिकच लिप्त करतात. पण आई-बापही त्याचे हे हट्ट, त्याचे लाड स्वार्थापोटीच पुरवत असतात. पुढे म्हातारपणी तो आपले भरण पोषण करील, आपली सेवा करील असा सुप्त हेतू त्या मागे त्यांच्या मनात असतो. पण माणूस किती अज्ञानी आहे पाहा. ज्याने त्यास हा पुत्र दिला. त्यास ओळखण्याचा प्रयत्न करण्याऐवजी त्याने दिलेल्या नश्वर वस्तूतच तो रममाण होतो. जर कोणास सतगुरू प्राप्त झाला व गुरुपदेशाप्रमाणे आचरण करून प्रभू परमात्म्याचे ध्यान केले व त्याचे ठायी आपले चित्त एकाग्र केले तर नानक सांगतात, जीवनाच्या ह्या बाल्यावस्थेतच तो मरणापासून मुक्त होईल. काळ त्यास स्पर्शही करू शकणार नाही. ॥२॥

तीजै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा मनु लगा आलि जंजालि ॥

धनु चितवह धनु संचवै वणजारिआ मित्रा हरिनामा हरि न समालि ॥

हरिनामा हरि हरि कदे न समालै जि होवै अंति सखाई ॥

इहु धनु संपै माइआ झूठी अंति छोडि चलिआ पछुताई ॥

जिसनो किरपा करे गुरु मेले सो हरि हरि नामु समालि ॥

कहु नानक तीजै पहरै प्राणी से जाइ मिले हरि नालि ॥३॥

चउथे पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा हरि चलण वेला आदी ॥

करि सेवहु पूरा सतिगुरू वणजारिआ मित्रा सभ चली रैणि विहादी ॥

हरि सेवहु खिनु खिनु ढिल मूलि न करिहु जितु असथिरु जुगु जुगु होवहु ॥

हरि सेती सद माणहु रलीआ जनम मरण दुख खोवहु ॥

गुर सतिगुर सुआमी भेदु न जाणहु जितु मिलि हरि भगति सुखांदी ॥

कहु नानक प्राणी चउथै पहरै सफलओ रैणि भगता दी ॥४॥१॥३॥ (श्री गु. ग्रं. सा. ७६)

शब्दार्थ : आलि – घरात (परिवारात) पुत्र; जंजालि – बंधनात; चितवै – इच्छा करतो; संचवै – संचय करतो;

समालि - स्मरण करतो; कदे - कधीचे; न समालै - स्मरण करीत नाही; जि - जे; होवै - होते; अंति - अंती, शेवटी; सखाई - सहायक; इहु - हे; संपै - संपत्ती; माइआ - माया; चलिआ - मरतो, जातो; पछुताई - पश्चात्ताप पावून; नो - ला; मेले - मिळवून देतो; सो - तो; समालि - स्मरण कर; तीजै - तिसऱ्या; मिले - मिळतात; नालि - बरोबर; चलण वेला - (संसारातून) बाहेर पडण्याची वेळी; आदी - वेळ आली; सेवहु - सेवा करा; पूरा - पूर्ण; विहादी - संपत चालले; खिनु खिनु - क्षण प्रतिक्षण; ढिल - ढिलाई; मूलि - मुळीच; जितु - ज्यामुळे; असघिरु - स्थिर; जुगु जुगु - युगायुगात; होवहु - होशील; माणहु - समजा; रलीआ - एकरूप; खोवहु - मिटेल, दूर होईल; सुआमी - स्वामी, प्रभू; भेदु - रहस्य; न जाणहु - न जाणो, जाणत नाही; जितु - ज्याला; हरि भगति सुखांदी - हरिभक्ती प्रिय वाटते, आवडते; सफलओ - सफल होते; भगता - भक्तांची;

भावार्थ : जीवनाच्या तिसऱ्या अवस्थेत, यौवनावस्थेत माणूस नसत्या जंजाळात फसतो. ह्या काळात तो पैशाच्या मागे लागतो. धन मिळवावे, धन साठवावे ह्याच विचारात त्याचे चित्त गुरफटलेले असते. पैशाच्या मोहापुढे त्याला हरि नामाची आठवण सुद्धा होत नाही. जे हरिनामाच अंतकाळी तुमच्या उपयोगी पडणार आहे. ते हरिनाम, ते सुखदायी हरि नाम मात्र तो घेत नाही. अरे ही धनसंपदा ही खोटी माया आहे. शेवटी ती तुला सोडून जाणार आहे आणि तुझ्यावर पश्चात्तापाची पाळी येणार आहे. ज्याला परमेश्वरी कृपेने सतगुरु प्राप्त झाला तोच प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करतो. नानक सांगतात, की जो माणूस जीवनाच्या तिसऱ्या अवस्थेत ऐन तारुण्यात हरि भजन करतो तो परमेश्वराशी एकरूप होऊन जातो. ॥३॥ जीवनरूपी आयुष्याच्या चौथ्या चरणात, वृद्धावस्थेत परमेश्वराने जीवास संसारातून निघून जाण्याच्या अवस्थेप्रत, मृत्यूच्या समीप नेऊन ठेवलेले असते. हे जीवा! वेळ निघून चालली आहे, आता तरी सतगुरु प्राप्त करून त्याची सेवा कर. त्यातच आपले उरलेले आयुष्य व्यतीत कर. हे जीवा! आता तरी क्षणोक्षणी प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. त्यात क्षणभरही खंड पडू देऊ नकोस. ढिलेपणा करू नकोस. त्यामुळे तू युगानु युगे सर्व युगात स्थिर होशील. अढळपद प्राप्त करशील. हे जीवा! आता तरी हरि नामात रंगून जा. त्यामुळे तुझे जन्म-मरणाचे दुःख टळणार आहे. हे जीवा! गुरू, सतगुरू, प्रभू परमात्मा ह्यात काहीही फरक नाही, हे जाण. कारण असे जाणल्याने प्रभुभक्तीचा खरा आनंद तुला प्राप्त होईल. नानक सांगतात, की चौथी अवस्था वृद्धावस्था योग्य तऱ्हेने प्रभू परमात्म्याच्या स्मरणात घालवलीस तर तुझ्या पूर्ण आयुष्याचे सार्थक होईल. ॥४॥१॥३॥

॥ सिरिरागु महला ५ ॥

पहिलै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा धरि पाइता उदरै माहि ॥
दसी मासी मानसु कीआ वणजारिआ मित्रा करि मुहलति करम कमाहि ॥
मुहलति करि दीनी करम कमाणै जैसा लिखतु धुरि पाइआ ॥
मात पिता भाई सुत बनिता तिन भीतरि प्रभू संजोइआ ॥
करम सुकरम कराए आपे इसु जंतै वसि किछु नाहि ॥
कहु नानक, प्राणी पहिलै पहरै धरि पाइता उदरै माहि ॥१॥
दूजै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा भरि जुआनी लहरी देइ ॥
बुरा भला न पछाणई वणजारिआ मित्रा मनु मता अहंमेइ ॥
बुरा भला न पछाणै प्राणी आगै पंथु करारा ॥

पूरा सतिगुरु कबहू न सेविआ सिरि ठाढे जम जंदारा
धरमराइ जब पकरसि बवरे तब किआ जबाबु करेइ ॥

कहु नानक दूजै पहरै प्राणी भरि जोबनु लहरी देइ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७७)

शब्दार्थ : धरि पाइता – ठेवून दिले; उदरै – पोटात; माहि – मध्ये; दसी – दहा; मासी – महिने; मानसु – माणूस; करि – करून, मुहलति – अवधी; करम – कर्म; कमाहि – कमावण्यासाठी; करिदीनी – केले; करम कमाणे – कर्म करण्यासाठी; लिखतु – लिहिलेले; धुरि – मूळ स्थान; बनिता – वनिता, पत्नी; तिन – तिचे; भीतरि – आत; संजोइआ – संयोग केला, जोडला; करम सुकरम – कर्म सुकर्म; आपे – स्वतःच; इसु – या; जंतै – जीवाच्या; वसि – वशात; किछु – काहीही; दूजै – दुसरे; भरि जुआनी – यौवनात; लहरी देइ – लहरतो (आनंद लहरीवर तरंगतो); पछाणई – ओळखत; मता – मस्त; अहंमेइ – अहंकारात; आगे – पुढे, परलोकात; पंथु – पथ, रस्ता; करारा – कठीण, दुर्गम; कबहू – केव्हाही; सेविआ – सेवा केली; ठाढे – उभे आहेत; जम जंदारा – यमाचे दूत; पकरसि – पकडेल; बवरे – हे वेड्या (जीवा); तब – तेव्हा; किआ – काय; जबाबु – उत्तर; करेइ – देशील;

भावार्थ : जीवनाच्या पहिल्या प्रहरात, जीवनाच्या प्रथम अवस्थेत प्रभू परमात्मा जीवास मातेच्या उदरात स्थापित करतो. त्या ठिकाणी पुढे दहा महिने प्रभू परमात्मा त्या जीवाच्या शरीराची जडणघडण करतो. त्याच्या आयुष्याचा कार्यकाल निश्चित करतो. त्याने कोणते कर्म करावे ही कर्म निश्चितीही करतो पुढे आयुष्यभर त्या जीवाचा कर्मलेख ज्याप्रमाणे त्या प्रभू परमात्म्याने लिहून ठेवला असेल त्याप्रमाणे तो जीव आचरण करतो. ह्याच काळात प्रभू परमात्मा त्या जीवास माता, पिता, भाऊ, बहीण, पुत्र, मित्र आदी बंधनात अडकवतो. वास्तविक जीवाने कोणते कार्य करावे कसे करावे, शुभ कर्म करावे की अशुभ कार्य करावे हे सर्व काही तो प्रभू परमात्माच ठरवत असतो. जीवाच्या हाती काहीही नसते. नानक सांगतात, जीवनाच्या प्रथमावस्थेत मातृगर्भात जीव स्थान प्राप्त करतो. तेव्हाच हे सारे निश्चित झालेले असते. ॥१॥ जीवनाच्या दुसऱ्या अवस्थेत म्हणजेच जीवनाच्या दुसऱ्या टप्प्यावर जवानीला उभारी येते. तो चांगले वाईट, भले, बुरे काहीही जाणत नाही. इतका अहंकार त्याच्या मनात भरून जातो. जसा जसा तो ह्या अहंकारात मोहमायेच्या विळख्यात अडकत जातो, तस तसे त्याचे जीवन अधिक अवघड बनत जाते. ह्याच मस्तीत तो सतगुरु ओळखत नाही. त्याच्या सेवेत रत होत नाही. त्यामुळे तो यमदूतांकडून केव्हाही दंड भोगण्यास पात्र होतो. अरे मूर्खा! जेव्हा तुला धर्म राजापुढे उभे केले जाईल, तेव्हा तू तुझ्या ह्या कुकर्माबद्दल काय उत्तर देशील? नानक सांगतात, जीवनाच्या ह्या दुसऱ्या अवस्थेत यौवन मदाने जीव भरकटत जातो. ॥२॥

तीजै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा बिखु संचै अंधु अगिआनु ॥

पुत्रि कलत्रि मोहि लपटिआ वणजारिआ मित्रा अंतरि लहरि लोभानु ॥

अंतरि लहरि लोभानु परानी सो प्रभु चिति न आवै ॥

साध संगति सिउ संगु न कीआ बहु जोनी दुखु पावै ॥

सिरजनहारु विसारिआ सुआमी इक निमख न लगो धिआनु ॥

कहु नानक प्राणी तीजै पहरै बिखु संचे अंधु अगिआनु ॥३॥

चउथै पहरै रैणि कै वणजारिआ मित्रा दिनु नेडै आइआ सोइ ॥

गुरुमुखि नामु समालि तूं वणजारिआ मित्रा तेरा दरगह बेली होइ ॥

गुरुमुखि नामु समालि परानी अंते होइ सखाई ॥

इहु मोहु माइआ तेरै संगि न चालै झूठी प्रीति लगाई ॥
 सगली रैणि गुदरी अंधिआरी सेवि सतिगुरु चानणु होइ ॥
 कहु नानक प्राणी चउथै पहरै दिनु नेडै आइआ सोइ ॥४ ॥
 लिखिआ आइआ गोविंद का वणजारिआ मित्रा उठि चले कमाणा साथि ॥
 इक रती बिलम न देवनी वणजारिआ मित्रा ओनी तकडे पाए हाथ ॥
 लिखिआ आइआ पकड़ि चलाइआ मनमुख सदा दुहेले ॥
 जिनी पूरा सतिगुरु सेविआ से दरगह सदा सुहेले ॥
 करम धरती सरीरु जुग अंतरि जो बोवै सो खाति ॥
 कहु नानक भगत सोहहि दरवारे मनमुख सदा भवाति ॥५ ॥१ ॥४ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ७७)

शब्दार्थ : बिखु – मायारूपी विष; संचै – संचय करतो; अंधु – अंधळेपणाने; अगिआनु – अज्ञानी; कलात्रि – स्त्री, पत्नी; मोहि – मोहात; लपटिआ – लपेटलेले; अंतरि – अंतःकरणात, अंतस्थ; लहरि – लहर; लोभानु – लोभाची; परानी – प्राणी; सो – तो; चिति – चित्तात; न आवै – येत नाही; साध – साधु; संगति – संगत; सिउ – साथ, बरोबर; न कीआ – केले नाही; जोनी – योनीमध्ये; सिरजनहारु – सृजनहार, निर्माण करणारा; विसारिआ – विसरतो; निमख – निमिष, क्षण; धिआनु – ध्यान; दिनु – दिवस; नेडै – जवळ; गुरुमुखि – गुरुद्वारा, गुरु मुखातून आलेले; समालि – स्मरण कर; दरगह – दरबार; बेली – मित्र; होइ – होतो; अंते – अंतकाळी; सखाई – सहायक; इहु – हे; माइआ – माया; तेरै – तुझ्या; संगि – बरोबर; न चालै – चालत नाही; सगली – संपूर्ण, पूर्ण; रैणि – रात्र; गुदरी – संपून गेली; अंधिआरी – अंधारात (मोह मायेच्या अंधारात); चानणु – ज्ञानाचा प्रकाश; लिखिआ – लिहिलेले; आइआ – येतो (मृत्यूचा संदेश येतो); उठि – उठून; चले – जातो; कमाणा – शुभाशुभ कमावलेले; साथि – बरोबर; रती – रतिभर, थोडा; बिलम – विलंब; न देवनी – दिला जात नाही; ओनी – त्यांनी; तकडे – मजबूत, पक्के; पाए – घातले; हाथ – हात; मनमुख – स्वेच्छाचारी; दुहेले – दुःखी होतात; जिनी – ज्यांनी; सेविआ – सेवा केली; दरगह – ईश्वराच्या दरबारात; सुहेले – सुखी होतात; करम – कर्म; बोवै – पेरले जाते; सो – ते (त्याचे); खाति – (फळ) खाल्ले जाते; सोहहि – शोभते, शोभून दिसते; दरवारे – ईश्वराच्या दरबारात; भवाति – भटकतो, जन्म-मरणाच्या फेऱ्यात अडकतो.

भावार्थ : जीवनरूपी रात्रीच्या तिसऱ्या प्रहरी, जीवनाच्या तिसऱ्या अवस्थेत जीव विषयविकाराने अंध होऊन मायारूपी विष गोळा करतो. ह्या अवस्थेत तो बायका, पोरंंच्या मोहात रंगून जातो व त्याच्या अंतरात लोभाच्या लहरी मागून लहरी उठत असतात. ह्याच विषयविकारांच्या आसक्ती पायी जीवाला प्रभू परमात्म्याची आठवणही होत नाही. ह्याच आसक्तीमुळे जीव साधुसंतांच्या संगतीपासून दूर राहतो व त्याच मुळे तो अनेक योनीत फिरत जन्ममरणाच्या चक्रात अडकून पडतो. गुरु नानक सांगतात. जीवनाच्या तिसऱ्या महत्त्वपूर्ण टप्प्यावर माणूस अज्ञान अंधकारात बुडून विषय-विकारांचे विष साठवत राहातो. ॥३ ॥ जीवनरूपी रात्रीच्या चौथ्या प्रहारात म्हणजे जीवनाच्या अखेरच्या अवस्थेत मृत्यू समीप येऊन ठेपलेला असतो. हे मित्रा ! ह्या वेळी तू गुरुमुख होऊन सतगुरुच्या सांगण्याप्रमाणे वाग. प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण कर. कारण प्रभुनामच परलोकात प्रभू परमात्म्याच्या घरी तुझे रक्षण करील. तेच तुझा आधार असेल. हे जीवात तू सतगुरुच्या सांगण्याप्रमाणे प्रभुनामाचा अंगीकार कर. अंतकाळी तेच तुझ्या सोबत येईल. ही सारी माया, जिच्या तू प्रेमात पडला आहेस ती खोटी आहे. शेवटी ती तुझ्याबरोबर येणार नाही. सगळे जीवन तू अज्ञान अंधकारात

व्यतीत केलेस आता तरी तू सतगुरूला शरण जा. तरच तुझ्या अंतःकरणात सत्यरूप प्रभू परमात्म्याच्या ज्ञानाचा प्रकाश पडेल. नानक सांगतात, आता ह्या शेवटच्या चौथ्या अवस्थेत जीवनाचा अंत जवळ आला आहे, असे समज. ॥४॥ हे मित्रा! आता प्रभू परमात्म्याचे बोलावणे आले आहे. आता ह्या जीवनातून, ह्या जगातून उठून जावेच लागेल. अशा वेळी तू केलेली कर्मेच तुझ्या बरोबर येणार आहेत. धर्मराज केव्हा बोलावेल ह्याचा काही नेम नाही, मग एक श्वासाचाही अवधी मिळणार नाही. यमदूत तुला लगेच उचलून नेतील. त्या प्रभू परमात्म्याची चिठ्ठी आली की ते तुला ह्या संसारातून उचलून घेऊन जातील. अशा वेळी आपल्याच मनाप्रमाणे वागणाऱ्या मनमुखी जीवास यमदूतांकडून अनंत दुःखे सहन करावी लागतात. ह्या उलट जो गुरुमुख झाला सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे वागून ज्याचे जीवन व्यतीत केले असेल त्यास परमेश्वराचे दरबारात सर्व सुखे प्राप्त होतात. हे मित्रा! ह्या जगात कर्मरूपी बीज पेरण्यासाठी प्रभू परमात्म्याने शरीररूपी धरती दिली आहे. येथे तू जसे बी पेरशील तसलीच फळे तुला प्राप्त होतील. नानक सांगतात, प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात फक्त भक्तच प्रवेश प्राप्त करतात, मनमुख माणसे जन्ममृत्यूच्या चक्रात फिरत राहतात. ॥५॥१॥४॥

सिरीरागु महला ४, घरु २, छंत

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

मुंध इआणी पेईअडै किउकरि हरि दरसनु पिखै ॥
 हरि हरि अपनी किरपा करे गुरमुखि साहुरडै कंम सिखै ॥
 साहुरडै कंम सिखै गुरमुखि हरि हरि सदा धिआए ॥
 सहीआ विचि फिरै सुहेली हरि दरगह बाह लुडाए ॥
 लेखा धरमराइ की बाकी जपि हरि हरि नामु किरखै ॥
 मुंध इआणी पेईअडै गुरमुखि हरि दरसनु दिखै ॥१॥
 वीआहु होआ मेरे बाबुला गुरमुखे हरि पाइआ ॥
 अगिआनु अंधेरा कटिआ गुर गिआन प्रचंडु बलाईआ ॥
 बलिआ गुर गिआनु अंधेरा बिनसिआ हरि रतनु पदारखु लाधा ॥
 हउमै रोगु गइआ दुखु लाथा आपु आपै गुरमति खाधा ॥
 अकाल मूरति वरु पाइआ अबिनासी ना कदे मरै न जाइआ ॥
 वीआहु होआ मेरे बाबोला गुरमुखे हरि पाइआ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७८)

शब्दार्थ : मुंध – मुग्धा (जीवरूपी स्त्री); इआणी – अज्ञान; पेईअडै – माहेरी (संसाररूपी माहेर); पिखै – पाहाते; किरपा – कृपा; साहुरडै – सासरी (परलोकात); कंम – काम; सिखै – शिकावे; धिआए – ध्यान करावे; स्मरण करावे; सहीआ – सख्या; विचि – मध्ये; सुहेली – सुखाने, सुख; दरगह – दरबारात; बाह – बाहु, हात; लुडाए – डोलवतात, हलवतात; लेखा – हिशेब; धरम राइ – धर्म राज; बाकी – शेष; किरखै – करते; वीआहु – विवाह; बाबुला – माहेर; गुरमुखे – गुरूचे; पाइआ – घातले; कटिआ – दूर केले, नाहीसे केले; प्रचंडु – प्रचंड; बलाईआ – प्रकाशित केले; बलिआ – प्रकाशमान झाले; गुर गिआनु – गुरूचे ज्ञान; बिनसीआ – दूर झाला; रतनु – रत्न; पदारथु – नाम पदार्थ; लाधा – प्राप्त केले; हउमै – अहंकाराचा; लाथा – नष्ट झाले; आपु आपै – स्वतःच; साधा

– प्राप्त केला; अकाल मूरति – कालातील परमेश्वर; वरु – वर, स्वामी, परमात्मा; अबिनासी – अविनाशी; कदे – कधीही; जाइआ – जन्मतो; हरि सति – (माझा पती), हरी सत्य; जंज – वरात; ॥२॥

भावार्थ : मुग्धा बाला माहेरी राहून पतीची प्राप्ती करू शकत नाही त्याप्रमाणेच जीव ह्या संसारात रममाण झाल्याने प्रभू परमात्म्याचे दर्शन करू शकत नाही. पण जर त्याने सतगुरूच्या कृपेने परमेश्वरप्राप्तीसाठी आवश्यक ती तयारी केली तर अशी जीवस्त्री सदैव प्रभू परमात्म्याचे ध्यान करते. अशी स्त्री जिने सासरी सुखाने राहण्याचे कर्म शिकून घेतले आहे ती आपल्या माहेरच्या सख्यांबरोबर व सासरच्या लोकांबरोबर आनंदाने काळ घालवते. ज्या जीवाने गुरुद्वारा प्रभू परमेश्वर-प्राप्तीचा मार्ग, प्रभुनाम प्राप्त केले तो ह्या संसारातही सुखी होतो. प्रभू परमात्म्याच्या दरबारातही सुप्रतिष्ठित होतो. अशी जीवस्त्री संसारात राहूनही आपल्या प्राक्तनातील सर्व कर्मभोग प्रभुनामाच्या स्मरणाने दूर करून ह्या संसारातच पती परमात्मा प्राप्त करते. यौवन मुग्धा गुरुमार्गी माहेरी राहून नामस्मरण करून प्रभु पतीचे दर्शन करू शकते. ॥१॥ हे माझ्या बापा! माझा पति परमेश्वराशी विवाह झाला आहे. सतगुरूकृपेने मी त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त केले आहे. सतगुरूकडून प्राप्त झालेल्या ज्ञानाने अज्ञान, अंधःकार नष्ट झाल्याने व ज्ञानज्योती प्रकाशित झाल्याने त्या प्रकाशात मला प्रभुनामरूपी रत्न सापडले आहे. सतगुरूने केलेल्या उपदेशाप्रमाणे आचरण केल्याने मला माझ्या आत्मस्वरूपाची ओळख झाली. माझ्यामधील अहंकाररूपी रोग नष्ट झाला. आता मी सर्व प्रकारच्या दुःखापासून मुक्त झालो आहे. तो अकाल पुरुष प्रभू परमात्मा मला पती लाभला आहे. तो अकाल पुरुष अविनाशी आहे. जन्ममरणाच्या अतीत आहे. पिताजी! सतगुरूकृपेनेच मला तो प्रभू परमात्मा पती प्राप्त झाला आहे. ॥२॥

हरि सति सते मेरे बाबुला हरिजन मिलि जंज सुंहदी ॥
पेवकडै हरि जपि सुहेली विचि साहुरडै खरी सोहंदी ॥
साहुरडै विचि खरी सोहंदी जिनि पेवकडै नामु समालिआ ॥
सभु सफलओ जनमु तिना दा गुरमुखि जिना मनु जिणि पासा ढालिआ ॥
हरि संत जाना मिलि कारजु सोहिआ वरु पाइआ पुरखु अनंदी ॥
हरिसति सति मेरे बाबोला हरिजन मिलि जंज सोहंदी ॥३॥
हरिप्रभु मेरे बाबुला हरि देवहु दानु मै दाजो ॥
हरि कपडो हरि सोभा देवहु जितु सवरै मेरा काजो ॥
हरि हरि भगती काजु सुहेला गुरि सतिगुरि दानु दिवाइआ ॥
खंडि वरभंडि हरि सोभा होई इहु दानु न रलै रलाइआ ॥
होरि मनमुख दाजु जि रखि दिखालहि सु कूडु अहंकारु कचु पाजो ॥
हरि प्रभ मेरे बाबुला हरि देवहु दानु मै दाजो ॥४॥
हरि राम राम मेरे बाबोला पिर मिलि धन वेल वधंदी ॥
हरि जुगह जुगो जुग जुगह जुगो सद पीडी गुरू चलंदी ॥
जुगि जुगि पीडी चलै सतिगुर की जिनी गुरमुखि नामु धिआईआ ॥
हरि पुरखु न कब ही बिनसै जावे नित देवै चडै सवाइआ ॥
नानक संत संत हरि एको जपि हरि हरि नामु सोहंदी ॥
हरि राम राम मेरे बाबुला पिर मिलि धन वेल वधंदी ॥५॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७८)

शब्दार्थ : सुहंदी – शोभायमान; पेवकडै – माहेरी, (इहलोकात); विचि – च्यात; खरी – खूप, पुष्कळ; सोहंदी – शोभायमान; जिनि – ज्याने; समालिआ – स्मरण केले; सभु – सर्व; सफलिओ – सफल झाले आहे; तिना – त्यांचा; जिना – ज्याने; मनु – मन; जिणि – जिंकून; पासा ढालिआ – बाजू पलटली; कारजु – (विवाह), कार्य; सोहिआ – (सुंदर केले) शोभायमान; वरु – पती, वर प्रमुख पुरुष (प्रभू); बाबुला – हे माझ्या पित्या; देवहु – द्या; दानु – दान; दाजो – दहेज रुखवत; देवहु – द्या, प्रदान करा; जितु – ज्याच्यामुळे; सवरै – सावरेल; काजो – कार्य; भगती – भक्ती; काजु – कार्य (विवाहाचे कार्य); सुहेला – सुख देणारा; दिवाइआ – देववले; खंडि – खंडात; वरभंडि – ब्रह्मांडात, साऱ्या विश्वात; इहु दानु – हे दान; रलै न लाइआ – इतका सुंदर जे इतराहून चांगला; होरि – अन्य; मनमुख – स्वेच्छाचारी; दाजु – दहेज; रखि – ठेव; दिखालहि – दाखविण्यासाठी; कूडु – खोटेपणा (नश्वर); कचु – नाशवंत; पाजो – सारखा; पिर – पती, स्वामी; धन – स्त्री, जीवरूपी स्त्री; वेल – वंश, पिढी; बधंदी – वाढते आहे; जुगह – युगात; सद – सदा; पीडी – वंश; चलंदी – चालत रहाते, वाढत राहते; चलै – चालते आहे; धिआइआ – ध्यान केले; कबही – कधीही; बिन – नाश होणे; नित – नित्य; देवै – देतो; चडै – वाढते, सवाइआ – सव्वा पटीने; सोहंदी – शोभा देते; बधंदी – वाढते;

भावार्थ : हे माझ्या पित्या समान असलेल्या संत जनानो ! हा माझा पती प्रभू परमात्मा सत् स्वरूप आहे. सदैव अस्तित्वमान आहे. सर्व हरिभक्तांचा मेळा हीच माझी सुशोभित वरात आहे. आता मी संसारात (माहेरी) राहूनही प्रभू परमात्म्याच्या (पतीच्या) नामस्मरणाने सुखी झाले आहे व परलोकी (सासरी) ही मी प्रभू परमात्म्याच्या सान्निध्येने सुखीच होईन. खरोखर परलोकात (सासरी) तोच जीव सुखी होतो ज्याने संसारात (माहेरी) असतानाच प्रभुनाम प्राप्त केले आहे. ज्याने सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करून आपल्या मनातील सर्व विकाररूपी तृष्णा नष्ट केली आहे. त्याचेच जीवन सर्वार्थाने सफल झाले. संतसज्जनांच्या संगतीने मला प्रभू परमात्मारूपी वराची प्राप्ती झाली आहे. हे संत जनहो ! माझा पती तो प्रभू परमात्मा सदैव अस्तित्वमान आहे. माझ्या वरातीत सारे संतजन सामील झाले आहेत. हरीजनामुळेच ही वरात सुशोभित झाली. ॥३॥ माझ्या प्रिय पिताजी ! तुम्ही मला स्त्रीधन म्हणून प्रभुनामाचे दान द्या. मला हरि नामाचे वस्त्रालंकार देऊन सुशोभित करा. त्यामुळेच लग्न समारंभास अधिक शोभा येईल. हरिनामाच्या स्मरणाने, प्रभू परमात्म्याच्या भक्तीने माझ्या विवाह सोहळ्यात आनंद निर्माण झाला आहे. हे प्रभुनामाचे दान मला माझ्या सतगुरूकडून प्राप्त झाले आहे. ज्याला सतगुरू- कडून प्रभुनामाचे दान प्राप्त झाले त्याचा सर्व खंडातच नव्हे तर पूर्ण ब्रह्मांडात सन्मान होतो. ह्या दानाची, ह्या आहेराची बरोबरी कोणीही करू शकत नाही. पण मनमुखी व्यक्ती आपल्याला मिळालेल्या आहेराचे प्रदर्शन करित हिंडतो. तो ते कृत्य अहंकारापोटीच करित असतो. हे केवळ अवडंबर आहे, मिथ्या आहे. पिताजी, मला स्त्रीधन म्हणून केवळ हरिनामाचे दान द्या. अन्य काहीही नको. ॥४॥ हे पिताश्री सर्व चराचर सृष्टीत रममाण झालेला तो प्रभुराम मला वर प्राप्त झाला आहे. त्याच्याशी एकरूप झाल्याने माझा वंश, वृद्धिगंत होणार आहे. प्रभु भक्तांची परंपरा युगानुयुगे चालत आली आहे. तो प्रभू परमात्मा अविनाशी आहे. त्याचा कधीही नाश होत नाही. त्याने दिलेले दान दिन प्रति दिन वाढतच जाते. नानक सांगतात, की संत हे परमेश्वराचेच रूप आहे. परमेश्वर आणि संत एकरूपच आहेत. हे जीवा ! संतांच्या कृपेने सतगुरूच्या कृपेने तू प्रभु नामाचे स्मरण कर. त्यामुळे तुला दिव्य जीवन प्राप्त होईल. पिताजी, तो सर्वत्र रमणारा प्रभू रामरूपी पती प्राप्त झाल्याने आता माझी वंशवेल वाढेल. असे अनेक प्रभू भक्त निर्माण होतील. ॥५॥१॥

सिरीरागु महला ५ छंत

॥ १ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

मन पिआरिआ जीउ मित्रा गोबिंद नामु समाले ॥
मन पिआरिआ जी मित्रा हरि निबहै तैरे नाले ॥
संगि सहाई हरिनामु धिआई बिरथा कोई न जाए ॥
मन चिंदे सेई फल पावहि चरणकमल चितु लाए ॥
जलि थलि पूरि रहिआ बनवारी घटि घटि नदरि निहाले ॥
नानकु सिख देइ मन प्रीतम साधसंगि भ्रमुजाले ॥१ ॥
मन पिआरिआ जी मित्रा हरि बिनु झूठु पसारे ॥
मन पिआरिआ जीउ मित्रा बिखुसागरु संसारे ॥
चरणकमल करि बोहिथु करते सहसा दुखु न बिआपै ॥
गुरू पूरा भेटै वडभागी आठ पहर प्रभु जापै ॥
आदि जुगादी सेवक सुआमी भगता नामु अधारे ॥
नानकु सिख देइ मन प्रीतम बिनु हरि झूठु पसारे ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७९)

शब्दार्थ : पिआरिआ – प्रिय; जीउ – जीवा; गोबिंद – गोविंद; समाले – स्मरण कर; निबहै – निभेल, बरोबर जाईल; तैरे – तुझ्या; नाले – बरोबर; संगि – बरोबर; सहाई – सहायक; धिआई – ध्यान कर; बिरथा – व्यर्थ, वृथा; मन चिंदे – मनोवांछित; सेई – तेच; पावहि – पावेल, पावशील; चितु – चित्त; लाए – लावतात; जलि थलि – जळी स्थळी; पूरि – व्याप्त आहे; बनवारी – वनमाळी, जगत्स्वामी; घटि – हृदयात; घटि घटि – व्यक्ती व्यक्तीत; नदरी – कृपादृष्टी; निहाले – पाहतो; सिख देई – उपदेश देतो; साधुसंगि – साधुसंगाने; सत्यंसंगाने; भ्रमु – भ्रम; जाले – जाळून टाक, नष्ट कर; बिनु – शिवाय; झूठु – व्यर्थ आहे; पसारे – प्रसार, फैलाव; बिखु – विष; सागरु – सागर; संसारे – संसार; बोहिथु – जहाज; (प्रभुचरणरूपी जहाज); करते – कर्ता; सहसा – संशय, संदेह; बिआपै – व्याप्त होते; भेटै – भेटले; वडभागी – मोठ्या भाग्याने; जुगादी – युगादी; आधारे – आधार;

भावार्थ : हे माझ्या मना! माझ्या परम मित्रा! तू आपल्या अंतरात प्रभुनाम धारण कर. हे माझ्या प्रिय मना, माझ्या जिवाच्या सख्या! हे प्रभु नामच सदैव तुला थारा देईल. हे मना, तू सदैव प्रभुपरमात्म्याचे नामस्मरण कर. तेच तुला सहायक ठरेल. तू नामस्मरणात घालवलेला एकही क्षण वाया जाणार नाही. मन जसे चिंतिते तसेच फल प्राप्त होते. तू प्रभू परमात्म्याच्या चरणकमलाचे चिंतन कर. जळी, स्थळी, काष्ठी, पाषाणी सर्वत्र भरून राहिलेला तो प्रभू सर्वांवर लक्ष ठेवतो. नानक उपदेश करतात, हे मना! तू संत संगत धर. त्यांचे प्रेम प्राप्त कर. त्यांच्या संगती राहून तुझे इतस्ततः भटकणे थांबेल. ॥१ ॥ हे प्रिय मना, हे माझ्या जिवाच्या सख्या! अरे हरि नामाशिवाय बाकी सर्व खोटे आहे. हे मना! हा संसार विषाचा सागर आहे. प्रभू परमात्म्याच्या चरणकमलाच्या नौकेचा तू आधार घे, म्हणजे तुला कोणते ही दुःख व्यापणार नाही. त्रास देणार नाही. भाग्यशाली जीवाची पूर्ण सतगुरुची भेट झाल्याने, मग तो अष्टौप्रहर प्रभुनामात दंग होऊन राहतो. आदि काळापासून तो प्रभू परमात्मा आपल्या भक्तांचे रक्षण करीत आला आहे. आणि प्रभु भक्तांनाही प्रभुनामाचाच

आधार आहे. नानक मनाला उपदेश देतात, की त्या एकमेव प्रभू परमात्म्याखेरीज हा सारा प्रपंच, हा सारा संसार खोटा आहे, मायेचा पसारा आहे, नश्वर आहे. ॥२॥

मन पिआरिआ जीउ मित्रा हरि लदे खेप सवली ॥
मन पिआरिआ जीउ मित्रा हरि दरु निहचलु मली ॥
हरि दरु सेवे अलख अभेवे निहचलु आसणु पाइआ ॥
तह जनम न मरणु न आवण जाणा संसा दूखु मिटाइआ ॥
चित्र गुपत का कागदु फारिआ जमदूता कछू न चली ॥
नानकु सिख देइ मन प्रीतम हरि लदे खेप सवली ॥३॥

मन पिआरिआ जीउ मित्रा करि संता संगि निवासो ॥
मन पिआरिआ जीउ मित्रा हरिनामु जपत परगासो ॥
सिमरि सुआमी सुखह गामी इछ सगली पुंनीआ ॥
पुरबे कमाए स्त्री रंग पाए हरि मिले चिरी विछुंनिआ ॥
अंतरि बाहरि सरबति रविआ मनि अपजिआ बिसुआसो ॥
नानकु सिख देइ मन प्रीतम करि संता संगि निवासो ॥४॥

मन पिआरिआ जीउ मित्रा हरि प्रेम भगति मनु लीना ॥
मन पिआरिआ जीउ मित्रा हरि जल मिलि जीवे मीना ॥
हरि पी आघाने अंप्रितबाने सब सुखा मन वुठे ॥
स्त्री धर पाए मंगल गाए इछ पुंनी सतिगुर तुठे ॥
लडि लीने लाए नउ निधि पाए नउ सरबसु ठाकुरि दीना ॥
नानक सिख संत समझाई हरि प्रेम भगति मनु लीना ॥५॥१॥२॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ७९)

शब्दार्थ : लदे – लादून; खेप – सौदा; सवली – लाभदायक; दरु – द्वार; निहचलु – निश्चल; अलख – अलक्ष्य; अभेवे – अभेद्य; आसणु – आसन; तेथे, त्या स्थानावर; आवण जाणा – येणे जाणे, जन्म मृत्यूचे चक्र; संसा – संशय, संदेह; कागदु – कागद; फारिआ – फाडले; जमदूता – यमदूत; कछू न चली – काही चालत नाही; करि संता संगि निवासो – संतांबरोबर रहा; परगासो – आनंदित होणे, प्रकाशित होणे; सिमरि – स्मरण कर; सुखह गामी – सुखात पोहोचशील; इछ – इच्छा; सगली पुंनीआ – सगळ्या इच्छा पूर्ण झाल्या; पूरबे – पूर्वजन्म कर्मानुसार; कमाए – केलेले; स्त्रीरंग – प्रभू; पाए – प्राप्त होतो; हरि मिले चिरी विछुंनिआ – चिरकाला पासून असलेल्या जीवाला परमेश्वर पुन्हा भेटतो; सरबति – सर्वत्र; रविआ – रमलेला, व्याप्त; मनि – मनात; उपजिआ – उत्पन्न होतो; बिसुआसी – विश्वास; मनु लीना – मन लीन झाले; जीवे – जिवंत राहते; मीना – मासा; पी – पिऊन; आघाने – पूर्ण रूपाने तृप्त झाला; अंप्रितबाने – वाणी, आमृतवाणी; सब – सर्व, सुखा – सुख; मनवुठे – मन आनंदित होते; स्त्री धर पाए – प्रभू प्राप्त झाले; इछ – इच्छा; पुंनी – पूर्ण; तुठे – प्रसन्न; लडि लीने लाए – पदरी लावले; नाउ –

नाम; सरबसु – सर्वस्व; (सर्व काही); ठाकुरि – परमेश्वराने; दीना – दिले आहे; समझाई – समजावून सांगितले; हरि प्रेम भगति – हरीची प्रेमभक्ती; मनु लीना – मन लीन होते.

भावार्थ : हे प्रिय मना, माझ्या परम मित्रा ! तू प्रभू नामाचा व्यापार कर. हाच धंदा तुला लाभकारक होईल. हे माझ्या प्रिय मना, माझ्या जिवलग मित्रा ! तू प्रभू परमात्म्याच्या दारात दृढपणे बैठक मांड, ज्या जीवांनी अशाप्रकारे त्या अगोचर प्रभू परमात्म्याची सेवा केली त्यास अढळपद प्राप्त होते. त्याचे जन्ममृत्यूचे फेरे चुकतात, त्याची सर्व दुःखातून मुक्तता होते. चित्रगुप्ताने लिहिलेला कर्मलेख नष्ट होतो. अशा जीवापुढे यमदूतांचेही काही चालत नाही. असे जीव मरणाला ही मारून राहतात. चिरंजीव होतात. नानक वारंवार सांगतात, हे प्रिय मना ! हरि नामाचा व्यापार हाच खरा लाभदायक व्यापार होय. ॥३॥ हे मना, माझ्या प्रिय मित्रा, सदा संतसंगतीत निवास कर. हे मना, त्या प्रभू परमात्म्याच्या नामजपाने अंतरात प्रकाश प्रकट होतो. तू त्या सदा सुखदायी प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण कर. त्यामुळे तुझ्या सर्व इच्छा, सर्व मनोकामना पूर्ण होतील. ज्याचे पूर्ण कर्म चांगले आहे त्यास पूर्वकर्माच्या जोरावर त्या चिरवांछित प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होते. अशा भक्ताला मग समजून येते की अंतरात, बाहेर सर्वत्र तो प्रभू रममाण झाला आहे. प्रभू परमात्मा सर्वत्र विराजमान आहे, ह्यावर त्याचा विश्वास बसतो. नानक मनाला उपदेश करतात ! की हे मना, तू संतसंगतीत निवास कर. ॥४॥ हे प्रिय मना, हे माझ्या जीवाच्या सख्या ! तू त्या प्रभू परमात्म्याच्या भक्तीत लीन होऊन जा. ज्याप्रमाणे मासा पाण्यातच जगू शकतो तसा तूही प्रभू नामजलाने जीव जगव. जर मासा पाण्याबाहेर काढला की तडफडतो त्याप्रमाणे प्रभू नामाशिवाय तुझ्या तडफडट झाला पाहिजे. जो हरिनामामृत प्राशन करून तृप्त झाला त्याची वाणीही अमृत समान होते. त्यास सर्व सुखे प्राप्त होतात. ज्याला प्रभुनामाच्या मंगलगानामुळे प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला, त्याच्या सर्व इच्छा सतगुरू कृपेने पूर्ण होतात. ज्याला प्रभू परमात्म्याने आपल्या पदराचा आश्रय दिला त्याला नवनिधी प्राप्त होतात. प्रभुनाम हे सर्वश्रेष्ठ दान आहे ते प्रभू परमात्माकडून त्यास प्राप्त होते. नानक उपदेश करतात, ज्याला संतांकडून ज्ञान प्राप्त झाले तो प्रभू परमात्म्याच्या भक्तीत लीन होऊन जातो. ॥५॥१॥२॥

सिरीराग के छंत, महला ५,

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे सतगुरू कृपेने तो प्राप्त होतो.

॥ डखणा ॥ हठ मझाहू मा पिरी पसे किउ दीदार ॥

संत सरणाई लभणे नानक प्राण आधार ॥१॥

छंतु ॥ चरन कमल सिउ प्रीति रीति संतन मनि आवए जीउ ॥

दुतीआ भाउ बिपरीति अनीति दासा नह भावए जीउ ॥

दासा नह भावए बिनु दरसावए इक खिनु धीरजु किंउ करै ॥

नाम बिहूना तनु मनु हीना जल बिनु मछुली जिउ मरै ॥

मिलु मेरे पिआरे प्राण अधारे गुण साधसंगि मिलि गावए ॥

नानक के सुआमी धारि अनुग्रहु मनि तनि अंकि समावए ॥१॥

डखणा ॥ सोहंदडो हभ ठाड़ कोड़ न दिसै डूजडो ॥

खुलडे कपाट नानक सतिगुर भेटते ॥१॥

छंतु ॥ तेरे बचन अनूप अपार संतन आधार बाणी बीचारीऐ जीउ ॥

सिमरत सास गिरास पूरन बिसुआस किउ मनहु बिसारीऐ जीउ ॥

किउ मनहु बेसारीऐ निमख नही टारीऐ गुणवंत प्रान हमारे ॥

मन बांछत फल देत है सुआमी जीअ की बिरथा सारे ॥

अनाथ के नाथे सब कै साथे जपि जूए जनमु न हारीऐ ॥

नानक की बेनंती प्रभ पहि क्रिपा करि भवजलु तारीऐ ॥२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८०)

शब्दार्थ : डखणा – मुलतानी आणि लहन्दी भाषेतील श्लोक; हठ – हृदय; मझाहू – च्या आत; मा पिरी – माझा पती (प्रभु); पसे – पाहा; दीदार – दर्शन; हठ मझाहू – हृदयात; संत सरणाई – संतांना शरण; लभणे – लाभणे; प्राण – प्राणांचा; अधार – आधार; सिउ – बरोबर, साथीने; रीति – मर्यादा; संतन – संतांच्या; आए – आले; जीउ – जीव; दुतीआ भाउ – द्वैतभाव; बिपरीति – विपरीत; अनीति – अयोग्य कर्म; दासा नह भावए – दासांना आवडत नाही; बिनु – शिवाय; दरसावए – दर्शन; इक – एक; खिनु – क्षण; धीरजु किउ करै – धैर्य कसे होईल; नाम बिहूना – नामाशिवाय; हीना – हीन; जल बिनु मछुली – पाण्याशिवाय मासा; जिउ मरै – जसा मरतो; प्रान आधारे – प्राणाचा आधार; सोहंदडो – शोभायमान, सुशोभित; हभे ठाइ – सर्व ठिकाणी; कोइ न दिसै – कुणी दिसत नाही; दूजडो – दुसरा, अन्य; खुलडे – उघडले; सतिगुर भेटते – सदगुरू भेटल्यावरच; बीचारीऐ – विचार करण्यासारखे; सिमरत – स्मरण केल्याने; सास – श्वासोच्छ्वास करताना; गिरास – घास घेताना; पूरन – पूर्ण; बिसुआस – विश्वास; किउ मनहु बिसारीऐ – मनातून का विसरायचे; निमख – क्षणभर, निमिष; नही टारीऐ – टाळू नये; प्रान – प्राण; मन वांछत – मनोवांछित; जीअ – जीवाचे; बिरया – व्यथा; सब – सर्व; साथे – साथ, बरोबर; जूए – जुगारात; बेनंती – विनंती, प्रार्थना; प्रभ पहि – प्रभूच्या जवळ; भवजलु – भवसागर; तारीऐ – पार करून दे.

भावार्थ : तो माझा प्रिय प्रभू परमात्मा माझ्या हृदयातच वास करतो, पण त्याचे मला दर्शन कसे होणार? नानक सांगतात संत सज्जनांना शरण गेल्यानेच तो प्राणाचा आधार प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. ॥१ ॥ छंत ॥ प्रभु चरणांप्रत प्रीती उत्पन्न होण्याचा मार्ग संतसज्जनांच्या मनात असतो. प्रभू परमात्म्याप्रती प्रेम, प्रभू परमात्म्याची भक्ती हाच प्रभु प्राप्तीचा मार्ग आहे. द्वैतभाव हा प्रभु प्राप्तीच्या मार्गातला अडसर आहे. प्रभुभक्तीच्या विपरीत आहे म्हणून तो अनीतीकारक आहे. ही अनीती प्रभुभक्तांना आवडत नाही. प्रभुभक्तांना प्रभुदर्शनाखेरीज अन्य कोणतीही गोष्ट मान्य होत नाही. मासा जसा पाण्याबाहेर तडफडतो त्याचप्रमाणे प्रभु नामाशिवाय प्रभूचा भक्त क्षणभरही जगू शकत नाही. हे प्रभू परमात्मा, हे माझ्या प्रियकरा, हे माझ्या प्राणाधारा, मला संतसंगत लाभू दे. म्हणजे मी संतांच्या संगतीने तुझे नाम गात राहीन. नानक म्हणतात हे माझ्या स्वामी, माझ्यावर कृपा कर व माझे तन, मन, सर्वस्व तुझ्यात सामावून घे ॥१ ॥

॥डखणा ॥ भावार्थ : हे प्रभू परमात्मा! तू सर्वत्र भरून राहिला आहेस. तू नाहीस अशी एकही जागा व वस्तू नाही. नानक सांगतात, सतगुरू प्राप्त झाल्यावर हृदयाचे बंद दरवाजे उघडले जातात. मनातील सर्व विकार नष्ट होऊन जातात व सत्यज्ञान प्राप्त होते. ॥१ ॥ छंत ॥ हे प्रभू परमात्मा, तुझे बोल सुंदर व अनंत आहेत. अपार आहेत. संतांच्या विचारांचा, चिंतनाचा तोच एकमात्र आधार आहे. प्रत्येक क्षणी प्रत्येक श्वासागणित प्रभू परमात्म्याचे चिंतन केल्याने मनात एक विश्वास नक्की दृढ होतो की प्रभुनाम हा जीवाचा एकमात्र आधार आहे. त्यास विसरता कामा नये. हे गुणवंत प्रभू! हे माझ्या प्राणप्रिय प्रभू, माझे मन क्षणभरही तुझे नाम विसरणे कसे शक्य आहे? मी तुला माझ्या मनातून क्षणभर तरी दूर सारू शकेन का? हे केवळ अशक्य आहे. मी तुला कदापिही विसरू शकत नाही. तू एकमेव माझ्या मनाचा स्वामी आहेस की जो भक्तास मनोवांछित फल देतो. हे प्रभू परमात्मा, तुझ्याशिवाय अन्य सारे फोल आहे, निरर्थक आहे. हे

प्रभो! तू अनाथांचा नाथ आहेस. तू सदैव सर्वांच्या समवेत असतोस. हे जीवा! तू सदैव त्याचे स्मरण कर. एखाद्या जुगाऱ्यासारखे आपले आयुष्य विषयविकारात व्यर्थ घालवू नकोस. नानक विनंती करतात, हे प्रभू परमात्मा! माझ्यावर कृपा कर आणि मला ह्या भवसागरातून तारून ने. ॥२॥

॥ डखणा ॥ धूडी मजनु साध खे साई थीए क्रिपाल ॥
लथे हभे थोकडे नानक हरि धनु माल ॥१॥
॥ छंतु ॥ सुंदर सुआमी धाम भगतह बिस्राम आसा लागि जीवते जीउ ॥
मनि तने गलतान सिमरत प्रभ नाम हरि अंग्रितु पीवते जीउ ॥
अंग्रितु हरि पीवते सदा थिरु थीवते बिखै बनु फीका जानिआ ॥
भए किरपाल गोपाल प्रभु मेरे साधसंगति निधि मानिआ ॥
सरबसो सूख आनंद घन पिआरे हरिरतनु मन अंतरि सीवते ॥
इकु तिलु नही विसरै प्रान आधारा जपि जपि नानक जीवते ॥३॥
॥ डखणा ॥ जो तउ कीने आपणे तिना कूं मिलिओहि ॥
आपे ही आपि मोहिओहु जसु नानक आपि सुणिओहि ॥१॥
॥ छंतु ॥ प्रेम ठगउरी पाइ रीझाइ गोबिंद मनु मोहिआ जीउ ॥
संतन कै परसादि अगाधि कंठे लागि सोहिआ जीउ ॥
हरि कंठि लागि सोहिआ दोख सभि जोहिआ भगति लख्यण करि वसि भए ॥
मनि सरब सुख वुठे गोविद तुठे जनम मरणा सभि मिटि गए ॥
सखी मंगलो गाइआ इछ पुजाइआ बहुडि न माइआ होहिआ ॥
करु गहि लीने नानक प्रभ पिआरे संसारु सागरु नही पोहिआ ॥४॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ८०)

शब्दार्थ : धूडी - धूळ, चरण, रज; मजनु - स्नान; साध के - साधूचे; साई - साई, मालिक, परमेश्वर; थीए - होवो; क्रिपाल - कृपाळू; लथे - मिळाले, प्राप्त झाले; हभे - सर्व, सगळे; थोकडे - पदार्थ; धाम - घर, धाम; भगतह - भक्तांचा; बिस्राम - विश्राम; आसा लागि जीवते जीउ - जीव आशेने जिवंत राहतात; तने - शरीरात; गलतान - तल्लीन, मस्त; सिमरत - स्मरण करण्यामुळे; अंग्रितु - अमृत; पीवते - पितात; थिरु - स्थिर; थीवते - होतात; बिखै - विष; बनु - पाणी; जानिआ - जाणले; भए - झाली; साधसंगति - सत् संगत; निधि मानिआ - (हाच) निधी मानला; सरब - सर्व, सूख - सुख; घन - खूप, पुष्कळ; हरि रतनु - हरिनामरूपी रत्न; मन अंतरि सीवते - मनरूपी धाम्यात गुंफले जाते; इकु - एक; तिलु - तिळमात्र, किंचितही; नही विसरै - विसरत नाही; जीवते - जगतात; तउ - तुम्ही; कीने - केले; आपणे - आपले; तिना कूं मिलिओहि - त्यांना तू स्वतःच मिळाला आहेस; आपे ही आपि - स्वतःच; मोहिओहु - मोहित होतोस; सुणिओहि - ऐकून; ठगउरी - बेशुद्ध करणारी वनस्पती; पाइ - मिळवून; रीझाइ - प्रसन्न करून; मनु मोहिआ जीउ - मन मोहित केले; संतन - संत; कै - चे; परसादि - प्रसाद; अगाधि - अगाध; सोहिआ - शोभा मिळाली; दोख - कष्ट; सभि - सर्व; जोहिआ - संपले, मिटले; भगति - भक्ती; लख्यण - पाहून; वसि - वशात; सरब - सर्व; गोविद - परमेश्वर; तुठे - प्रसन्न झाल्यावर; जनम मरणा - जन्ममरणाचे फेरे; सभि - सर्व; मिटि गए - मिटून गेले; मंगलो - मंगल; गाइआ - गायले; इछ -

इच्छित, इच्छा; बहुड़ि - पुनः; माइआ - मायेचे; करु गहि लीने - हात पकडून आपले; प्रेम - प्रभू, परमेश्वर; पिआरे - प्रिय; पोहिआ - पार केले ॥४ ॥

भावार्थ : ॥डखणा ॥ संतजनांच्या चरणरजाने स्नान केल्यामुळे प्रभू परमात्म्याची कृपा प्राप्त झाली. नानक सांगतात, प्रभू परमात्म्याच्या कृपेने मला नामधनाची प्राप्ती झाली आणि नामधनाची प्राप्ती हीच सर्व पदार्थांची प्राप्ती होय ॥१ ॥ ॥छंत ॥ त्या प्रभू परमात्म्याचे घर किती सुंदर आहे! प्रत्येक भक्ताच्या मनात एकच आस असते की आपणासही त्या प्रभुधामाचा आश्रय प्राप्त व्हावा. ही आस, ही इच्छा पूर्ण होण्यासाठीच भक्त जन्मभर तळमळत असतात. ते तनमनाने प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन त्याचे स्मरण करतात. आनंदामृत प्राशन करतात. हरि नामामृत प्राशन केल्याने भक्ताचे मन सदैव स्थिर होते. ते इतस्ततः भटकत नाही. त्यामुळे संसारातील विषयविकार त्यास तुच्छ वाटू लागतात. ज्यांनी संतसज्जनांच्या संगतीत राहून नामधनाची प्राप्ती केली, त्यांच्या वर तो प्रभू परमात्मा कृपा करतो. जो भक्त आपल्या हृदयात प्रभुनामस्वरूपी धन घट्ट धरून ठेवतो, त्याला सर्व सुखाची प्राप्ती होते. नानक म्हणतात, माइया मनातून तो प्राणाधार प्रभू परमात्मा क्षणभरही विस्मृत होत नाही. त्याच्याच नाम आधारे मी जीवन जगतो ॥३ ॥ ॥डखणा ॥ हे प्रभू परमात्मा, ज्यांना तू तुझे मानतोस त्यांनाच तू आपल्यात सामावून घेतोस. त्यांच्या तोंडून तुझे गुणगान ऐकून तूच त्यांच्यावर मोहित होतोस. ॥१ ॥ छंत ॥ परमेश्वर प्रेमाचा भुकेला आहे. भक्त प्रेमरूपी भक्तीने प्रभू परमात्म्यास वश करून घेतात. संतांच्या कृपाप्रसादाने प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करून भक्त आपले जीवन शोभिवंत करतात. प्रभू परमात्मा प्राप्त झाल्यामुळे त्यांच्यातील सारे दोष दूर होतात व त्यांच्यामध्ये अशा काही दैवीगुणांचा संचार होतो की, प्रत्यक्ष प्रभू परमात्मा त्यामुळे आनंदित होतो. प्रभू परमात्मा वास करीत असल्याने त्यांना सर्व सुखाची प्राप्ती होते. ते जन्ममरणाच्या चक्रातून मुक्त होतात. मित्र हो! प्रभू परमात्म्याचे मंगलगान केल्याने त्यांच्या सर्व इच्छा पूर्ण होतात. आता ते मोहमायेच्या कचाट्यातून मुक्त झाले. आता त्यांना माया मोहवू शकत नाही. नानक सांगतात, प्रत्यक्ष प्रभू परमात्म्याने ज्याला आपला हात दिला आहे, त्याला संसारासागरापासून कोणताही त्रास होत नाही. ॥४ ॥

डखणा ॥ साई नामु अमोलु कीम न कोई जाणदो ॥

जिना भाग मथाहि से नानक हरिरंगु माणदो ॥१ ॥

छंतु ॥ जिन कउ साधू संगु नाम हरि रंगु तिनि बहमु बीचारिआ जीउ ॥

कहते पवित्र सुणते सभि धंनु लिखतीं कुलु तारिआ जीउ ॥

जिन कउ साधू संगु नामहरि रंगु तिनी ब्रहमु बीचारिआ जीउ ॥

ब्रहम बीचारिआ जनमु सावरिआ पूरन किरपा प्रभि करी ॥

करु गहि लीने हरि जसो दीने जोनि ना धावै नह मरी ॥

सतिगुर दइआल किरपाल भेटत हरे कामु क्रोधु लोभु मारिआ ॥

कथनु न जाई अकथु सुआमी सदकै जाइ नानकु वारिआ ॥५ ॥१ ॥३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८१)

शब्दार्थ : साई - मालिक, प्रभू; अमोलु - अमोल, अमूल्य; कीम - किंमत, मूल्य; जाणदो - जाणतो; जिना - ज्यांचे; भाग - भाग्य; मथाहि - मस्तकात; से - ते; हरि रंगु माणदो - हरि प्रेमाचा, मिलनाचा आनंद उपभोगतात; कहते पवित्र - सांगणारे पवित्र झाले; सुणते सभि धंनु - ऐकणारे सर्व धन्य; कुलु - कूळ, वंश; तारिआ - तरून गेले; कउ - ला; बीचारिआ - विचार केला; सवारिआ - सजवले; पूरन - पूर्ण; किरपा - कृपा; गही - धरली;

लीने – प्राप्त केले; दीने – दिले; जोनि – योनी; धावै – धावते, भटकते; नह – नाही; मरी – मरतात; दइआल – दयाळू; किरपाल – कृपाळू; भेटत – मिळाल्यावर; हरे – प्रसन्न झाले; कामु क्रोधु लोभु मारिआ – काम, क्रोध लोभ यांचा नाश केला; कथनु न जाइ – वर्णन केले जात नाही; अकथु – वर्णनापलिकडे; सदकै जाइ – ओवाळून टाकावा असे; वारिआ – कृतज्ञता.

भावार्थ : ॥डखणा ॥ प्रभू परमात्म्याचे नाम हे एक अनमोल रत्न आहे. त्याचे खरे मोल आजवर कोणीही जाणले नाही. पुढेही जाणू शकणार नाही. नानक सांगतात, ज्याच्या भाग्यात लिहिले आहे. तेच प्रभुनामाच्या रंगात रंगून जातात. ॥१ ॥ प्रभुनामाचा महिमा काय सांगू? जी वाणी प्रभुनाम उच्चारते ती पवित्र होते. जे कान प्रभुनाम ऐकतात ते धन्य होतात आणि जे प्रभुनामाचे लेखन करतात. त्याच्या संपूर्ण कुलाचा उद्धार होतो. जो जीव साधूसंतांच्या संगतीत प्रभुनामात रंगून गेला, त्यास ब्रह्मज्ञानाची प्राप्ती होते. तो लोकात विहार करतो आणि ज्याने ब्रह्म जाणले, त्याच्या वर प्रभू परमात्मा पूर्ण कृपा करतो. प्रत्यक्ष प्रभू परमात्मा त्यास हाती धरून त्याचा उद्धार करतो. त्याचे जीवन सार्थ करतो. त्याला कोणत्याही योनीत पुनरपी जन्म घ्यावा लागत नाही. त्या दयाळू कृपाळू प्रभू परमात्म्याची भेट सतगुरुद्वारा झाल्यावर जीवाच्या मनातील काम, क्रोध, लोभ आदी सर्व विकार नष्ट होतात. नानक सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याचे माहात्म्य वर्णनापलिकडे आहे. शब्दांच्या पलिकडे आहे. अशा ह्या प्रभू परमात्म्यावरून मी माझा जीव ओवाळून टाकतो. ॥५ ॥१ ॥३ ॥ (टीप : श्रीगुरू नानक देवांची जन्मभूमी तलवंडीच्या दक्षिणेस असलेल्या प्रदेशातील भाषेला डखणा असे म्हणतात.)

सिरीरागु महला ४, वणजारा

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

हरि हरि उतमु नामु है जिनि सिरिआ सभु कोइ जीउ ॥
हरि जीअ सभे प्रतिपालदा घटि घटि रमईआ सोइ ॥
सो हरि सदा धिसाईऐ तिसु बिनु अवरु न कोइ ॥
जो मोहि माइआ चितु लाइदे से छोडि चले दुखु रोइ ॥
जन नानक नामु धिआइआ हरि अंति सखाई होइ ॥१ ॥
मै हरि बिनु अवरु न कोइ ॥
हरि गुरसरणाई पीईऐ वणजारिआ मित्रा वडभागि परापति होइ ॥१ ॥रहाउ ॥
संत जना विण भाईआं हरि किनै न पाइआ नाउ ॥
विचि हउमै करम कमावदे जिउ वेसुआ पुतु निनाउ ॥
पिता जाति ता होईऐ गुरु तुठा करे पसाउ ॥
वडभागी गुरु पाइआ हरि अहिनिंसि लगा भाउ ॥
जन नानकि ब्रह्म पछाणिआ हरि कीरति करम कमाउ ॥२ ॥
मनि हरि हरि लगा चाउ ॥ गुरि पूरै नामु दृडाइआ हरि मिलिआ हरि प्रभ नाउ ॥१ ॥ रहाउ ॥
(श्री. गु. ग्रं. सा. ८१)

शब्दार्थ : उत्तमु – उत्तम; जिनि – ज्याने; सिरिआ – उत्पन्न केले आहे; जीअ – जीव; सभे – सर्व; प्रति-पालदा – पालनपोषण करणे; रमईआ – रमलेला प्रभू; धिआईए – ध्यान केले पाहिजे; तिसु बिनु – त्याच्याशिवाय; अवरु – अन्य, दुसरे; मोहि – मोहतो; माइआ – माया; चितु – चित्त; लाइदे – लावतात; से – ते; छोडि चले दुखु रोइ – सोडून जायला लागले तर दुःखी होऊन रडतात; धिआइआ – ध्यान केले; अंति – शेवटी; सखाई होइ – सहायक होतो; सरणाई – शरण जाऊन; पाईए – पावतात; वडभागि – मोठ्या भाग्याने; परापति – प्राप्ती होते; संत जना विणु – संतजनांशिवाय; भाईआ – बंधू; किनै न पाइआ – कुणाला मिळाले नाही; नामु – नाम; हउमै – अहंकार; करम – कर्म; कमावदे – करतो; जिउ – जीव; वेसुआ – वेश्या; पुतु – पुत्र; निनाउ – नामाशिवाय; ता – तेव्हा; होईए – होतात; तुठा – तुष्ट होऊन, प्रसन्न होऊन; पसाउ – प्रसार (नामाचा प्रसार) वडभागी – मोठ्या भाग्याने; अहिनिशि – अहर्निश; भाउ – भाव, प्रेम; जन – दास;

(असे सांगतात, की चौथे गुरू श्री रामदासजी यांच्याकडे एकदा एक व्यापारी आला व विचारू लागला की “कोणती साधना केली असता माझे कल्याण होईल ? माझ्या जन्माचे सार्थक होईल ?” त्यास उपदेश म्हणून गुरुदेवांनी खालील वाणी उच्चारली.)

भावार्थ : ह्या सृष्टीची निर्मिती ज्या प्रभू परमात्म्याने केली त्याचे नाम हे सर्व सुखदायी आहे. जीवित कल्याणाचे ते सर्वश्रेष्ठ साधन आहे. तो प्रभू परमात्मा सर्व जीवांचा प्रतिपाळ करतो. प्रत्येक शरीरात त्याचा वास आहे. त्याच प्रभू परमात्म्याचे सदैव ध्यान करा. त्याच्याशिवाय असा अन्य कोणीही नाही की ज्याचे ध्यान करावे. ज्याने आपले मन मोहमायेत रममाण केले त्याला अंतसमयी ही जमा केलेली माया सोडून जाताना अत्यंत दुःख होते व त्यास रडू कोसळते. नानक सांगतात, हे जन हो ! ज्याने जन्मभर प्रभु नामाचे ध्यान केले त्यास अन्तसमयी तो प्रभू परमात्मा साहाय्य करतो. जन्ममरणाच्या चक्रातून सोडवतो. ॥१॥ हे व्यापारी मित्रा ! त्या प्रभू परमात्म्याशिवाय माझा असा अन्य कोणीही नाही. हे व्यापारासाठी आलेल्या मित्रा, जो प्रभू परमात्म्यास शरण गेला, तो महत् भाग्य प्राप्त करतो. ॥१॥ रहाउ ॥ हे बंधू ! संत सज्जनांच्या कृपेशिवाय आजपर्यंत कोणासही त्या प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती झाली नाही. सतगुरू पासून विन्मुख जे जीव अहंकाराने कर्म करतात ते लोक म्हणजे वेश्यापुत्र समानच होते. जसे वेश्येच्या पुत्रास आपला बाप कोण ते सांगता येत नाही, त्याला आपल्या बापाची ओळख नसते, त्याप्रमाणे अहंकाराने मत्त जीव, त्याचा पिता जो प्रभू परमात्मा त्यास ओळखत नाही. जेव्हा त्याची सतगुरूशी भेट होते. तेव्हाच त्याला समजते की तो प्रभू परमात्म्याचा पुत्र आहे. अशा अहंकारी जीवास महत् भाग्यानेच सतगुरूची प्राप्ती होते. मग त्याच्या मनात अहर्निश प्रभु भक्तीचा भाव उदित होतो. नानक सांगतात जन हो ! नानकाने प्रभुनामाची कीर्ती गाऊनच, प्रभुनामाचे ध्यान करूनच, त्या प्रभू परमात्म्यास, त्या परब्रह्म परमेश्वरास ओळखले आहे. ॥२॥ ज्या जीवाच्या मनास प्रभू परमात्म्याच्या प्राप्तीची ओढ लागली, सतगुरूमुळे ज्याच्या मनात प्रभू परमात्म्याचे नाम दृढ झाले त्यासच प्रभुनाम प्राप्त होते. ॥१॥ रहाउ ॥

जबलगु जोबनि सासु है तबलगु नामु धिआइ ॥

चलदिआ नालि हरि चलसी हरि अंते लए छुडाइ ॥

हउ बलिहारी तिन कउ जिन हरि मनि वुठा आइ ॥

जिनी हरि हरि नामु न चेतिओ से अंति गए पछुताइ ॥

धुरि मसतकि हरिप्रभि लिखिआ जन नानक नामु धिआइ ॥३॥

मन हरि हरि प्रीति लगाइ ॥ वडभागी गुरु पाइआ गुरसबदी पारि लघाइ ॥१॥ रहाउ ॥

हरि आपे आपु उपाइदा हरि आपे देवै लेइ ॥

हरि आपे भरमि भुलाइदा हरि आपे ही मति देइ ॥
 गुरमुखा मनि परगासु है से विरले केई केइ ॥
 हउ बलिहारी तिन कउ जिन हरि पाइआ गुरमते ॥
 जन नानकि कमलु परगासिआ मनि हरि हरि वुठडा हे ॥४ ॥
 मनि हरि हरि जपनु करे ॥
 हरि गुर सरणाई भजि पउ जिंदू सभ किलविख दुख परहरे ॥१ ॥ रहाउ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८२)

शब्दार्थ : ब्रह्मु – ब्रह्माला; पछाणिआ – ओळखले; कीरति – कीर्ती; कमाउ – कमावून; चाउ – आवड, गोडी, प्रीती; द्रिडाइआ – दृढ केले; मिलिआ – मिळाल्यावर; जबलगु – जोपर्यंत; जोबनि – तारुण्य; सास – श्वास; तबलगु – तोपर्यंत; धिआइ – ध्यान कर, स्मरण कर; चलदिआ – संसारातून जाताना, अंतकाळी; नालि – च्या बरोबर; चलसी – चालेल; अंते – अंतसमय; छडाइ – सोडवेल; लए छडाइ – सोडवून घेईल; हउ बलिहारी तिन कउ – मी त्याच्यावर जीव ओवाळून टाकीन जिनी – ज्याने; चेतिओ – स्मरण केले; पछुताई – पश्चात्ताप पावतात. धुरि – मूळस्थान मसतकि – मस्तकावर; परि – पार (संसार सागर); आपे आपु – आपण होऊन; उपाइदा – उत्पन्न करतो, पैदा करतो; आपे दैवै लेइ – स्वतः जीवन देतो घेतो. भरमि – भ्रमात; (मायाजालात) भुलाइदा – भुलवतो; मति देइ – बुद्धी देतो; गुरमुखा – परमार्थी; परगासु – प्रकाश, ज्ञानाचा प्रकाश; विरला – विरळा, वेगळेच; केई केइ – कोणी एखादा; गुरमते – गुरूच्या उपदेशाद्वारा; जन – दास; परगासिआ – हृदयरूपी कमल विकसित झाले; मनि – मनात; सरणाई – शरण; पउ – पडा; जिंदू – हे जीवा; किलविख – किल्मिष, पाप; दुख परहरे – दुःखाचा परिहार करेल / होईल;

भावार्थ : हे व्यापारी मित्रा! जोपर्यंत ह्या शरीरात यौवनाचा हुरूप आहे, जोष आहे तोपर्यंत, ऐन यौवनातच प्रभू परमात्म्याचे ध्यान कर. हा संसार सोडून परलोकात जाताना तुमच्या बरोबर प्रभुनामच साथ देईल व तुम्हाला कालमुखातून वाचवील. यमाच्या तावडीतून सोडवील. जन्ममरणाच्या चक्रातून सोडवील. ज्यांच्या मनात त्या प्रभू परमात्म्याने वास केला आहे, जो प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाला आहे, त्याच्यावर मी माझ्या प्राणांची कुरवंडी करतो. ज्याने आपल्या आयुष्यात प्रभू परमात्म्याच्या नामाचे चिंतन केले नाही त्याच्यावर अंती, मरणकाळी पश्चात्ताप करण्याची पाळी येते. नानक सांगतात, ज्याच्या कपाळी त्या प्रभू परमात्म्याने तसा लेख लिहिला असेल, तेच लोक प्रभुनामाचे ध्यान करतात. ॥३ ॥ हे मना! त्या प्रभू परमात्म्यावर प्रेम कर. त्यामुळे तुला सौभाग्यवश सतगुरूची प्राप्ती होईल. अशा सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण केल्यास त्या सतगुरूने दिलेल्या प्रभुनामाने तुझी ह्या संसारातून, ह्या भवसागरातून सुटका होईल. हा भवसागर तरून जाशील. ॥१ ॥ रहाउ ॥ त्या प्रभू परमात्म्यानेच ही सारी सृष्टी उत्पन्न केली आहे. कोणास काय द्यायचे, कोणाकडून काय काढून घ्यायचे हेही तोच ठरवतो. तो प्रभू परमात्मा कोणा जीवास मोहमायेत निमग्न करून भ्रमात भरकटत ठेवतो तर कोणावर प्रसन्न होऊन सद्बुद्धी देतो. जो जीव सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करतो त्याच्या मनात प्रभू परमात्मा प्रकट होतो. पण असा जीव विरळाच! ज्याने गुरुपदेशाने सतगुरूची प्राप्ती केली अशा जीवावरून मी माझे प्राण ओवाळून टाकतो. नानक सांगतात, अशा माणसाचे हृदयकमल पूर्णपणे विकसित होते व प्रभू परमात्मा स्वतः त्याचे चित्तात वास करतो. ॥४ ॥ हे मना! तू सदैव प्रभुनामाचा जप कर. तू सतगुरूची प्रभू परमात्म्यास शरण जा. धाव, त्वरा कर, तोच तुझी सर्व पापातून, संसारातील दुःखापासून मुक्तता करील. ॥१ ॥ रहाउ ॥

घटि घटि रमईआ मनि वसै किउ पाईऐ कितु भति ॥
 गुरु पूरा सतिगुरु भेटीऐ हरि आइ वसै मनि चिति ॥
 मै धर नामु अधारु है हरिनामै ते गति मति ॥
 मै हरि हरि नामु विसाहु है हरिनामे ही जति पति ॥
 जन नानक नामु धिआइआ रंगि रतडा हरि रंगि रति ॥५ ॥
 हरि धिआवहु हरिप्रभु सति ॥
 गुर बचनी हरिप्रभु जाणिआ सभ हरिप्रभु ते उतपति ॥१ ॥रहाउ ॥
 जिन कउ पूरबि लिखिआ से आइ मिले गुर पासि ॥
 सेवक भाइ वणजारिआ मित्रा गुरु हरि हरि नामु परगासि ॥
 धनु धनु वणजु वापारीआ जिन वखरु लदिअडा हरि रासि ॥
 गुरमुखा दरि मुख उजले से आई मिले हरि पासि ॥
 जन नानक गुरु तिन पाइआ जिना आपि तुठा गुणतासि ॥६ ॥
 हरि धिआवहु सासि गिरासि ॥
 मनि प्रीति लगी तिना गुरमुखा हरिनामु जिना रहरासि ॥१ ॥रहाउ ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८२)

शब्दार्थ : कितु भति – कोणत्या प्रकाराने; भेटीऐ – भेटल्यावर; आइ वसै – वास करेल; मनि – मनात; चिति – चित्तात; धर – आश्रय, आधार; अधारु – आधार; गति – मुक्ती; मति – मती, बुद्धी; विसाहु – भरवसा, विश्वास; जति – जात, जन्म; पति – पत, प्रतिष्ठा; धिआइआ – ध्यान केले, (स्मरण केले) धिआवहु – ध्यान करा, (स्मरण करा); सति – सत्यस्वरूप परमेश्वराचे; जाणिआ – जाणले; ते – पासून; उतपति – उत्पन्न होते; पूरबि – पूर्वजन्मातील कर्मानुसार; लिखिआ – लिहिलेले; सेवक भाइ – सेवक भाव, (सेवा भाव); प्रगासि – प्रकाश देतो, (ज्ञान देतो); धनु धनु – धन्य धन्य; वापारीआ – व्यापारी; जिन – ज्या; वखरु – सौदा, (देवघेवीचा व्यवहार); लदिअडा – लादून घेतले आहे; रासि – रास; दरि – हरिद्वारात; जिना – ज्यानी; आपि – स्वतः, तुठा – प्रसन्न झाला; गुणतासि – गुण निधान; (गुणांचा खजिना); सासि – श्वास (श्वास घेताना), गिरासि – घास; सासिगिरासि – क्षणाक्षणाळा; तिना – त्याना; रहरासि – सत्यमार्ग, सदैव राहणारे धन (प्रभुनाम)

भावार्थ : तो सर्वत्र रमणारा प्रभू परमात्मा प्रत्येक जीवाच्या ठाई वास करतो. पण तो कशा प्रकारे प्राप्त होईल ? पूर्ण सतगुरु भेटल्यावरच तो प्रभू परमात्मा आपल्याच चित्तात वास करतो ह्याचे ज्ञान होते.

मला तर केवळ त्या प्रभु नामाचा आधार आहे. त्या प्रभुनामामुळेच परमगती प्राप्त होते. माझा प्रभुनामावर पूर्ण भरवसा आहे. प्रभुनामात माझी मुक्ती, प्रभुभक्ती हीच माझी जात, हीच माझी प्रतिष्ठा नानक सांगतात, ज्याने प्रभू परमात्म्याचे स्मरण केले प्रभुनामातच रंगून जाऊन ते हरि रूपात एकरूप झाले ॥१ ॥रहाउ ॥५ ॥ हे व्यापारी मित्रा ! त्या सत्यरूप प्रभू परमात्म्याचे सदैव नामस्मरण कर. सतगुरूच्या उपदेशानेच प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान होते. ह्या समस्त सृष्टीचा निर्माता तोच आहे. ॥१ ॥रहाउ ॥ ज्या कोणाच्या नशिबी त्याच्या पूर्वकर्मानुसार तसे लिहिले असेल त्यासच सतगुरूचा सहवास प्राप्त होतो. हे व्यापारी मित्रा ! जो कोणी सतगुरूची सेवा करून त्यास प्रसन्न करून घेतो त्यासच सतगुरू प्रभु नामाचा उपदेश देतात. तोच व्यापार. तेच व्यापारी स्तुतीस पात्र आहेत, जे श्रद्धारूपी भांडवल गुंतवून प्रभु नामरूपी माल

साठवतात. सतगुरु कृपेने असा जीव प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करतो. त्याचे मुख उजळ होते. नानक सांगतात, ज्या जीवावर स्वतः प्रभू परमात्मा कृपा करतो त्यासच सतगुरूची प्राप्ती होते. ॥६॥ म्हणून प्रत्येक क्षणी, प्रत्येक श्वासाबरोबर, प्रत्येक घासागणिक तू प्रभु नामाचे ध्यान कर. कारण श्रद्धेच्याच बळावर सतगुरूने दाखवलेल्या मार्गाने चालूनच प्रभू परमात्म्याचे प्रेम प्राप्त होते. ॥१॥रहाउ ॥

(टीप : वणजारा म्हणजे व्यापारी किंवा बैलावर धान्य लावून विक्रीसाठी नेणारा. हा व्यापारी अशा माणसाचं प्रतीक आहे की, जो या संसारात नामाचा व्यापार करतो. अशा या वणजाऱ्याला उद्देशून ही रचना केलेली आहे.)

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

सिरीराग की वार महला ४, सलोका नालि ॥

॥ सलोक म : ३ ॥

रागा विचि स्त्रीरागु है जे सचि धरे पिआरु ॥
 सदा, हरि सचु मन वसै, निहचलु मति अपारु ॥
 रतनु अमोलकु पाइआ गुर का सबदु बीचारु ॥
 जिहवा सची मनु सचा सचा सरीर अकारु ॥
 नानक सचै सतिगुरि सेविए सदा सचु वापारु ॥१॥ महला ३ ॥
 होरु बिरहा सभ धातु है जबलगु साहिब प्रीति न होइ ॥
 इहु मनु माइआ मोहिआ वेखणु सुनणु न होइ ॥
 सह देखे बिनु प्रीति न ऊपजै अंधा किआ करेइ ॥
 नानक, जिनि अखी लीतीआ सोई सचा देइ ॥२॥
 पउड़ी ॥ हरि इको करता इकु इको दीबाणु हरि ॥
 हरि इकसै दा है अमरु इको हरि चिति धरि ॥
 हरि तिसु बिनु कोई नाहि डरु भ्रमु भउ दूरि करि ॥
 हरि तिसै नो सालाहि जि तुधु रखै बाहरि घरि ॥
 हरि जिस नो होइ दइआलु सो हरि जपि भउ बिखमु तरि ॥१॥

(श्री गु. ग्रं. सा. ८३)

शब्दार्थ : रागा – रागात (संगीतातील राग); विचि – मध्ये; स्त्रीरागु – ‘श्री’ राग; सचि – सत्य, सत्यस्वरूप परमेश्वर; पिआरु – प्रेम; मनि – मनात, हृदयात; वसै – वसेल; निहचल – निश्चल; मति – मती, बुद्धी; अपारु – अपार; रतनु – रत्न; अमोलकु – अमोल; बीचारु – विचार; जिहवा – जीभ; सची – सत्य, खरी; सरीर – शरीर; अकारु – आकार; सेविए – सेवा, नामस्मरण करावे; वापारु – व्यापार; होरु – अन्य, दुसरा; बिरहा – विरह; सभ – सर्व; धातु – सार, मूल; जबलगु – जोपर्यंत; साहिब – मालक, स्वामी; इहु – हे; मनु – मन; माइआ – मायेने; मोहिआ – मोहून टाकले; वेखणु – पाहता; सुनणु – ऐकता; होइ – होते; सह – स्वामी, परमात्मा; बिनु – च्या शिवाय; उपजै – उत्पन्न होते; अंधा – अंध; किआ – काय; करेइ – करेल; जिनि – ज्यांनी; अखी लीतीआ – (ज्ञानरूपी), दृष्टी परत घेतली आहे; सोई – तोच; सचा – सत्यस्वरूप परमात्मा; देइ – देतो; इको – एकमात्र; करता

– कर्ता; इकु इको – एकच एक; दीबाणु – कचेरी, दरबार; इकसै – एकाचाच; दा – चा; अमरु – हुकूम, राज्य; इको – एक; तिसु – त्यास; भउ – भय; सालाहि – कीर्ती; तुधु – तुझी, तुमची; रखै – रक्षण करतो; बाहरि – बाहेर; घरि – घरी; दइआलु – दयाळू; सो – तो; भउ – भवसागर; बिखमु – कठीण; तरि – तरून जातो;

(वार ही एक प्रकारची काव्यरचना आहे. या रचनेद्वारे परमेश्वराची स्तुती केली जाते. पंजाबी भाषेत शूर वीरांच्या यशाचे गायन करण्यासाठी जो काव्यप्रकार वापरला जातो त्याला वार असे म्हटले जाते.या सर्वांत सामान्यतः एकच विषय आहे आणि तो म्हणजे परमेश्वराची स्तुती.)

भावार्थ : सत्स्वरूप प्रभू परमात्म्याबद्दल मनात प्रेम भाव उत्पन्न करणाऱ्या रागात (श्री राग) हा श्रेष्ठ राग आहे. श्री राग गायल्याने चंचल मन निश्चल बनते. स्थिर होते व बुद्धी चांगली होते आणि मनात प्रभू परमात्मा वास करतो. सतगुरूच्या उपदेशानुसार आचरण केल्याने प्रभुनामरूपी अलौकिक रत्नाची प्राप्ती होते. अशा भक्ताची जीभ, मन, तन सर्व काही त्या सदा अस्तित्वमान असणाऱ्या प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होते. नानक सांगतात, ज्याने सतगुरूची सेवा केली म्हणजे सतगुरूचा उपदेश आचरणात आणला, त्याचे सर्व व्यवहार शुद्ध होतात, पवित्र होतात. परमेश्वरस्वरूप होतात. ॥१॥ महला ३ ॥ जोपर्यंत प्रभू परमात्म्याविषयी भक्ताच्या मनात खरा भक्तिभाव उत्पन्न होत नाही, तोवर अन्य सर्व गोष्टी फोल आहेत. निरर्थक आहेत. जोपर्यंत मन मोहमायेत गुंतलेले आहे तोपर्यंत जीव प्रभू परमात्मा पाहू शकत नाही. त्याची वाणी ऐकू शकत नाही आणि प्रभू परमात्मा प्रत्यक्ष पाहिल्याखेरीज मोहमायेने अंधळा झालेला जीव प्रभू भक्ती, प्रभू परमात्म्यावर खरे प्रेम कसे काय करणार? नानक सांगतात, ज्या प्रभू परमात्म्याने भक्ताचे ज्ञानचक्षू काढून घेतले आहेत व त्यास मोहमायेत गुंतवून ठेवले आहे, तोच प्रभू परमात्मा त्याची कृपा झाल्यास भक्तास शुद्ध भक्तिरूप ज्ञानचक्षू देऊन त्यास मोहमायेतून मुक्ती देईल ॥२॥ पउडी ॥ तो प्रभू परमात्मा एकमेव आहे. तोच एकमेव कर्ता आहे. त्याचा दरबारही एकमेव आहे. सारे काही तो एकमेव प्रभू परमात्माच आहे. अन्य काहीही नाही. हे जीवा ! त्या एकमेव अमर असलेल्या सत्यप्रभूचे तू ध्यान कर. ज्याच्या मनात हा भाव दृढ झाला, की ह्या जगात एक आणि एकमेव प्रभू परमात्माच भरून राहिला त्या भक्ताचे सर्व भय, सर्व भ्रांती दूर होते. तो प्रभू परमात्माच घरी, दारी सर्वत्र भक्ताचे रक्षण करतो. ज्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची कृपा झाली तो प्रभू परमात्म्याच्या नामस्मरणाने हा दुस्तर भवसागर पार करून जातो. ॥१॥

॥ सलोक मः १ ॥

दाती साहिब संदीआ किआ चलै तिसु नालि ॥

इक जागंदे ना लहंनि इकना सुतिआ देइ उठालि ॥१॥

॥ म० १ ॥ सिदकु सबूरी सादिका सबरु तोसा मलाइकां ॥

दीदारु पूरे पाइसा थाउ नाही खाइका ॥२॥

॥ पउडी ॥ सभ आपे तुधु उपाइ कै आपि कारै लाइ ॥

तूं आपे वेखि विगसदा आपणी वडिआई ॥

हरि तुधु बाहरि किछु नाही तूं सचा साई ॥

तूं आपे आपि वरतदा सभनी ही थाई ॥

हरि तिसै धिआवहु संत जनहु जो लए छडाई ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८३)

शब्दार्थ : दाती – दिलेले दान, बक्षीस, (स्वामी द्वारा मिळालेले); संदीआ – च्या; किआ – कुणाचा; चलै – चालतो; तिसु – त्याच्यावर; नालि – बरोबर; इक – कोणी एक; जागंदे – जागृत असा जीव; लहंनि – घेतात, प्राप्त

खंड १ [२४८]

करतात; इकना - कोणी एक; सुतिआ - झोपलेला; उठालि - उठवून; महला १ - सिदकु - विश्वास, भवसा; सबूरी - संतोष; सादिका - निष्ठावान; सबरु - धैर्य; तोसा - पाथेय, शिदोरी; मलाइका - देवदूत; दीदारु - दर्शन; पाइसा - पावतात; थाउ - थारा; खाइका - वाचाळ व्यक्ती; सभ - सर्व; तुधु - तुझी; उपाइ - उत्पन्न करून; कारै लाई - धंदा, व्यवसायात लावले आहे; वेखि - पाहून; विगसदा - प्रसन्न होतोस; वडिआई - मोठेपण; तुधहु - तुझ्याशिवाय; बाहरि - (आज्ञेच्या) बाहेर; किछु नाही - काहीच नाही; सचा - खरा, सत्य; साई - प्रभू, परमेश्वर; वरतदा - पोहचणे (सर्वांवर लक्ष); थाई - स्थानी; तिसै - त्याचेच; धिआवहु - स्मरण करा, ध्यान करा; संत जनहु - संत जनहो; लए छडाई - सोडवतो, सोडवून नेतो.

भावार्थ : तो प्रभू परमात्मा महादानी आहे. सर्व काही त्यानेच तुम्हास दिले आहे. कोणास काय द्यावे हे तोच जाणतो. अन्य कोणीही त्याला काही सांगू शकत नाही. जे जीव आध्यात्मिकदृष्ट्या जागृत आहेत अशांना कधी कधी प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होत नाही तर ज्याच्यावर त्याची कृपा झाली त्यास तो मोहनिद्रेतून जागे करून आत्मज्ञानाचे दान देतो. खऱ्या निष्ठावंत भक्तांचा प्रभू परमात्म्यावर पूर्ण विश्वास असतो, मनात संतोष असतो. तर साधुसंतांजवळ धैर्याची पूंजी असते. त्यामुळे ते प्रभू परमात्मा प्राप्त करतात. पण ज्यांची भक्ती केवळ वरकरणी असते, आपल्या स्वतःच्या क्षुद्र स्वार्थाकरिता असते अशांना प्रभू परमात्मा कधीच प्राप्त होत नाही. ॥१॥

॥ म. १ ॥ संतसज्जनांच्या अंगी परमेश्वराविषयी विश्वास यथालाभ संतोष, निष्ठा, धैर्य हे गुण असतात. हीच त्यांची जीवनाची शिदोरी असते, अशा माणसांस प्रभू परमात्म्याचे दर्शन प्राप्त होते, पण मूर्ख, स्वेच्छाचारी जीवांना प्रभू परमात्म्याचरणी थारा प्राप्त होत नाही ॥२॥ हे प्रभो! तूच ही सारी सृष्टी निर्माण केलीस त्यातील प्रत्येक जीवास आपापले कर्तव्यकर्म नेमून दिलेस. तू आपल्या कर्तृत्वावर, तू स्वतःच स्वतःवर प्रसन्न झालास. हे प्रभू परमात्म्या, तूच सर्वत्र आहेस. तू नाहीस असे काहीही नाही. तूच सर्वांचा स्वामी आहेस. हे संतजन हो, तुम्ही त्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव स्मरण करा. तोच तुम्हाला भवपाशातून, मोहमायेच्या पाशातून मुक्त करील. प्रभु भक्तांची शिदोरी सहनशीलता व सबूरी असते. ॥२॥

॥ सलोक मः १ ॥

फकड जाती फकडु नाउ ॥ सभना जीआ इका छाउ ॥

आपहु जे को भला कहाए ॥ नानक ता परु जापै जा पति लेखै पाइ ॥१॥

॥ म० २ ॥ जिसु पिआरे सिउ नेहु तिसु आगै मरि चलीऐ ॥

धिगु जीवणु संसारि ता कै पाछै जीवणा ॥२॥

॥ पडई ॥ तुधु आपे धरती साजीऐ चंदु सूरजु दुइ दीवे ॥

दसचारि हट तुधु साजिआ वापारु करीवे ॥

इकना नो हरि लाभु देइ जो गुरुमुखि थीवे ॥ तिन जमकालु न विआपई जिन सचु अंप्रितु पीवे ॥

ओइ आपि छुटे परवार सिउ तिन पिछै सभु जगतु छुटीवे ॥३॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ८३)

शब्दार्थ : फकड - व्यर्थ; जाती - जात; नाउ - (कुळाचे) नाव; सभना - समस्त, सर्व; जीआ - जीव; इका - एका; छाउ - छत्र, छाया; आपहु - स्वतःस; जे - जर; को - कोणी; ता परु - तेव्हा; जापै - समजणे; जा - जेव्हा; पति - पत; लेखै - भाग्यात; जिसु - ज्याला; सिउ - बरोबर; नेहु - प्रेम; तिसु - त्याला; आगै - पुढे, त्यासाठी; मरि चलीऐ - मरून जावे; धिगु - धिक्कार असो; जीवणु - जीवन; तुधु - तुझ्याकडून; साजीऐ - उत्पन्न

झाली आहे; चंदु – चंद्र; सूरजु – सूर्य; दुइ – दोन; दीवे – दीप; दसचारि – चौदा; हट – भुवन, लोक; साजिआ – पैदा केले आहेत; वापारु करीवे – व्यापार करतात; इकना – किती एक; गुरमुखि – परमार्थी; थीवे – होतो, असतो; तिन – त्याला; जमकालु – यम; न विआपई – स्पर्श करत नाही; जिन – ज्यांनी; सच – खरे; अंम्रितु – अमृत; पीवे – प्यायले आहे; ओइ – ते; आपि – स्वतः; छुटे – (यमपाशातून) सुटतात, वाचतात; परवार सिउ – परिवारासहित; तिन – त्याच्या; पिछै – मागे; सभु – सर्व; जगतु – जग; छुटीवे – मुक्त होते.

भावार्थ : माझे नाव श्रेष्ठ आहे माझी जात श्रेष्ठ आहे असा अहंकार व्यर्थ आहे. सर्व जीवांवर आपले कृपाछत्र धरणारा तो प्रभू परमात्माच केवळ श्रेष्ठ होय. जो कोणी स्वतःस श्रेष्ठ समजतो तो त्याचा केवळ अहंकार होय. तोच खरा श्रेष्ठ ज्याचा प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात आदर होतो. ॥१॥

॥ म. २ ॥ ज्याला त्या प्रभू परमात्म्याशी स्नेह, प्रेम असेल. त्याच्यावर जीव ओवाळावा. त्या प्रभू परमात्म्यास विन्मुख होऊन ह्या संसारात जगणाऱ्यांचा धिक्कार असो. ॥२॥ हे प्रभू परमात्मा! तूच ही सृष्टी निर्माण केलीस. त्यात चंद्र-सूर्यरूपी दिवे दिलेस. तूच ह्या ब्रह्मांडात चौदा भुवनांची निर्मिती केलीस. ह्या जगात जन्मास येऊन प्रत्येक जीव आपापले व्यवहार करतात. जो जीव सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करतो त्यास प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. ज्याने प्रभुनामाचे अमृत प्राशन केले, त्याला यमदूत यातना, त्रास देत नाहीत. असा परमेश्वराचा भक्त स्वतः मुक्त होतोच होतो पण स्वतः बरोबर आपल्या परिवारासही मुक्त करतो. एवढेच नव्हे तर साऱ्या संसाराचा उद्धार करतो. ॥३॥

॥ सलोक म. १ ॥

कुदरति करि कै वसिआ सोइ ॥ वखतु वीचारे सु बंदा होइ ॥
 कुदरति है कीमति नही पाइ ॥ जा कीमति पाइ त कही न जाइ ॥
 सरै सरीअति करहि बीचारु ॥ बिनु बूझे कैसे पावहि पारु ॥
 सिदकु करि सिजदा मनु करि मखसूदु ॥
 जिहि धिरि देखा तिह धिरि मउजूदु ॥१॥
 म० ३ ॥ गुरसभा एव न पाईऐ ना नेडै ना दूरि ॥
 नानक सतिगुरु तां मिलै जा मनु रहै हदूरि ॥२॥
 पउड़ी ॥ सपत दीप सपत सागरा नव खंड चारि वेद दसअसट पुराणा ।
 हरि सभना विचि तूं वरतदा हरि सभना भाणा ॥
 सभि तुझै धिआवहि जीअ जंत हरि सारगपाणा ॥
 जो गुरमुखि हरि आराधदे तिन हउ कुरबाणा ॥
 तूं आपे आपि वरतदा करि चोज विडाणा ॥४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८३)

शब्दार्थ : कुदरति – रचना, प्रकृती; करि कै – निर्माण करून; वसिआ सोइ – तोच व्याप्त आहे; वखतु – वेळ; वीचारे – विचार करतो, ध्यान ठेवतो; बंदा – दास, सेवक; कीमति – किंमत, मूल्य; जा – जर; त – तरीही; सरै – मार्ग, मर्यादा, आज्ञा; सरीअति – धार्मिक नियम; ईश्वरी कायदा; बीचारु – विचार; बिनु बूझे – समजल्याशिवाय; कैसे – कसे; पावहि – पावशील, करशील; पारु – पार; सिदकु – विश्वास, भरवसा; सिजदा – देवाला नमस्कार करणे; मखसूदु – उद्देश; जिह – जे; धिरि – बाजू, दिशेस; देखा – पाहतो; तिह – त्या; मउजूदु – प्रत्यक्ष, उपस्थित; गुरसभा – गुरूची संगत; एव – या प्रकारे; पाईऐ – मिळवू शकत; नेडै – निकट; दूरि – दूर; मिलै – मिळतात,

मिळतो; तां - तेव्हा; हदूर - समोर, सेवेसी, समक्ष; सपत दीप - सप्त द्वीप; सपत सागरा - सप्त सागर; नव खंड - नऊ खंड, चारि - चार; दस असट - अठरा; सभना - सर्वा; विचि - मध्ये; तूं - तू; वरतदा - व्याप्त आहेस; सभना भाणा - सर्वांना भावतो, आवडतो; सभि - सर्व; तुझे धिआवहि - तुझेच ध्यान करतात; जीअ जंत - जीवजंतू; सारंगपाणा - शारंगपाणी, धनुष्य हातात धरणारा; आराधदे - आराधना करतात; तिन हउ कुरबाणा - मी त्याच्यावरून जीव ओवाळून टाकतो; चोज विडाणा - आश्चर्यकारक, कौतुक.

भावार्थ : त्या प्रभू परमात्म्याने ही सृष्टी निर्माण केली व त्या सृष्टीतील प्रत्येक अणू-रेणूत, कणाकणात तो भरून राहिला आहे. जो भक्त योग्यवेळी म्हणजेच ह्या मानवजन्मात हे सत्य जाणतो, तो त्या प्रभूचा एकनिष्ठा सेवक बनतो. ह्या सृष्टीचा रचनाकार जो प्रभू परमात्मा त्याचे संपूर्ण ज्ञान कोणासही झालेले नाही. कधी होणारही नाही. ज्या कोणाला कळले तोही ते शब्दात व्यक्त करू शकत नाही. कारण तो स्वतः वेगळा उरतच नाही. त्या प्रभुरूपात तो विलीन होऊन जातो. सत्य धर्माचे पालन करून सतगुरूनी दाखवून दिलेल्या मार्गाने चालल्यास त्याचे ज्ञान होईल. हे ज्ञान प्राप्त केल्याशिवाय हा भवसागर कसा काय पार होईल. ॥१॥ म. ३॥ हे जीवा! त्या प्रभू परमात्म्यावर अनन्य श्रद्धा ठेव. मनोमन त्याचे स्मरण कर. असे केलेस तर तू जिकडे बघशील तिकडे तुला तो प्रभू परमात्मा दिसेल. प्रभू परमात्मा सर्व व्याप्त आहे ह्याची प्रचिती येईल. अनुभूती प्राप्त होईल. ॥१॥ म. ३॥ केवळ सतगुरूच्या संगतीने, त्याच्या जवळ वा दूर राहिल्याने प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होत नाही. नानक सांगतात, जो अंतःकरणपूर्वक प्रभूपरमात्म्याचे स्मरण करतो, मनन करतो त्यासच त्याची प्राप्ती होते. ॥२॥ सप्तद्वीप, सप्तसागर, नवखंड पृथ्वी, चारही वेद, अठरा पुराणे ह्या सर्वांत, हे प्रभू परमात्मा, तूच विराजमान आहेस. ह्यातून सारे लोक तुझीच स्तुती करतात. तुझीच भक्ती करतात, हे प्रभो! सर्व जीव, तुझेच ध्यान करतात. जो कोणी सतगुरू उपदेशाचे आचरण करून प्रभू परमात्म्याचे ध्यान करतो, त्यांच्या वर मी माझे प्राण ओवाळून टाकतो. हे प्रभू! कायही तुझी अगाध लीला! ही सारी सृष्टीची रचना करून त्या सर्वांत तू गुप्तरूपाने वास करतोस. ॥४॥

॥ सलोक मः ३ ॥

कलउ मसाजनी किआ सदाईए हिरदै ही लिखि लेहु ॥
 सदा साहिब कै रंगि रहै कबहूं न तूटसि नेहु ॥
 कलउ मसाजनी जाइसी लिखिआ भी नाले जाइ ॥
 नानक सह प्रीति न जाइसी जो धुरि छोडी सचै पाइ ॥१॥
 ॥ म० ३ ॥ नदरी आवदा नालि न चलई वेखहु को विउपाइ ॥
 सतिगुरि सचु द्रिड़ाइआ सचि रहहु लिव लाइ ॥
 नानक सबदी सचु है करमी पलै पाइ ॥२॥
 ॥ पउडी ॥ हरि अंदरि बहरि इकु तूं तूं जाणहि भेतु ॥
 जो कीचै सो हरि जाणदा मेरे मन हरि चेतु ॥
 सो डरै जि पाप कमावदा धरमी विगसेतु ॥
 तूं सचा आपि निआउ सचु ता डरीऐ केतु ॥
 जिना नानक सचु पछाणिआ से सचि रलेतु ॥५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८४)

खंड १ [२५१]

शब्दार्थ : कलउ – लेखणी; मसाजनी – दौत; किआ सदाईए – का मागवायची; हिरदै – हृदयात; साहिब – परमेश्वर; कै – के; रंगि – प्रेमात; कबहू – केव्हाही; न तूटसि नेहु – प्रेम कधी भंग पावणार नाही; नेहु – प्रेम; जाइसी – नष्ट होईल; लिखिआ भी नाले जाइ – लिहिलेले सुद्धा (त्याच्या बरोबर) नष्ट होईल; सह – स्वामी, परमेश्वर; नदरी – नजरेत, जे डोळ्यांनी दिसते आहे; अवदा – येतो; नालि – (च्या) बरोबर; चलई – जाते, वेखहु – पाहा; विउपाइ – विशेष उपाय; द्रिडाइआ – दृढ केले, उत्तम प्रकारे समजावून दिले; सचि – सत्य स्वरूपात; रहहु – राहा; लिव लाइ – तल्लीन, तन्मय हो; सबदी – गुरुवाणीद्वारा; करमी – कर्माने; पलै पाइ – प्राप्त होते; अंदरि – आत; एकु – एक; जाणहि – जाणतोस; भेतु – रहस्य; कीचै – (आम्ही) करतो; जाणदा – जाणतो; चेतु – स्मरण कर; सो – तो; डरै – घाबरतो; कमावदा – कमाई करतो; धरमी – धार्मिक; विगतेसु – प्रसन्न होतो; सचा – सत्य; निआउ – न्याय; डरीए – भ्यावे; केतु – का, कशासाठी; पछाणिआ – ओळखले; सचि – सत्यात; रलेतु – एकरूप झाले.

भावार्थ : हे वेड्या प्रभुनाम लिहिण्यासाठी कागद-शाईची व्यर्थ जमवाजमव कशाला करतोस. अरे ते प्रभुनाम तू तुझ्या हृदयात कोरून ठेव. तू सदैव त्या प्रभू परमात्म्याच्या रंगात रंगून जा. कधीही त्याच्यावरील तुझे प्रेम, तुझी भक्ती तुटू देऊ नकोस. अरे शाई, कागद हे सारे नश्वर आहे. शाईने कागदावर लिहिलेली अक्षरे नष्ट होणार आहेत. नानक सांगतात, बाकी सारे नष्ट झाले तरी हृदयात दृढपणे धारण केलेली प्रभु प्रीती कधीही नष्ट होत नाही. ॥१॥ म. ३ ॥ हे जीवा! तू नीट विचार केलास तर तुला हे कळून येईल की ह्या चर्मचक्षूना दिसणारी कोणतीही गोष्ट कितीही उपाय केले तरी अनंत काळपर्यंत ते जीवाला साथ देत नाहीत. जे जे दिसते ते सारे नश्वर आहे. म्हणून सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे वागून त्या सदैव अस्तित्वमान प्रभुपरमात्म्यास हृदयात दृढपणे धारण कर. सदैव प्रभुनामात दंग होऊन एकरूप होऊन राहा. नानक सांगतात, प्रभु नाम हेच अंतिम सत्य आहे. सदैव अस्तित्वमान आहे. सत्कर्माने त्याची प्राप्ती होते. ॥२॥ पउडी ॥ हे प्रभू परमात्मा! माझ्या अंतरात, माझ्या बाहेर समस्त सृष्टीत तूच भरून राहिला आहेस. पण हे रहस्य आम्हा पामरांना कळत नाही. ते केवळ तूच एकटा जाणतोस. हे माझ्या मना, सांभाळून राहा. तू जे जे काही करतोस ते सर्व तो प्रभू परमात्मा पाहतो आहे. त्याला सर्व काही समजते आहे. त्यामुळे जो पापकर्म करतो त्याच्या मनात सदैव भीती असते. जो स्वधर्माचरण करतो त्याचा विकास होतो. हे प्रभू परमात्मा! तू सत्य आहेस, तुझा न्यायही सत्य आहे. स्वधर्म आचरण करण्यास भीती कसली? नानक सांगतात, ज्याने त्या सत्यस्वरूप प्रभू परमात्म्यास जाणले तो त्याच्यातच विलीन होऊन जातो. तो प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥५॥

॥ सलोक मः ३ ॥

कलम जलउ सणु मसवाणीए कागदु भी जलि जाउ ॥
लिखण वाला जलि बलउ जिनि लिखिआ दूजा भाउ ॥
नानक पूरबि लिखिआ कमावणा अवरु न करणा जाइ ॥१॥
॥ म० ३ ॥ होरु कूडु पडणा कूडु बोलणा माइआ नालि पिआरु ॥
नानक विणु नावै को थिरु नही पड़ि पड़ि होइ खुआरु ॥२॥
॥ पउडी ॥ हरि की वडिआई वडी है हरि कीरतनु हरि का ॥
हरि की वडिआई वडी है जा निआउ है धरम का ॥
हरि की वडिआई वडी है जा फलु है जीअ का ॥

खंड १ [२५२]

हरि वडिआई वडी है जा न सुणई कहिआ चुगल का ॥

हरि की वडिआई वडी है अपुछिआ दानु देवका ॥६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८४)

शब्दार्थ : जलउ – जळून जावे, जळावे; सणु – (च्या) बरोबर; मसवाणीऐ – दौती बरोबर; कागदु – कागद, जलि – जळून; जाउ – जाईल; लिखणवाला – लिहिणारा; जलि बलउ – जळावे; जिनि – ज्याने; लिखिआ – लिहिले; दूजा भाउ – द्वैत भाव; पूरबि – पूर्वजन्मातील कर्मानुसार; कमावणा – (भाग्यानुसार) कर्म करतो; अवरु – अन्य, दुसरे; कणरा – कर्म; होरु – अन्य, आणखी कोणी; कूड – असत्य, मिथ्या; पडणा – वाचणे; बोलणे – बोलणे; माइआ – माया; नालि – बरोबर, सहित; पिआरु – प्रेम; विणु – शिवाय; नावै – हरिनाम; को – कोणी, थिरु – स्थिर; खुआरु – अपमानित; वडीआई – मोठेपण, महत्ता; बडी – महान, मोठी; कीरतनु – कीर्तन; जा – ज्याचा; निआउ – न्याय; धरम – धर्मानुसार; जीअ का – प्रकृतीनुसार; सुणई – ऐकतो; चुगल – चुगलखोर; अपुछिआ – विचारल्याशिवाय, मागितल्याशिवाय; दानु – दान; देवका – देतो;

भावार्थ : ज्या व्यक्तीने ज्या कागदावर ज्या शाईने द्वैतभावाचे लेखन केले ती शाई, तो कागद, ती व्यक्ती जळून जाऊ देत. साहित्य, काव्य परमेश्वराशी एकरूप करणारे असावे. सर्वाभूती एकात्मता प्रस्थापित करणारे असावे. आपसात भेदभाव निर्माण करणारे लेखन जाळून टाकण्याच्या योग्यतेचे होय. नानक सांगतात. प्रत्येक जीव आपल्या पूर्व सुकृतानुसारच ह्या जन्मात कर्म करित असतो. आपल्या इच्छेने तो दुसरे काही करूच शकत नाही. प्रभु भक्तीशिवाय सर्व वाचन, लेखन, भाषण, सर्व काही खोटे (व्यर्थ) आहे. मायावी आहे. अहंकार वाढवणारे आहे. नानक सांगतात, प्रभूनामाखेरीज अन्य काहीही शाश्वत नाही. स्थिर नाही. ॥१॥ म.३॥ प्रभुनामच मनाला स्थिरता प्राप्त करून देते. अन्य सारे वाचन जीवाला परमेश्वरापासून दूर नेते. त्यामुळे प्रभू दरबारी तो अपमानित होतो. प्रभु परमात्म्याचे माहात्म्य फार मोठे आहे. त्याचे नामसंकीर्तन केल्याने सर्व दुःखाचे हरण होते. प्रभू परमात्म्याचे माहात्म्य थोर आहे. ॥२॥ पउडी ॥ प्रभूचा न्यायही धर्मावर आधारित आहे. तो प्रभू परमात्मा प्रत्येक जीवास त्याच्या त्याच्या कर्मानुसार योग्य तेच फल देतो म्हणून तो परमश्रेष्ठ आहे. परमेश्वर कोणी काही सांगतो ते ऐकण्याइतका हलक्या कानाचा नाही. कोणाच्या सांगण्यावरून तो कधीही चुकीचे पाऊल टाकीत नाही. प्रत्येकास योग्य तोच न्याय, योग्य तेच फळ तो देतो. तेही न सांगता, न विचारता. ॥६॥

॥सलोक मः ३॥

हउ हउ करती सभ मुई संपउ किसै न नालि ॥

दूजै भाइ दुखु पाइआ सभ जोही जमकालि ॥

नानक, गुरमुखि उबरे साचा नामु समालि ॥१॥

॥ म० १ ॥ गलीं असी चंगीआ आचारी बुरीआह ॥

मनहु कुसुधा कालीआ बाहरि चिटवीआह ॥

रीसा करिह तिनाडीआ जो सेवहि दरु खडीआह ॥

नालि खसमै रतीआ माणहि सुखि रलीआह ॥

होदै ताणि निताणीआ रहहि निमानणीआह ॥

नानक जनमु सकारथा जे तिन कै संगि मिलाह ॥२॥

॥ पउडी ॥ तूं आपे जलु मीना है आपे आपेही आपि जालु ॥

खंड १ [२५३]

तू आपे जालु वताइदा आपे विचि सेबालु ॥

तू आपे कमलु अलिपतु है सै हथा विचि गुलालु ॥

तू आपे मुकति कराइदा इक निमख घड़ी करि खिआलु ॥

हरि तुधहु बाहरि किछु नही गुरसबदी वेखि निहालु ॥७ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८४)

शब्दार्थ : हउ हउ – मी मी; करती – करणारी; सभ – सर्व; मुई – मरतात; संपउ – धन संपत्ती; नालि – बरोबर; दूजे – द्वैतभाव; भाई दुखु पाइआ – (द्वैत) भावात दुःख झाले; जोही – पाहिले आहे; जमकालि – यमाने; उबरे – वाचले; साचा – सच्चा, खरा; नामु – नाम; समालि – स्मरण कर; गली – बोलण्यात; बोलताना; असी – आम्ही; चंगीआ – चांगले असतो; आचारी – आचरणात; बुरीआह – वाईट असतो; मनसे – मनातून; कुसुधा – मलिन, अपवित्र; कालीआ – काळे आहे; बाहरि – बाहेर; चिटवीआह – पांढरे; रीसा – नकल करणे; करिह – करते; तिनाडीआ – त्यांच्या; दरु – प्रभुद्वारी; खडीआह – उभे आहे; नालि – बरोबर; खसमै – स्वामी, नाथ, मालक; रतीआ – प्रेमात रंगलेली; माणहि – भोगते, आनंद भोगते; रलीआह – मिसळ्या; होदै – असताना; ताणि – बळ; निताणीआ – निर्बळ; रहहि – राहतात; निमानणीआह – साधे, गरीब; जनमु – जन्म; सकारथा – सार्थकी लागले; जे – जर; कै – चे; संगि – (च्या) बरोबर; मिलह – मिलन व्हावे, भेटवे; आपे – स्वतःच, जलु – जल, पाणी; मीना – मासा; जालु – जाळं; वताइदा – टाकणे; विचि – च्यात; सेबालु – आमिष लावण्याचा हूक; अलिपतु – निर्लेप, अलिप्त; सै – शेकडो; गुलालु – गुलाल; मुकति – मुक्ती; कराइदा – करवतोस; इक – एक; निमख – निमिषमात्र, क्षणभर; खिआलु – ध्यान कर; तुधहु – तुझ्याशिवाय; किछु – काहीच; गुरसबदि – गुरूच्या शब्दाने, वेखि – पाहून; निहालु – प्रसन्न होतो.

भावार्थ : ह्या सृष्टीतील सारे जीव जन्मभर हे माझे, ते माझे असे म्हणत संपत्ती जमा करण्यात सारा जन्म घालवतात पण ह्यातील काहीही अंती बरोबर येत नाही. द्वैतभावामुळे माझे, तुझे करण्यानेच दुःख प्राप्त होते. त्यास सदैव यमदूत दंडित करतात. नानक सांगतात, जो सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करतो, त्याचाच उद्धार होतो व तो सत्यरूप परमात्म्याच्या नामाशी एकरूप होऊन जातो. ॥१॥ म. १ ॥ आम्ही तोंडाने खूप चांगले विचार बोलून दाखवतो पण आचरण मात्र त्याच्या विरुद्ध, पापवासेनेने बरबटलेले असते. मन विषयविकारांनी मलिन असते, काळेकुट्ट असते, पण बाह्य वेश मात्र पांढरास्वच्छ, सुंदर असतो. जे प्रभुसेवेने प्रभुद्वारी पोहचले आहेत. त्या महापुरुषांची बरोबरी करण्याचा प्रयत्न करतो. पण ते महात्मे प्रभू परमात्म्याच्या स्मरणात रंगून जाऊन सर्व सुखांना प्राप्त करून घेतात. ते इतके आध्यात्मिक उंचीवर पोहोचूनही अत्यंत विनम्र, अत्यंत निरभिमानी असतात. नानक सांगतात, जे भक्त अशा माहात्म्यांच्या संगतीत राहतात त्यांचे गुण आचरणात आणतात. त्यांच्या जन्माचे सार्थक होते. ॥२॥ पउडी ॥ हे परमात्मा! पाणीही तूच आहे, पाण्यात विहरणारी मासोळीही तूच आहेस. मासे पकडणारे जाळेही तूच आहेस व जाळ्यात सापडणाराही तूच आहेस. जाळे फेकणारा कोळीही तूच आहेस. माशाला फसविण्यासाठी दाखविलेले आमिषही तूच आहेस. हे प्रभू परमात्मा! जो केवळ क्षणभरही तुझी अंतःकरणपूर्वक आठवण करतो त्यास तू भवसागरातून मुक्त करतोस. ज्याप्रमाणे कमळ पाण्यात राहूनही पाण्यापासून अलिप्त असते, त्याप्रमाणे तो प्रभू सर्व संसारात व्याप्त असूनही सर्व संसारापासून अलिप्त असतो. हे प्रभू! ह्या जगात तुझ्या आज्ञेबाहेर कोणीही काहीही करू शकत नाही. सतगुरूकडून उपदेश ग्रहण करून त्याप्रमाणे आचरण करणारा गुरुमुख जीव हे सत्य जाणतो व त्यामुळे तो सदैव त्याच्या आज्ञेत प्रसन्न असतो. त्याचे जीवन कृतार्थ होते. ॥७॥

॥ सलोक म० ३ ॥

हुकमु न जाणै बहुता रोवै ॥ अंदरि धोखा नीद न सोवै ॥
जे धन खसमै चलै रजाई ॥ दरि घरि सोभा महलि बुलाई ॥
नानक करमी इह मति पाई ॥ गुर परसादी सचि समाई ॥१॥
मः ३ ॥ मनसुख नाम विहूणिआ रंगु कसुंभा देखि न भुलु ॥
इस का रंगु दिन थोड़िआ छोछा इस दा मुलु ॥
दूजै लगे पचि मुए मूरख अंध गवार ॥ बिसटा अंदरि कीट से पड़ पचहि वारो वार ॥
नानक नाम रते से रंगुले गुर कै सहजि सुभाइ ॥
भगती रंगु न उतरै सहजे रहै समाइ ॥२॥
पउडी ॥ सिरटि उपाई सभ तुधु आपे रिजकु संबाहिआ ॥
इकि वलु छलु करि कै खावदै मुहहु कूडु कुसतु तिनी ढाहिआ ॥
तुघु आपे भावै सो करहि तुधु ओतै कंमि ओइ लाइआ ॥
इकना सचु बुझाइओनु तिना अतुट भंडार देवाइआ ॥
हरि चेति खाहि तिना सफलु है अचेता हथ तडाइआ ॥८॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ८५)

शब्दार्थ : हुकमु – प्रभूची आज्ञा; न जाणै – जाणत नाही; रोवै – रडतो; अंदरि – आत; धोखा – संशय; नीद – झोप; न सोवै – झोपत नाही; जे – जर; धन – स्त्री; खसमै – धनी; रजाई – आज्ञा; दरि – दारात, प्रभूच्या दरबारात; महलि – प्रभूच्या महालात; बुलाई – बोलावणे आल्यावर; करमी – कृपेने; इह – हे, ही; मति पाई – बुद्धी झाली होते; गुर परसादी – गुरूच्या प्रसादाने, गुरु कृपेने; सचि समाई – सत्यात सामावून गेली; (परमेश्वररूप झाली), मनसुख – स्वेच्छाचारी, विहूणिआ – (नामापासून) वंचित; कसुंभा – कुसुंभ, एक वृक्ष, पिवळ्या रंगाचे फूल; देखि – पाहून; न भुलु – भूलू नको; थोड़िआ – थोडा; छोछा – तुच्छ, हलक्या प्रतीचा, इस दा मुलु – याचे मूल्य; दूजै लगे – द्वैतभावात जाऊन; पचि मुए – स्तले गेले; मूरख – मूर्ख; गवार – खेडवळ, अडाणी, मूर्ख; बिसटा – विष्ठा; अंदरि – आत; कीट – कृमी; से – ते; पचहि – स्तणे; वारोवार – वारंवार; (काही जन्म); रंगुले – सुंदर; गुर – गुरु; कै – चे; भगती – भक्ती; रंगु – रंगलेले; न उतरै – उतरत नाही; सहजे – सहजावस्थेत; रहै – राहून, समाइ – सामावतात; सिरटि – सृष्टी; उपाई – उत्पन्न केली; सभ – सर्व; तुधु – तू; तुझ्याकडून; रिजकु – दररोजच्या गरजा; संबाहिआ – पोहोचवले; इकि – काही एक; वलु – बाजू तरफ; छलु – छळ; खावदे – खातात; मुहहु – तोंडाने; कूडू – खोटे, असत्य; कुसतु – असत्य; तिनि – ते; ढाहिआ – बोलले; कूडु ढाहिआ – खोटे बोलला; भावै – भावेल, आवडेल; सो करहि – तोच करतो; ओतै – त्यास; कंमि – काम, कर्म; लाइआ – लावले; इकना – कुणा एकाला; सचु – सत्य; बुझाइ ओनु – समजावून दिले; अतुट – अक्षय; भंडार – भांडार; देवाइआ – देववले; चेति – स्मरण करून; खाहि – खातात; अचेता – निष्काळजी; हथ तडाइआ – हात पसरणे, मागणे; ॥८॥

भावार्थ : माणूस परमेश्वरी आज्ञा काय आहे हे जाणत नाही. आपल्या मनाला वाटेल तसे वागतो. त्यामुळे त्याला दुःख सहन करावे लागते. मनात पापकर्मे व कायम काळजी असते. त्यामुळे त्याला सुखाने झोपही लागत नाही. या उलट जी जीवस्त्री प्रभू पतीच्या इच्छेप्रमाणे वागते, ती ह्या संसारात व परलोकातही आदरास पात्र होते व प्रभू पती तिला आपल्याजवळ स्थान देतो. नानक सांगतात प्रभुकृपेनेच ही विवेकबुद्धी जागृत होते. अशी व्यक्ती सतगुरूच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे वागून प्रभू

परमात्म्यात एकरूप होऊन जाते. ॥१॥ म. ३॥ प्रभुनामास पारख्या झालेल्या स्वेच्छाचारी जीवा! मनाच्या आहारी जाऊन ह्या दुनियेच्या रंगढंगांना भुलून मोहमायेच्या विळख्यात सापडू नकोस. कारण हे रंग थोडेच दिवस टिकणारे आहेत. थोड्याच दिवसांत हे रंग विटणार आहेत. या मोहमायेमुळे प्राप्त होणारा आनंद अल्पकाळ टिकणारा आहे. द्वैतभावात अडकलेले मूर्ख व अंधळे अखेर त्याच चिखलात रुतून मरतात. त्यांची अवस्था शेणात वळवळणाऱ्या शेण किड्यासारखी, त्यातच जन्मतात त्यातच मरतात. हे चक्र असेच चालू राहते. नानक सांगतात. जो जीव प्रभुनामात रंगून गेला त्यास सतगुरूकृपेने सहजावस्था प्राप्त होते व तो सदैव खऱ्या आनंदास प्राप्त करतो. प्रभुभक्तीचा रंग कधीच विटत नाही. तो रंग पक्का असतो. सहजावस्था प्राप्त केल्याने तो सदैव प्रभुरूपात लीन होऊन राहतो. ॥२॥ पउडी ॥ हे प्रभू परमात्मा! तूच ही सारी सृष्टी उत्पन्न केलीस. तूच साऱ्या जीवांचे पालनपोषण करतोस. पण मोहमायेत गुरफटलेल्या जीवांना हे सत्य समजत नाही. ते सर्व तऱ्हेच्या लांड्या-लबाड्या करून आपले पोट भरतात. भ्रष्ट व्यवहार करतात. तोंडाने असत्य, कुत्सित बोल बोलतात. हे प्रभो! तुला जे योग्य वाटते तेच तू करतोस. कदाचित तूच त्यांना अशी बुद्धी देत असशील. असे कर्म करावयास लावत असशील. काही लोकांना तू सत्यमार्गाचे ज्ञान देतोस. त्यांच्या वर तुझ्या कृपेचे प्रभुनामाचे भांडार उधळून देतोस. जे लोक प्रभुनामाचे स्मरण करतात त्यांचे जीवन सफल होते. ज्यांच्या चित्तात प्रभुनामाचे स्मरण येत नाही. ते भीक मागत दारोदार हिंडतात. ॥८॥

॥ सलोक मः ३ ॥

पड़ि पड़ि पंडित बेद वखाणहि माइआ मोह सुआइ ॥
दूजै भाइ हरिनामु विसारिआ मन मूरख मिलै सजाइ ॥
जिनि जीउ पिंडु दिता तिसु कबहूं न चेतै जो देंदा रिजकु संबाहि ॥
जम का फाहा गलहु न कटीऐ फिरि फिरि आवै जाइ ॥
मनमुखि किछू न सूझै अंधुले पूरबि लिखिआ कमाइ ॥
पूरै भागि सतिगुरु मिलै सुखदाता नामु वसै मनि आइ ॥
सुखु माणहि सुखु पैनणा सुखे सुखि विहाइ ॥
नानक सो नाउ मनहु न विसारीऐ जितु दरि सचै सोभा पाइ ॥१॥
॥ मः ३ ॥ सतिगुरु सेवि सुखु पाइआ सचु नामु गुण तासु ॥
गुरमती आपु पछाणिआ रामनाम परगासु ॥
सचो सचु कमावणा वडिआई वडे पासि ॥
जीउ पिंडु सभु तिस का सिफति करे अरदासि ॥
सचै सबदि सालाहणा सुखे सुखि निवासु ॥
जपु तपु संजमु मनै माहि बिनु नावै ध्रिगु जीवासु ॥
गुरमती नाउ पाईऐ, मनमुख मोहि विणासु ॥
जिउ भावै तिउ राखु तूं नानकु तेरा दासु ॥२॥
॥ पउडी ॥ सभु को तेरा तूं सभसु दा तूं सभना रासि ॥
सभि तुधै पासहु मंगदे नित करि अरदासि ॥
जिसु तूं देहि तिसु सभु किछु मिलै इकना दूरि है पासि ॥

खंड १ [२५६]

तुधु बाझहु थाउ को नाही जिसु पासहु मंगीऐ मनि वेखहु को निरजासि ॥

सभि तुधै नो सालाहदे दरि गुरुमुखा नो परगासि ॥९॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८५)

शब्दार्थ : पडि पडि – अभ्यास करून; बेद – वेद; वखाणहि – वर्णन करतात, प्रशंसा करतात; माइआ – माया; सुआइ – स्वार्थासाठी; दूजै भाइ – द्वैतभाव; विसारिआ – विसरून गेले; मिलै – मिळाली; सजाइ – शिक्षा; जिनि – ज्यानी; जीउ – प्राण; पिंडु – शरीर; दिता – दिलेले आहे; तिसु – त्यास; कबहू – कधीही; चेतै – स्मरण करतात; देंदा – देतो; रिजकु – सर्व प्रकारच्या गरजा; संबाहि – पोहोचवतो; जम – यम; फाहा – पाश; गलहु – गळ्यातून; न कटीऐ – तुटत नाही; फिरि फिरि – परत परत; आवै जाइ – येतात-जातात, जन्म-मरणाच्या चक्रात सापडतात; मनमुखि – स्वेच्छाचारी; किछू – काही; न सूझै – समजत नाही; अंधुले – अंधळा; पूरबि लिखिआ कमाइ – पूर्वजन्मात केलेल्या कर्मानुसार, लिहिलेल्या भाग्यानुसार कर्म करतो; पूरै – पूर्ण; भागि – भाग्याने; सतिगुरु – सतगुरु; मिलै – मिळाल्यावर; नामु – नाम; वसै – वसते, स्थिर होते; मनि – मनात; आइ – येऊन; सुखु – सुख; माणहि – भोगतो; पैणणा – परिधान करतो; सुखे सुखि विहाइ – सुख, आनंदात (जीवन) व्यतीत होते; सो – तो; नाउ – नाम, हरिनाम; मनहु – मनातून, हृदयातून; न विसारीऐ – विसरता कामा नये; जितु – ज्याच्यामुळे; दरि – द्वार, स्थान; सेवि – सेवा करून, नामस्मरण; सुखु – सुख; पाइआ – मिळाले; गुणतासु – गुणांचा निधी; गुरुमती – गुरुच्या शिकवणुकीमुळे; आपु – स्वतःला; पछाणिआ – ओळखले; रामनाम परगासु – रामनामाचा प्रकाश पडला / मिळाला; कमावणा – कमावतात, व्यवहारात आणतात; वडिआई – मोठेपणा; वडे – मोठा प्रभू, परमेश्वर; पासि – मिळते; सभु – सर्व; तिस का – त्याचा, त्या प्रभूचा; सिफति – प्रशंसा, तारीफ; अरदासि – विनंती करतो, प्रार्थना करतो; सबदि – गुरुचे उपदेश; सालाहणा – प्रशंसा करतात, तारीफ करतात; निवासु – निवास; संजमु – संयम; मनै माहि – मनात, हृदयात; बिनु नावै – नामाविना; ध्रिगु – धिक्कार असो; नाउ – नाम; मनमुख – स्वेच्छाचारी; मोहि – मायेच्या मोहात; विणासु – विनाश; जिउ – जसे; भावै – भावेल, आवडेल; तिउ – तसे; राखु – रक्षण कर; दासु – दास; सभु – सर्वांना; तूं – तू; सभसुदा – सर्वांचा; सभना रासि – सर्वांची संपत्ती; तुधै – तुझी, तुझ्याजवळ; मंगदे – मागतात; नित – नित्य; करि – करतात; अरदासि – प्रार्थना, विनंती; जिसु – ज्याला; देहि – देतोस; तिसु – त्याला; किछु – काही; मिलै – मिळते; इकना – कुणाला; दूरि – दूर; पासि – जवळ; बाझहु – शिवाय; जिसु – ज्याच्या; पासहु – पासून; मंगीऐ – मागितले; मनि – मनात; वेखहु – पाहा; निरजासि – निर्णय; सभि तुधै – सर्वजण तुला; सालाहदे – कीर्ती गातात; दरि – दारात; गुरुमुखा – गुरुमार्गी; नो – ला; परगासि – प्रकाश मिळतो, ज्ञान मिळते. ॥९॥

भावार्थ : पंडित लोक वेदादी शास्त्र ग्रंथ पाठ करून त्यांच्यावर व्याख्यान देत असतात पण त्यांचा हा व्यवहारही आत्म्याच्या कल्याणासाठी नव्हे तर मायामूलक असतो. ते मोहमायेच्या बंधनात अडकूनच सारे व्यवहार करीत असतात. जो द्वैतभावात अडकून प्रभुनाम विसरला अशा स्वेच्छाचारी व्यक्तीस प्रभू परमात्म्याकडून शिक्षा मिळते. ते मायेच्या इतक्या अधीन झालेले असतात, की त्यांना ज्याने हे शरीर दिले, ज्याने त्यांच्या योगक्षेमाची व्यवस्था करून त्यांचा संभाळ केला, त्या प्रभू परमात्म्याची त्यांस आठवणही होत नाही. अशा जीवांच्या गळ्याभोवतीचा यमाचा फास कधीही सुटत नाही. ते परत परत जन्मतात, परत परत मरतात. अशा ह्या स्वेच्छाचारी व्यक्तींना मोहमायेने अंधळे झाल्याने कधीही सुबुद्धी होत नाही. त्यांच्या पूर्व सुकृताप्रमाणेच ते वागत असतात. ज्या भाग्यवान जीवास प्रभुकृपेने सतगुरु प्राप्त झाला त्याच्या मनात प्रभुनामाचा वास होतो. त्यास सुख-सर्वांगीण सुख प्राप्त होते. नानक गुरु सांगतात हे जीवा! तू त्या प्रभू परमात्म्याचे नाम कधीही विसरू नकोस. त्याच्याच आधाराने तुला प्रभू परमात्म्याच्या दरबारी प्रतिष्ठा मान-सन्मान

प्राप्त होईल. ॥१॥ म. ३ ॥ सतगुरूच्या सेवेमुळे सुखाची प्राप्ती होते. त्या गुणसागर प्रभू परमात्म्याच्या नामाची प्राप्ती होते. सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करणाऱ्यास प्रभू परमात्म्याच्या कृपाप्रकाशात आत्मस्वरूपाचे ज्ञान होते. त्याचे मन, त्याची वाणी त्याचे सारे व्यवहार सत्यरूप होऊन जातात व प्रभुदरबारात तो सन्मान प्राप्त करतो. हा जीव, हे शरीर सारे काही त्याचेच आहे हे तो जाणतो व त्या प्रभू परमात्म्याची करुणा भाकतो. त्याची प्रार्थना करतो. तो वाचने शब्दरूपाने प्रभू परमात्म्याची स्तुती करतो व सदैव सुखात वास करतो. त्याच्यासाठी मनात प्रभुनाम दृढ करणे हेच जप, तप, संयम आहे अशी त्याची धारणा असते. प्रभुनामाविना जीवन हे धिक्कारणीय होय असे त्यास वाटते. गुरूच्या उपदेशाप्रमाणेच आचरण केल्यानेच प्रभुनामाची प्राप्ती होते. स्वेच्छाचारी जीवाचा मोहातच विनाश होतो. नानक सांगतात हे प्रभू परमात्मा! हा नानक तुझा दास आहे. तुला जसे वाटेल तसे तू त्याला ठेव. मी त्यात आनंदच मानीन व तुझ्या सेवेत रममाण होऊन राहीन. ॥२॥ पउडी ॥ हे प्रभू परमात्मा! सर्व काही तुझेच आहे व तू सर्वांचा आहेस. ज्याला जे हवे ते देणारा तू सर्वांचा दाता आहेस. सर्वजण तुझ्याकडेच मागण्यासाठी तुझीच प्रार्थना करतात. ज्यांना तू देतोस त्यांना सर्व काही देतोस. काहींना तू दूर लोटतोस, तर काहींना जवळ आश्रय देतोस. हे प्रभू! ज्याच्याकडे आम्ही काही मागावे असा तुझ्याशिवाय अन्य कोणीही नाही. ही गोष्ट मी आता नीटपणे जाणली आहे. सर्वजण तुझीच स्तुती गात आहेत पण जो गुरूच्या आज्ञेप्रमाणे वागतो त्याच्यावरच तू प्रसन्न होतोस. ॥९॥

॥ सलोक म० ३ ॥

पंडितु पडि पडि उचा कूकदा माइआ मोहु पिआरु ॥

अंतरि ब्रहमु न चीनई मनि मूरखु गावारु ॥

दूजै भाइ जगतु परबोधदा ना बूझै बीचारु ॥

बिरथा जनमु गवाइआ मरि जंमै वारो वार ॥१॥

म० ३ ॥ जिनी सतिगुरु सेविआ तिनी नाउ पाइआ बूझहु करि बीचारु ॥

सदा सांति सुखु मनि वसै चूकै कूक पुकार ॥

आपै नो आपु खाइ मनु निरमलु होवै, गुरसबदी वीचारु ॥

नानक सबदि रते से मुकतु है हरि जीउ हेति पिआरु ॥२॥

पउडी ॥ हरि की सेवा सफल है गुरमुखि पावै थाइ ॥

जिसु हरि भावै तिसु गुरु मिलै सो हरिनामु धिआइ ॥

गुरसबदी हरि पाईऐ हरि पारि लघाइ ॥

मनहठि किनै न पाइओ पुछहु वेदा जाइ ॥

नानक हरि की सेवा सो करे जिसु लए हरि लाइ ॥१०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८६)

शब्दार्थ : पंडितु – पंडित; पडि पडि – अभ्यास करून; उचा – उंच स्वरात; कूकदा – व्याख्यान देतात; माइआ – माया; मोहि – मोह; पिआरु – प्रिय असते; अंतरि – अंतःकरणात; ब्रहमु – ब्रह्म; चीनई – ओळखत; मनि – मन; मूरखु – मूर्ख; गावारु – मूर्ख, अडाणी; दूजै भाइ – द्वैत भावात; जगतु – जगाला; परबोधदा – प्रबोधन करतो; बूझै – समजत; बीचारु – विचार; बिरथा – व्यर्थ; जनमु – जन्म; गवाइआ – कालक्षेप करतो; मरि – मरतो; जंमै – जन्मतो; वारोवार – वारंवार; जिनी – ज्याने; सतिगुरु – सतगुरू; सेविआ – स्मरण केले; तिनी – त्याने; पाइआ – प्राप्त केले; बूझहु – समजा; करि – करून; बीचारु – विचार; सांति – शांती; सुखु – सुख; मनि वसै – मनात

वसते; चूकै – नष्ट होते, समाप्त होते; आपै – स्वतः; नो – ला; होवै – होते; गुरसबदी – गुरूचा शब्द; वीचारु – विचार; सबदि – गुरूचे शब्द, उपदेश; रते – रंगलेले; मुक्तु – मुक्त; जीउ – जीव; हेति – प्रेमासाठी; पिआरु – प्रेम; पावै थाइ – स्वीकृत होते; जिमु – ज्याला; पारि – पार करून देतो; लघाइ – काढणे; मनहठि – मनाच्या आग्रहाने, हट्टाने; किनै न पाइओ – कुणालाही काही मिळाले नाही; पुछहु – विचारा; वेदा – वेदांना; जिमु – ज्याला; जिमु लए हरि लाइ – ज्याला परमेश्वर आपल्या सेवेत लावून घेतो.

भावार्थ : मोठ मोठे पंडित वेदशास्त्रांचा अभ्यास करून उच्च स्वराने उपदेश करीत असतात. पण ते स्वतःच मोहमायेच्या विळख्यात जखडलेले असतात. त्यांनी ब्रह्म म्हणजे काय हे जाणलेलेच नसते. त्यांना प्रभू परमात्म्याची अनुभूती प्राप्त झालेलीच नसते. त्यांचे बोलणेही पोकळ बडबड असते. ते इतरांसारखेच मूर्ख व अडाणी असतात. हे शास्त्री, पंडित सारे जगाला उपदेश देत असतात. पण त्यांना स्वतःलाच प्रभू परमेश्वराचे ज्ञान झालेले नसते. असा जन्म व्यर्थ होय. ते वारंवार जन्मतात आणि वारंवार मरतात. त्यांची जन्म-मरणाच्या चक्रातून सुटका होत नाही. ॥१॥ म. ३ ॥ हे नीट लक्षात घ्या की ज्याने सतगुरूची सेवा केली, म्हणजे सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण केले त्यासच प्रभुनामाची प्राप्ती झाली. त्यांच्या चित्तात सदैव शांती व सुख वास करते. त्यांना दुःखाने रडावे, भेकावे लागत नाही. सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करणाऱ्याच्या मनातील अहंकार आपोआप गळून पडतो व मन शुद्ध, निर्मल व पवित्र होते. नानक सांगतात, जो प्रभुनामात रंगून गेला, ज्याचे प्रभू परमात्म्यावर प्रेम जडले तो मुक्त झाला. ॥२॥ पउडी ॥ प्रभू परमात्म्याची सेवा सफल होतेच पण सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण केल्याने ती प्रभू परमात्म्याकडून स्वीकारली जाते म्हणून अधिक सफल होते. ज्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची कृपा होते त्यास सतगुरूची प्राप्ती होते व तोच त्याच्याकडून प्रभू परमात्म्याचे ध्यान करवून घेतो. सतगुरूच्या उपदेशाने जीवास प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होते व तो प्रभू परमात्माच त्या जीवास भवसागर पार करून नेतो. ज्ञानी लोकांना विचारून पाहा, तेही हेच सांगतील. जुलूम जबरदस्तीने, बलपूर्वक, हट्टाग्रहाने, मनःसंयमन करून प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होत नाही. नानक गुरू सांगतात, प्रभू परमात्म्याची सेवा तोच करतो ज्याच्यावर तो प्रभू कृपा करतो. ॥१०॥

॥ सलोक मः ३ ॥

नानक सो सूरु वरीआमु जिनि विचहु दुसटु अहंकरण मारिआ ॥
 गुरमुखि नामु सालाहि जनमु सवारिआ ॥
 आपि होआ सदा मुक्तु सभु कुलु निसतारिआ ॥
 सोहनि सचि दुआरि नामु पिआरिआ ॥
 मनमुख मरहि अहंकारि मरणु विगाडिआ ॥
 सभो वरतै हुकमु किआ करहि विचारिआ ॥
 आपहु दूजै लगी खसमु विसारिआ ॥
 नानक बिनु नावै सभु दुखु सुखु विसारिआ ॥१॥
 ॥ म० ३ ॥ गुरि पूरै हरिनामु दिडाइआ तिनि विचहु भरमु चुकाइआ ॥
 रामनामु हरि कीरति गाई करि चानण मगु दिखाइआ ॥
 हउमै मारि एक लिव लागी अंतरि नामु वसाइआ ॥
 गुरमती जमु जोहि न साकै साचै नामि समाइआ ॥

खंड १ [२५९]

सभु आपे आपि वरतै करता जो भावै सो नाइ लाइआ ॥
 जन नानकु नामु लए ता जीवै बिनु नावै खिनु मरि जाइआ ॥२ ॥
 ॥ पउड़ी ॥ जो मिलिआ हरि दीबाण सिउ सो सभनी दीबाणी मिलिआ ॥
 जिथै ओहु जाइ, तिथै ओहु सुरखरू ओस कै मुहि डिठै सभ पापी तरिआ ॥
 ओसु अंतरि नामु निधानु है नामो परवरिआ ॥
 नाउ पूजीऐ नाउ मंनीऐ नाइ किलविख सभ हिरिआ ॥
 जिनी नामु धिआइआ इक मनि इक चिति से असथिरु जगि रहिआ ॥११ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८६)

शब्दार्थ : सो – तो; सूरु – शूरवीर, योद्धा; वरीआमु – बहादूर; जिनि विचहु – अंतःकरणातून; दुसटु – दुष्ट; अहंकरणु – अहंकार; मारिआ – मारले, नष्ट केले; गुरुमुखि – गुरु उपदेशाप्रमाणे वागणारा; सालाहि – प्रशंसा करून; सवारिआ – सुधारले, सुशोभित केले; होआ – झाले; मुक्तु – मुक्त; सभु – सर्व; कुलु – कुळाला; निसतारिआ – तारले, उद्धार केला; सभो – सर्वजण; वरतै – वागणे; हुकमु – आज्ञा, इच्छा; किआ विचारिआ – बिचारा; आपहु – (स्वेच्छाचारी) स्वतःच; दुजै – द्वैतभाव; खसमु – परमेश्वर; विसारिआ – विसरतो; बिनु नावै – नामाशिवाय; दिडाइआ – दृढ करवले; तिनि – त्यानी; भरमु – भ्रम; चुकाइआ – दूर केले; कीरति – कीर्ती; गाई करि – गाऊन; चानणु – प्रकाश; मगु – मार्ग; हउमै – अहंकार; एक लिव लागी – एका परमात्म्याची आवड लागली; अंतरि – अंतःकरणात; गुरुमती – गुरुच्या शिकवणुकीनुसार; साचै – सत्यस्वरूप परमात्मा; करता – कर्ता; भावै – भावतो, आवडतो; नाइ – नामात; लाइआ – आणतो; लए – घेत राहावे; ता – तेव्हा; जीवै – जगतो; खिनु – क्षणभर; मिलिआ – मिळाले; दीबाण – हरी दरबार; जिथै – जिथे; ओहु – तो; तिथै – तिथे; ओहु – तो; सुरखरू – सन्मानित, सफल; कै – चे; मुहि – मुख, तोंड; डिठै – पाहिल्यावर; तरिआ – तरतात; ओसु – त्या; नामो परवरिआ – नामाचे मार्गाने श्रेष्ठ झाला; नाउ – हरिनाम, नाम; पूजीऐ – पुजणे; मंनीऐ – मनन करणे, मनन केले पाहिजे; किलविख – किल्मिष, पाप; हिरिआ – दूर झाले; धिआइआ – ध्यान केले, स्मरण केले; इक – एक; मनि – मनाने; चिति से – चित्ताने; असथिरु – स्थिर; रहिआ – राहिला, राहतो.

भावार्थ : ज्या जीवाने आपल्या मनातील अहंकाररूपी दुष्ट राक्षसाचा वध केला, ज्याने सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करून प्रभुनामाद्वारे प्रभू परमात्म्याची स्तुती करून आपले जीवन सफल केले तोच खरा श्रेष्ठ वीरपुरुष होय. असा पुरुष स्वतः तर मुक्त होतोच व स्वतःबरोबर आपल्या सर्व कुलास भवसागर पार करून नेतो. प्रभुनामामुळे तो प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात स्थान प्राप्त करतो. स्वेच्छाचारी मनुष्य मनातील अहंकारामुळे मरतो एवढेच नव्हे तर त्यांचा शेवटही अत्यंत वाईट प्रकारे होतो. पण तो तरी बिचारा काय करणार! जशी प्रभू परमात्म्याची इच्छा होईल तसेच तो करणार. तो द्वैतभावात बुडून गेल्याने आपल्या सत्यस्वरूपास ओळखत नाही व त्यास प्रभू परमात्म्याचा विसर पडतो. नानक गुरु सांगतात, स्वेच्छाचारी जीव प्रभुनामास पारखा झाल्याने सदैव दुःख आणि दुःखच भोगतो. त्याला सुखाचा एकही क्षण प्राप्त होत नाही. ॥१ ॥ म. ३ ॥ सतगुरूने ज्याच्या मनात प्रभुनाम पूर्णांशाने दृढ केले आहे, त्याच्या मनातील सर्व भ्रम दूर होतात. ज्याच्या मनात सतगुरूकृपेने सत्यज्ञानाचा प्रकाश पडला आहे त्याला प्रभू परमात्म्याचे दर्शन होते. तो सदैव प्रभुनामाचे यशोगान गातो. अशा जीवाने आपल्या मनातील अहंकार पूर्णपणे नष्ट केलेला असतो व आपले चित्त संपूर्णपणे प्रभू परमात्म्याच्या ठायी एकाग्र केलेले असते. त्याच्या अंतःकरणात सदैव प्रभुनाम वास करते. सतगुरूच्या

उपदेशाप्रमाणे वागल्यामुळे यम त्याला स्पर्शही करू शकत नाही. तो सदैव प्रभुनामात तल्लीन होऊन राहतो. प्रभू परमात्म्याशी तो एकरूप होऊन जातो. तो प्रभू परमात्मा सर्व व्याप्त आहे. सर्व काही करणारा, करवणारा तोच आहे. त्याला योग्य वाटेल त्यास तो नामाशी, प्रभुभक्तीशी जोडून देतो. नानक सांगतात प्रभुनाम हेच जीवन. प्रभुनाम विमुखता हाच मृत्यू. ॥२॥ पडडी ॥ ज्याला प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात सन्मान प्राप्त झाला, त्याला जगात सर्वत्र सन्मान प्राप्त होतो. तो जेथे जेथे जातो, तेथे तेथे सुप्रसन्न वातावरण निर्माण होते व त्याच्या त्या सुप्रसन्न दर्शनाने पापसुद्धा भवसागर पार करून जातात. त्याच्या अंतःकरणात प्रभुनामाचा खजिना असल्याने तो त्या नामाच्या जोरावर परमपद प्राप्त करतो. प्रभू परमात्म्याचे नाम हे पूजनीय आहे. मननीय आहे. प्रभुनामामुळे मनातील सर्व किल्मिष, कलंक, पाप निघून जाते. ज्याने एकाग्र मनाने, दृढचित्ताने प्रभुनामाचे स्मरण केले, तो सदैव स्थिर अशा परमपदास, मोक्षास प्राप्त करतो. ॥११॥

॥ सलोक मः ३ ॥

आतमादेऊ पूजीए गुर कै सहजि सुभाइ ॥
 आतमे नो आतमे दी प्रतीति होइ ता घर ही परचा पाइ ॥
 आतमा अडोलु न डोलई गुर कै भाइ सुभाइ ॥
 गुर विणु सहजु न आवई लोभु मैलु न विचहु जाइ ॥
 खिनु पलु हरिनामु मनि वसै सभ अठसठि तीरथ नाइ ॥
 सचे मैलु न लगई मलु लागै दूजै भाइ ॥
 धोती मूलि न उतरै जे अठसठि तीरथ नाइ ॥
 मनमुख करम करे अहंकारी सभु दुखो दुखु कमाइ ॥
 नानक मैला ऊजलु ता थीए जा सतिगुर माहि समाइ ॥१॥
 म०३ ॥ मनमुखु लोकु समझाईए कदहु समझाइआ जाइ ॥
 मनमुखु रलाइआ ना रलै पड़े किरति फिराइ ॥
 लिव धातु दुइ राह है हुकमी कार कमाइ ॥
 गुरमुखि आपणा मनु मारिआ सबदि कसवटी लाइ ॥
 मन ही नालि झगडा मन ही नालि सथ मन ही मंझि समाइ ॥
 मनु जो इछे सो लहै सचै सबदि सुभाइ ॥
 अंम्रित नामु सद भुंचीए गुरमुखि कार कमाइ ॥
 विणु मनै जि होरी नालि लुझणा जासी जनमु गवाइ ॥
 मनमुखी मनहठि हारिआ कूडु कुसतु कमाइ ॥
 गुर परसादी मनु जिणै हरि सेती लिव लाइ ॥
 नानक गुरमुखि सचु कमावै मनमुखि आवै जाइ ॥२॥
 पडडी ॥ हरि के संत सुणहु जन भाई हरि सतिगुर की इक साखी ॥
 जिसु धुरि भागु होवै मुखि मसतकि तिनि जनि लै हिरदै राखी ॥
 हरि अंम्रित कथा सरेसट ऊतम गुरबचनी सहजे चाखी ॥

खंड १ [२६१]

तह भइआ प्रगासु मिटिआ अंधिआरा जिउ सूरज रैणि किराखी ॥

अदिसटु अगोचरु अलखु निरंजनु सो देखिआ गुरुमुखि आखी ॥१२॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ८७)

शब्दार्थ : आतमा – आत्मा; देउ – देव; पूजीए – पूजला पाहिजे; गुर कै – गुरुच्या उपदेशानुसार; प्रतीति – प्रतीत, प्रचिती; तो – तेव्हा; परचा – परिचय, ओळख, मिलन; अडोलु – स्थिर; डोलई – हालणे; भाइ – प्रेमात; सुभाइ – स्वाभाविकपणे; मैलु – मळ; विचहु – अंतःकरणापासून; खिनु – क्षण, निमिषमात्र; पलु – पळभर; वसै – वसेल; सभ – सर्व; अठसठि – अडुसष्ट; नाइ – स्नान केले; लगई – लागत; दूजै भाइ – द्वैतभावात; धोती – धुतल्यामुळे; मूलि – मुळीच; जे – जर; करम करे अहंकारी – अहंकाराने कर्म करतो; सभु दुखो दुखु कमाइ – सर्व दुःखच दुःख मिळते, मिळवतो; ऊजलु – उज्वल; थीए – होते; जा – जेव्हा; सतिगुर – सतगुरु; समाइ – सामावले जाणे; कदहु – केव्हा; समझाइआ – समजावले; न रलै – सम्मिलित होत नाही; फिराइ – भटकणे; लिव – प्रेम; धातु – मूळ; दुइ – दोन; राह – मार्ग; हुकमी – आज्ञेने, प्रभूच्या प्रेरणेने; कार – कर्म; कमाइ – करतो; मनु मारिआ – मन मारतो; सबदि – शब्द, गुरुमुखातून आलेली वाणी; कसवटी – कसोटी; कसवटी लाइ – कसोटीवर घासले जाते; नालि – (च्या) बरोबर; झगडा – भांडणे; मंझि – मध्ये; समाइ – सामावून जाते; लहै – प्राप्त करतो; सचै – सत्य; सबदि – शब्दाने; अंम्रित – अमृत; भुंचीए – भोगतो; उपभोगतो; विणु – शिवाय; मनै – मनाचे; होरी – अन्य; लुझणा – झटणे; जासी जनमु गवाइ – (मानव) जन्म व्यर्थ घालवून जातो; मनहठि – मनाच्या हट्टाने; हारिआ – त्रस्त झाला, डगमगला; कूड – मिथ्या; कुसतु – असत्य; कमाइ – कमावतात; गुरपरसादी – गुरुच्या प्रसादाने; जिणै – जिंकणे; सेती – बरोबर; लिवलाइ – प्रेम करतो; कमावै – कमावतो; आवै जाइ – येतो-जातो, जन्मतो-मरतो – जन्ममरणाच्या चक्रात सापडतो; सुणहु – ऐका; इक – एक; साखी – शिकवण, उपदेश; जिसु – ज्या; धुरि – आदिकालापासून, भागु – भाग्य; होवै – असते; मसतकि – मस्तकावर, ललाटावर; तिनि – त्याने; जनि – भगत, हरिजन, हिरदै – हृदयात, अंतःकरणात; राखी – ठेवली, धारण केली; सरसट – श्रेष्ठ; चाखी – चाखली, चव घेतली; तह – तेव्हा; भइआ – झाले; प्रगासु – प्रकाश; मिटिआ – मिटला; रैणि – रात्र, अंधार; किराखी – खेचून घेतो, दूर करतो; अदिसटु – अदृष्ट, अदृश्य; अगोचरु – अगोचर; अलखु – अलक्ष्य; निरंजन – अंजनरहित, मायारहित; देखिआ – पाहिले; गुरुमुखि आखी – ज्ञानचक्षूने पाहिले.

भावार्थ : सतगुरुने दाखवून दिलेल्या मार्गाने आत्मरूप देवाची पूजा केल्याने परमात्म्याची सहज प्राप्ती होते. जेव्हा आत्मा व परमात्मा एकरूप होतात. तेव्हा जीवनात राहूनच प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान होते. सदैव अस्थिर असलेले मानवी मन स्थिर होते व स्वाभाविकपणे प्रभूप्रेम प्राप्त होते. पण सतगुरुशिवाय हे सहज ज्ञान प्राप्त होत नाही. मनातील मोह, लोभ आदी विकारही नष्ट होत नाहीत. जर मनात क्षणभराकरिता का होईना प्रभुनाम स्थिर झाले, तरी अशा भक्तास अडुसष्ट तीर्थात स्नान केल्याचे पुण्य लाभते. जो सत्याचरण करतो, प्रभू इच्छेप्रमाणे कर्म करतो त्याच्या मनात लोभ, मोहादी विकार उत्पन्न होत नाहीत. द्वैतभावात अडकलेल्याचे मन विकारांनी मलिन होते आणि तो मळ अडुसष्ट तीर्थात स्नान करूनही नष्ट होत नाही. मनमुखी व्यक्तीचे कर्म अहंकारयुक्त असते व त्यामुळेच त्याला नाना दुःखे सहन करावी लागतात. नानक सांगतात, जेव्हा भक्त सतगुरुशी एकरूप होऊन जातो. तेव्हाच विकाररूपी मळ नष्ट होऊन मन स्वच्छ होते, उजळ होते. ॥१॥ म. ३॥ स्वेच्छाचारी माणसास ही गोष्ट समजावून देण्याचा प्रयत्न केलात तरी त्यास कधीही समजत नाही. अशा माणसास तुम्ही प्रभु भक्तीच्या मार्गाकडे वळवण्याचा कितीही प्रयत्न केलात, तरी तो त्या मार्गाकडे कदापिही वळत नाही. तो आपल्या पूर्वसुकृतामुळे मोहमायेत भटकत राहतो. ह्या संसारात दोनच मार्ग आहेत. एक आहे प्रभु प्राप्तीचा. दुसरा आहे धन, माया, सत्ताप्राप्तीचा. ह्या दोन मार्गापैकी कोणी कोणच्या मार्गाने जायचे ते प्रभू परमात्म्याने

ठरवून दिले आहे. त्या त्या मार्गाने जाऊन जो तो कर्म करत असतो. गुरुमुखी जीव सतगुरूने केलेल्या मार्गदर्शनाप्रमाणे वागून आपल्या मनावर, मोहमायेवर नियंत्रण ठेवून गुरूच्या परीक्षेत उत्तीर्ण होण्यासाठी धडपडत असतो. खरा गुरुमुख जीव सदैव आपल्या मनाशी झगडत असतो. गुरूच्या उपदेशाचा विचार करून विवेकबुद्धीने निर्णय घेत असतो. मनाला जिंकून तो आपले मन प्रभू परमात्म्याशी जोडून घेतो. असा भक्त जी इच्छा करतो ती पूर्ण होते. तो प्रभूशी एकरूप होऊन जातो. गुरुमुखी जीव ज्याने गुरुपदेशाप्रमाणे आचरण केले तो प्रभुनामाकमृत प्राशन करतो व सर्व कर्मे गुरूच्या आज्ञेप्रमाणे करतो. जो आपल्या स्वतःच्या मनाशी भांडून त्यावर विजय प्राप्त करण्याऐवजी इतरांशीच भांडत बसतो, तो आपला जन्म वाया घालवतो. मनमुखी जीव मनाच्या हट्टाप्रमाणे वागून असत्य व खोटेच प्राप्त करतो. ज्याने सतगुरुकृपेने मन जिंकले, तो प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होतो. गुरुमुख जीव सत्यरूप परमेश्वरास प्राप्त करतो. तर मनमुखी माणूस आवागमनाच्या चक्रात फिरत राहतो. ॥२॥ पउडी ॥ हे हरीभक्तांनो, हे संतजन हो! केवळ त्या सतकगुरूकच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे, शिकवल्याप्रमाणे आचरण करा. ज्याच्या प्राक्तनात तसे लिहिले असेल असाच जीव सतगुरूकडून प्राप्त झालेला उपदेश हृदयात धारण करतो. प्रभू परमात्म्याची कथा ही सर्वश्रेष्ठ, सर्वात उत्तम, अमृतरूप आहे. गुरुवचनाने त्याची सहज प्राप्ती होते. ज्याप्रमाणे सूर्योदयाने रात्रीचा अंधकार नष्ट होतो. त्याप्रमाणे ज्याच्या मनात प्रभूचा प्रकाश प्रगटला त्याच्या मनातील मोहमायेचा, विषयविकाराचा अंधकार नष्ट झाला. सतगुरूच्या मार्गदर्शनाने त्या अदृश्य, अगोचर अलक्ष निष्कलंक ज्योतिरूप प्रभू परमात्म्याचे दर्शन होते. ॥१२॥

॥ सलोकु मः ३ ॥

सतिगुरु सेवे आपणा सो सिरु लेखै लाइ ॥
 विचहु आपु गवाइ कै रहनि सचि लिव लाइ ॥
 सतिगुरु जिनी न सेविओ तिना बिरथा जनमु गवाइ ॥
 नानक जो तिसु भावै सो करे कहणा किछू न जाइ ॥१॥
 ॥ म० ३ ॥ मनु वेकारी वेडिआ वेकारा करम कमाइ ॥
 दूजै भाइ अगिआनी पूजदे दरगह मिलै सजाइ ॥
 आतम देउ पूजीऐ विनु सतिगुर बूझ न पाइ ॥
 जपु तपु संजमु भाणा सतिगुरू का करमी पलै पाइ ॥
 नानक सेवा सुरति कमावणी जो हरि भावै सो थाइ पाइ ॥२॥
 ॥ पउडी ॥ हरि हरि नामु जपहु मन मेरे जितु सदा सुखु होवै दिनु राती ॥
 हरि हरि नामु जपहु मन मेरे जितु सिमरत सभि किलविख पाप लहाती ॥
 हरि हरि नामु जपहु मन मेरे जितु दालदु दुख भुख सभ लहि जाती ॥
 हरि हरि नामु जपहु मन मेर मुखि गुरुमुखि प्रीति लगाती ॥
 जितु मुखि भागु लिखिआ धुरि साचै हरि तितु मुखि नामु जपाती ॥१३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८८)

शब्दार्थ : सेवे – सेवेने; आपणा – आपले; सिरु – भाली; लेखै लाइ – भाग्य प्राप्त होते; विचहु – अंतःकरणात; आपु – अहंकार; गवाइ – संपवून, नाहीसे करून; रहनि – राहतात; सचि – सत्यस्वरूप परमेश्वर; लिव लाइ – एकरूप होणे; जिनी – ज्याने; सेविओ – सेवा केली; तिना – त्याने; बिरथा – वृथा; जनमु – जन्म; गवाइ – खंड १ [२६३]

घालविला; तिसु – त्याला; भावै – भावेल, आवडेल; सो करे – तेच करतो; कहणा – सांगणे; न जाइ – (जात) येत नाही; वेकारी – विकाराने; वेडिआ – वेढलेला; वेकारा – विकाराधीन; करम – कर्म; कमाइ – करतो; दूजै भाइ – द्वैतभाव; अगिआनी – अज्ञानी; पूजदे – पूजा करतात; दरगह – परमेश्वराच्या दरबारात, मिलै – मिळते; सजाइ – शिक्षा, दंड; आतम देउ – आत्मा, परमेश्वर; पूजीऐ – पूजला पाहिजे; बिनु – शिवाय, विना; बूझ – समज; न पाइ – पावत नाही, शकत नाही; संजमु – संयम; भाणा – आज्ञा, हुकूम; करमी – कृपाद्वारा; पलै पाइ – प्राप्त होते; सेवा – सेवा; सुरति – विचारधारा; कमावणी – केली पाहिजे; थाइ पाइ – स्वीकृत होईल; जपहु – जपा; जितु – ज्याच्यामुळे; दिनु रात्री – दिवसरात्र, अहर्निश; सिमरत – स्मरण केल्याने; किलविख – पाप, किल्मिष; लहाती – दूर होतात; दालदु – दारिद्र्य, गरिबी; भुख – भूक; लहि जाती – दूर होतात; मुखि – मुखाने; प्रीति – प्रेम; लगाती – लागते; जितु – ज्याच्यामुळे; मुखि – मस्तकावर; भागु – भाग्य; लिखिआ – लिहिले आहे; धुरि – सुरुवातीपासून; तितु – त्याच्या; मुखि – मुखात; नामु – नाम; जपाती – जप करवतो, साधना करवतो;

भावार्थ : जो सतगुरूच्या सेवेमध्ये मन रममाण करतो, त्याचे जीवन सफल होते. असा जीव आपल्या अंतःकरणातून अहंकारास हाकलून देतो व प्रभू परमात्म्यात लीन होऊन जातो. ज्याने सतगुरूची सेवा केली नाही त्याने आपले जीवन वाया घालवले. नानक गुरू सांगतात, कोणाच्या सांगण्याने काही होत नाही. सारे काही त्या प्रभू परमात्म्याच्या इच्छेनेच होते. ॥१॥ म. ३॥ ज्याचे मन विकारग्रस्त आहे, विकाराने वेढले गेले आहे, त्याचे कार्यही विकारीच असते. अशा द्वैतभावी, अज्ञानी विकारी जीवाने ईश्वराची भक्ती केली नाही व तो मोहमायेत रममाण झाला तर त्याला त्याच्या विकारी कर्माची शिक्षा भोगावीच लागते. आत्मदेवाची पूजा केली पाहिजे. पण हे ज्ञान, ही जाण सतगुरूच्या मार्गदर्शनाशिवाय प्राप्त होत नाही. सतगुरूच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे जो कर्म करतो. त्यास जप, तप, संयम आदी आपोआप प्राप्त होतात. नानक गुरू सांगतात, जी सेवा प्रभू परमात्म्यास आवडते तिचा तो स्वीकार करतो. अशी नामस्मरणाची सेवा चित्ताची सर्व एकाग्रता करून केली पाहिजे. ॥२॥ पउडी ॥ हे माझ्या मना! तू सदैव रात्रंदिवस सर्व दुःखांचा नाश करणाऱ्या त्या हरीच्या नामाचा जप कर. त्यामुळे तुला सदैव सुखाची प्राप्ती होईल. हे माझ्या मना! ज्यामुळे मनातील सर्व शंकाकुशंका रूपी किल्मिष सर्व पाप नष्ट होते; त्या हरिनामाचा सदैव जप कर. हे मना! तू सदैव हरिनामाचा जप कर. त्यामुळे दुःख, दारिद्र्य, क्षुधा, तृष्णा सर्वांपासून तू मुक्त होशील. हे माझ्या मना! मुखाने हरिनामाचा जप केल्याने सतगुरुप्रती प्रेम उत्पन्न होते. ज्याच्या कपाळी प्रभू परमात्म्याने तसा भाग्य लेख लिहिला आहे, त्याच्या मुखातून तो प्रभू परमात्मा स्वतः प्रभुनामाचा जप करवतो. ॥१३॥

॥ सलोक मः ३ ॥

सतिगुरु जिनी न सेविओ सबदि न कीतो वीचारु ॥

अंतरि गिआनु न आइओ मिरतकु है संसारि ॥

लख चउरासीह फेरु पइआ मरि जंमै होइ खुआरु ॥

सतिगुर की सेवा सो करे जिस नो आपि कराए सोइ ॥

सतिगुर विचि नामु निधानु है करमि परापति होइ ॥

सचि रते गुरसबद सिउ तिन सची सदा लिव होइ ॥

नानक जिस नो मेले न विछुडै सहजि समावै सोइ ॥१॥

॥ म० ३ ॥ सो भगउती जुो भगवंतै जाणै ॥ गुर परसादी आपु पछाणै ॥

खंड १ [२६४]

धावतु राखै इकतु घरि आणै ॥ जीवतु मरै हरिनामु वखाणै ॥
 ऐसा भगउती उतमु होइ ॥ नानक सचि समावै सोइ ॥२॥
 ॥ म० ३ ॥ अंतरि कपटु भगउती कहाए ॥ पाखंडि पारब्रह्म कदे न पाए ॥
 पर निंदा करे अंतरि मलु लाए ॥ बाहरि मलु धोवै मन की जूठि न जाए ॥
 सत संगति सिउ बादु रचाए ॥ अनदिनु दुखीआ दूजै भाइ रचाइ ॥
 हरिनामु न चेतै बहु करम कमाए ॥ पूरब लिखिआ सु मेटणा न जाए ॥
 नानक बिनु सतिगुर सेवे मोखु न पाए ॥३॥
 ॥ पउड़ी ॥ सतिगुर जिनी धिआइआ से कड़ि न सवाही ॥
 सतिगुरु जिनी धिआइआ से त्रिपति अघाही ॥
 सतिगुरु जिनी धिआइआ तिन जम डरु नाही ॥
 जिन कउ होआ किपालु हरि से सतिगुर पैरी पाही ॥
 तिन ऐथै ओथै मुख उजले हरि दरगह पैधे जाही ॥१४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८८)

शब्दार्थ : जिनी - ज्याने; न सेविओ - स्मरण केले नाही; सबदि - सतगुरूच्या, शब्दावर; कीतो - केला; वीचारु - विचार; अंतरि - अंतःकरणात; गिआनु - ज्ञान; आइओ - आला; मिरतकु - नश्वर, मृतक समान; संसारि - संसारात; लख चउरासीह - चौऱ्यांऐंशी लाख; फेरु - फेरे; पइआ - पडतात; मरि जमै - मरतात, जन्म घेतात; होइ खुआरु - दुर्दशाग्रस्त, तिरस्करणीय; सो - तो; आपि - स्वतः; कराए - करवतो; सोइ - तोच; निधानु - खजिना; परापति - प्राप्त; सचि - सत्य, परमेश्वर; रते - रंगलेले; सिउ - (च्या) बरोबर, पासून; लिब होइ - तल्लीन होतो, तन्मय होतो; मेले - भेट करवतो; न विछुडै - वियोग करत नाही; सहजि समावै सोइ - तो सहजावस्थेत सामावून जातो; अंतरि - अंतरात; कपटु - कपट; भगउती - ईश्वरनिष्ठ; कहाए - म्हणवतो; पाखंडि - ढोंगी, फसवणारा; पारब्रह्म - परब्रह्म; कदे - कधीच; न पाए - प्राप्त करत नाही; मलु - मळ, वाईट विचार; लाए - आणतो; जूठि - अपवित्रता; सत संगति सिउ - सत्संगती बरोबर; बादु - वाद; रचाए - करतो; अनदिनु - प्रतिदिन; दुखीआ - दुःखी राहतो; रचाए - मग्न राहतो; चेतै - स्मरण करतो; करम कमाए - कर्मकांड करतो; पूरब लिखिआ - पूर्वलिखित; सु - ते; मेटना - मिटवले; बिनु - शिवाय; मोखु - मोक्ष, मुक्ती; न पाए - मिळत नाही; जिनी - ज्याने; से - ते; धिआइआ - ध्यान केले; त्रिपति अघाही - संतोष प्राप्त करतो; जम - यम; डरु - डर, भय; कउ - ला; होआ - झाले; क्रिपालु - कृपाळू; पैरी - चरणी, चरणावर; पाही - पडतात; लीन होतात; ऐथै - येथे, या लोकात; ओथै - तेथे, परलोकात; उजले - पवित्र; हरि दरगह - परमेश्वराच्या दरबारात; पैधे - मानाचे वस्त्र प्राप्त करतात, सन्मानाने जातात.

भावार्थ : ज्याने सतगुरूची सेवा केली नाही; सतगुरूचा उपदेश आचरणात आणला नाही; त्यास प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान कधीही प्राप्त होणार नाही. संसार नश्वर आहे, असे जीवन मातीमोल आहे. असा हा जीव चौऱ्यांऐंशी लक्ष योनीत फिरत राहून परत परत जन्ममरणाचे दुःख भोगतो. ज्याने प्रभुसेवा करावी असे प्रभू परमात्म्यास वाटते. त्याच्याच कडून तो ती करून घेतो. सतगुरू हेच प्रभुनामाचे भांडार आहे. ते ज्यास प्राप्त व्हावे असे त्या प्रभू परमात्म्यास वाटते, त्यासच सतगुरू प्राप्त होतो. जो सतगुरूच्या उपदेशानुसार प्रभू परमात्म्यात रममाण होतो, तो प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. नानक गुरू सांगतात, ज्याला कृपेने प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला तो कधीही त्याच्यापासून वेगळा होत नाही. तो सदैव प्रभू

परमात्म्याशी एकरूप होऊनच राहतो. ॥१॥ म. ३॥ जो भगवंताला जाणतो तोच भक्त. सतगुरूच्या कृपेने त्यास प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान होते. आत्मज्ञान होते. तो इतस्ततः भटकणाऱ्या आपल्या मनास स्थिर करून प्रभू परमात्म्याचे ठायी बांधून ठेवतो. तो जीवनात विकारापासून दूर होतो व प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करतो. असा भगवत् भक्त श्रेष्ठ भक्त होय ॥२॥ म. ३॥ जो अंतरात कपटी आहे, पण बाहेर मात्र भगवत् भक्त असल्याचा बहाणा करतो, तो पाखंडी, भोंदू होय. अशा दांभिकास प्रभू परमात्मा कधीही प्राप्त होत नाही. असा भोंदू भक्त नेहमी दुसऱ्याची निंदा करतो व आपले मन मलिन करतो. तो बाह्यात्कारी मल धुवून टाकून पवित्र झाल्याचा आव आणतो, पण मनातील खोटेपणा जराही कमी झालेला नसतो. संतसंगतीत येऊनही तेथे वाद-विवाद करतो. त्याच्या मनात द्वैतभाव असल्यामुळे तो सदैव दुःखीच राहतो. तो कधीही हरिनामाचे चिंतात स्मरण करत नाही व इतरच व्यर्थ कर्मकांड करीत राहतो. पूर्वकर्मानुसार जे प्रारब्धात लिहिले असेल ते कधीच बदलता येत नाही. नानक गुरू सांगतात, सतगुरूशिवाय मोक्ष प्राप्त होऊ शकत नाही. ॥३॥ पडडी ॥ ज्याने सतगुरूचे ध्यान केले त्याला चिंतेत तडफडावे लागत नाही. जे सतगुरूचे ध्यान करतात ते सदैव तृप्त होऊन आत्मशांतीत निमग्न होतात. सतगुरूचे ध्यान करणाऱ्यास यमाचेही भय राहत नाही. ज्यांच्यावर प्रभू परमात्मा कृपा करतो तोच सतगुरूच्या चरणी लीन होतो. अशी व्यक्ती इहलोकात व परलोकातही सन्मानास पात्र ठरते व प्रभुदरबारात मानाचे स्थान प्राप्त करते. ॥१४॥

॥सलोक मः २॥

जो सिरु साईं ना निवै सो सिरु दीजै डारि ।

नानक जिसु पिंजर महि बिरहा नही सो पिंजरु लै जारि ॥१॥

॥ म० ५ ॥ मुंढहु भुली नानका फिरि फिरि जनमि मुईआसु ।

कसतूरी कै भोलडै गंदे डुंमि पईआसु ॥२॥

॥ पडडी ॥ सो ऐसा हरिनामु धिआईए मन मेरे जो सभना उपरि हुकमु चलाए ।

सो ऐसा हरिनामु जपीए मन मेरे जो अंती अउसरि लए छडाए ।

सो ऐसा हरिनामु जपीए मन मेरे जो मन की त्रिसना सभ भुख गवाए ।

सो गुरमुखि नामु जपिआ वडभागी तिन निंदक दुसट सभि पैरी पाए ।

नानक, नामु अराधि सभना ते वडा सभि नावै अगै आणि निवाए ॥१५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८९)

शब्दार्थ : जो - जे; सिरु - शिर, मस्तक; साईं - स्वामी, प्रभू, परमेश्वर; नीवै - नतमस्तक होते; सो - तो; सिरु - मस्तक; दीजैडारि - कापून फेकून दिले पाहिजे; दीजै - दया; डारि - फेकून द्या; पिंजर - पिंजरा, शरीर; महि - च्यात; बिरहा - विरह; सो - तो; लैजारि - जाळून टाका; मुंढहु - सत्यस्वरूप परमात्म्यापासून; भुंली - विसरला; फिरि फिरि - परत परत, वारंवार; जनमि मुईआसु - जन्ममरणाचा फेरा; कसतूरी - करतूरी; कै - च्या; भोलडै - भुलाव्यात, गंदे - घाणीत; डुंमि - मोठ्या खड्ड्यात; पईआसु - पडतो, पडतात; जपीए - जप करावा; अंती - अंतिम समयी; अउसरि - अवसर, समय; लए छडाए - सोडवून नेईल; त्रिसना - तहान; भुख - भूक; गवाए - घालवेल; गुरमुखि - गुरूच्या द्वारा; वडभागी - मोठ्या भाग्याचे; निंदक - निंदा करणारे; दुसट - दुष्ट; सभि - सर्वजण; पैरी - पायावर; पाए - पडतात; अराधि - स्मरण कर, आराधना कर; वडा - मोठा; नावै - नावाचे, हरिनामाचे; अगै - पुढे, समक्ष; आणि - येऊन; निवाए - झुकतात, लवतात;

भावार्थ : जे मस्तक प्रभू परमात्म्यासमोर नतमस्तक होत नाही ते काढून टाकले पाहिजे. नानक गुरू सांगतात, ज्या शरीरात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेम नाही ते शरीर जाळून टाका. ॥१॥ म. ५ ॥ नानक गुरू सांगतात, जो जीव प्रभू परमात्म्यास विसरला, तो परत परत जन्ममरणाच्या चक्रात फिरत राहतो. त्याची अवस्था कस्तुरीमृगासारखी असते. कस्तुरीमृगाच्या नाभीत कस्तुरीचा सुगंध वास करीत असतो, पण तो घाण पाण्यात विषयविकारात डुंबत राहतो. त्याप्रमाणे जीवांच्या ठायी प्रभू परमात्म्याचा वास असूनही ते त्यास न कळल्याने मायेच्या गोत्यात लोळत राहतो. ॥२॥ पउडी ॥ हे मना! ज्याचा हुकूम सर्वत्र चालतो, ज्याच्या आज्ञेने ह्या सृष्टीतील सर्व व्यवहार चालतात, त्या प्रभू परमात्म्याचे ध्यान कर. हे मना! जो अंतसमयी यमपाशातून तुझी सुटका करील त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. हे मना! अशा प्रभू परमात्म्याचे ध्यान कर, ज्याच्या स्मरणाने मायारूपी तृष्णा, विषयविकाराची भूक नष्ट होईल. ज्या भाग्यवान गुरुमार्गी भक्ताने प्रभुनामाचा जप केला त्याच्या चरणी निंदक व दुष्ट लोकही नम्र होतात. नानक गुरू सांगतात, हे जीवा! अन्य सर्व साधनात श्रेष्ठ अशा प्रभुनामाची तू साधना कर, सर्व चराचर सृष्टी प्रभुनामापुढे विनम्र होते. ॥१५॥

॥ सलोक मः ३ ॥

वेस करे कुरूपि कुलखणी मनि खोटै कूडिआरि ॥
 पिर कै भाणै ना चलै हुकमु करे गावारि ॥
 गुर कै भाणै जो चलै सभि दुख निवारणहारि ॥
 लिखिआ मेटि न सकीऐ जो धुरि लिखिआ करतारि ॥
 मनु तनु सउपे कंत कउ सबदे धरे पिआरु ॥
 बिनु नावै किनै न पाइआ देखहु रिदै बीचारि ॥
 नानक सा सुआलिओ सुलखणी जि रावी सिरजनहारि ॥१॥
 म० ३ ॥ माइआ मोहु गुबारु है तिस दा न दिसै उरवारु न पारु ॥
 मनमुख अगिआनी महा दुखु पाइदे डुबे हरिनामु विसारि ॥
 भलके उठि बहु करम कमावहि दुजै भाइ पिआरु ॥
 सतिगुरु सेवहि आपणा भउजलु उतरे पारि ॥
 नानक गुरमुखि सचि समावहि सचु नामु उरधारि ॥२॥
 पउडी ॥ हरि जलि थलि महीअलि भरपूरि दूजा नाहि कोइ ॥
 हरि आपि बहि करे निआउ कूडिआर सभ मारि कढोइ ॥
 सचिआरा देइ वडिआई हरि धरम निआउ कीओइ ॥
 सभ हरि की करहु उसतति जिनि गरीब अनाथ राखि लीओइ ॥
 जैकारु कीओ धरमीआ का पापी कउ डंडु दीओइ ॥१६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८९)

शब्दार्थ : वेस करे – श्रृंगार करते; कुरूपि – कुरूप; कुलखणी – कुलक्षणी; मनि खोटै – खोट्या मनाची; कूडिआरि – खोटी; पिर – पती, स्वामी, परमेश्वर; कै – च्या; भाणै – आज्ञेत, इच्छेनुसार; ना चलै – चालत नाही; गावारि – मूर्ख; निवारणहारि – निवारण करणारा, दूर करणारा; लिखिआ – भाग्यात लिहिलेले; मेटि न सकीऐ – मिटवू शकत नाही; धुरि लिखिआ करतारि – आदीकालापासून परमेश्वराने जे लिहिले आहे; धुरि – मूळस्थान; सउपे

– सोपव, अर्पण कर; कंत – पति; कउ – ला; सबदे – शब्दावर (गुरूंनी सांगितलेल्या शब्दावर); धरे – धर, ठेव; पिआरु – प्रेम; बिनु – शिवाय; नावै – नाम; किनै न पाइआ – कुणाला प्राप्त झाले नाही; देखहु – पाहा, पाहून घे; रिदै – हृदयाला, अंतःकरणाला; वीचारि – विचारून; सा – तो; सुआलिओ – सुंदर आहे; सुलखणी – सुलक्षणी; जि – जिला; रावी – स्वीकारली, आपली केली; सिरजनहारि – सृजनहारी परमेश्वराने; माइआ – माया, मोहु – मोह; गुबारु – मनातील राग द्वेष; तिस – त्यास; दा – चे; नदिसै – दिसत नाही; उरवारु न पारु – आर न पार, अलीकडची आणि पलीकडची सीमा; मनमुख – स्वेच्छाचारी; अगिआनी – अज्ञानी; महा दुखु – महा दुःख; पाइदे – पावतात, प्राप्त करतात; डुबे – डुबेल, डुबतो; बिसारि – विसरल्याने; भलके – सकाळी; उठि – उठून; बहु – खूप; करम – कार्य, काम; कमावहि – कमावतात; दूजै भाइ – द्वैतभाव; पिआरु – प्रेम, प्रिय; सतिगुरु – सतगुरु; सेवहि – सेवा करतात, स्मरण करतात; आपणा – आपल्या; भउजलु – भवसागर; उतरे – उतरून; पारि – पार करतात; सचि – सत्यस्वरूप परमेश्वरात; समावहि – सामावून जातात; सचु नामु – प्रभूचे नाम; उरधारि – उराशी धारण कर, अंतःकरणात धारण कर; जलि – जलात, पाण्यात; थलि – स्थळी; महीअलि – अंतरिक्षात; भरपूरि – पसरलेला, व्याप्त; दूजा नाहि कोइ – दुसरा अन्य कोणी नाही; आपि – स्वतः; बहि – बसून; करे निआउ – न्याय करतो; कूडिआर – खोटे बोलणारे; सभ – सर्व; मारि – मारून; कढोइ – काडतो; सचिआरा – सत्यशील, सत्यवान; वडिआई – बढाई, प्रतिष्ठा; निआउ – न्याय; कीओइ – केला, करहु – करा; उसतति – स्तुती; जिनि – त्यांनी; राखि – रक्षण; लीओइ – (रक्षण) केले आहे; जैकारु – जयजयकार; कीओ – चे, ची; धरमीआ – धार्मिकांचा; कउ – ला; डंडु – शासन दंड; दीओइ – दिले, केले.

भावार्थ : कुलक्षणी, कुरूप दुष्ट बुद्धीची कुलटा स्त्री, वरपांगी सुंदर दिसावे म्हणून श्रृंगार करते. पती परमात्म्याच्या आज्ञेप्रमाणे न वागता मूर्खासारखी मायेत लिप्त होऊन राहते. त्याचप्रमाणे दांभिक जीव वरपांगी प्रभु भक्तीचा आव आणतो, पण प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेप्रमाणे न वागता मायेच्या अधीन होऊन मायेचेच कार्य करतो. सर्व दुःखांचे निवारण करणारा जो सतगुरु त्याच्या आज्ञेनुसार जो आचरण करतो तो सुखी होतो. पूर्वकर्मानुसार ज्याच्या नशिबी जो कर्म लेख त्या प्रभू परमात्म्याने लिहून ठेवला आहे तो तर पालटता येत नाही. म्हणून हे जीवा! तू आपले तनमन प्रभू परमात्म्याच्या हाती सोपवून सतगुरूने दिलेल्या उपदेशावर, प्रभुनामावर प्रेम कर. तू आपल्या मनाशीच विचार करून पाहा. नामस्मरणाशिवाय कधी कोणास तो प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला आहे का? नानक गुरू सांगतात, तोच जीव (स्त्री) सुंदर, सुलक्षणी होय, ज्याचा प्रभू परमात्म्याने स्वीकार केला आहे. ॥१॥ म. ३॥ जो जीव मोहमायेने अंधळा झाला आहे. त्यास इह परलोकी सुखप्राप्तीचा मार्ग दिसत नाही. मनमुखी जीवास अज्ञानवश हरिनामाचा विसर पडतो त्यामुळे त्यास महादुःख प्राप्त होते. सकाळी उठल्यापासून द्वैतभावाच्या प्रेमापोटी तो अनेक कर्मे करतो. जे लोक सतगुरूला शरण जातात तेच हा भवसागर तरून जातात. नानक गुरू सांगतात, गुरूच्या मार्गदर्शनानुरूप वागणारा प्रभू परमात्म्याचे नाम हृदयात धारण करतो व त्यामुळे तो प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होतो. ॥२॥ पउडी ॥ तो प्रभू परमात्मा जळी, स्थळी, अंतराळी सर्वत्र भरून राहिला आहे. त्याच्याशिवाय अन्य कोणीही कोठेही नाही. तो प्रभू परमात्मा आपल्या आसनावर बसून सर्व जीवांच्या कर्मांचा न्याय निवाडा करतो. खोट्या लोकांना दंडित करून दरबाराबाहेर काढून टाकतो व सत्य मार्गाने चालणाऱ्यांचा दरबारात सन्मान करतो. असा हा प्रभू परमात्म्याच्या घरचा न्याय आहे. हे जन हो! तुम्ही सर्वजण त्या प्रभू परमात्म्याची स्तुती करा कारण तोच अनाथ, दीन, दुबळ्या जीवांचे रक्षण करतो. तो धर्ममार्गाने चालणाऱ्यांना विजयी करतो व पापाचरण करणाऱ्यांना शिक्षा करतो. ॥१६॥

॥ सलोक मः ३ ॥

मनमुख मैली कामणी कुलखणी कुनारि ॥
पिरु छोडिआ घरि आपणा पर पुरखै नालि पिआरु ॥
त्रिसना कदे न चुकई जलदी करे पूकार ॥
नानक बिनु नावै कुरुपि कुसोहणी परहरि छोडी भतारि ॥१ ॥
म० ३ ॥ सबदि रती सोहागणी सतिगुर कै भाइ पिआरि ॥
सदा रावे पिरु आपणा सचै प्रेमि पिआरि ॥
अति सुआलिउ सुंदरी सोभावंती नारि ॥
नानक नामि सोहागणी मेली मेलणहारि ॥२ ॥
पउडी ॥ हरि तेरी सभ करहि उसतति जिनि फाथे काढिआ ॥
हरि तुधनो करहि सभ नमसकारु जिनि पापै ते राखिआ ॥
हरि निमाणिआ तूं माणु हरि डाढी हूं तूं डाढिआ ॥
हरि अहंकारीआ मारि निवाए मनमुख मूड साधिआ ॥
हरि भगता देइ वडिआई गरीब अनाथिआ ॥१७ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८९)

शब्दार्थ : मनमुख – स्वेच्छाचारी; मैली – मलिन; कामणी – कामिनी; कुलखणी – कुलक्षणी; कुनारि – कुस्त्री, वाईट स्त्री; पिरु – पती, स्वामी; छोडिआ – सोडले; घरि – घरात; आपणा – आपले; पर पुरखै – परपुरुष; नालि – बरोबर; पिआरु – प्रेम, प्रीती; त्रिसना – तृष्णा; कदे – कधीच; न चुकई – चुकत नाही; जलदी – दुखी; करे – करते; पुकार – करुण हाक, धावा; बिनु नावै – नावाशिवाय; कुरुपि – कुरूप; कुसोहणी – सौंदर्यहीन; परहरि – त्याग करून; छोडि – सोडली; भतारि – पतीने; सबदि – शब्दात; रती – रमलेली; सोहागणी – सौभाग्यवती; सतिगुर – सतगुरु; कै – द्वारा; भाइ – प्रेमात; रावे – रमते, रममाण होते; पिरु – पती परमेश्वर; सचै प्रेमि पिआरि – खऱ्या प्रेमात; सुआलिउ – सुंदर; सोभावती – शोभायमान, यशदायी; नामि – नामामुळे; सोहागणी – सौभाग्यवती; मेली – मिळवली, भेटवली; मेलण हारि – मिलन करून देणाऱ्या प्रभूने; सभ – सर्व; करहि – करतात, उसतति – स्तुती; फाथे – विषयविकारात फसलेले; काढिआ – काढले; तुधनो – तुला; करहि – करतात, नमसकारु – नमस्कार; जिनि – ज्यांनी; पापै से राखिआ – पापापासून वाचवले; निमाणिआ – मान नसलेल्यांचा; माणु – मान; डाढी – स्तुती करणारा; डाढिआ – स्तुती करणे; अहंकारीआ – अहंकारी पुरुषात; मारि – मारून; निवाए – झुकवले; मूड – मूढ; साधिआ – सरळ केले; वडिआई – मोठेपण; अनाथिआ – अनाथाना.

भावार्थ : मनमुख व्यक्ती, स्वेच्छाचारी माणसे कुलटेप्रमाणे कुलक्षणी व वाईट बुद्धीचे असतात. कुलटा स्त्री आपल्या पतीला घरीच सोडून परपुरुषावर प्रेम करते. त्याप्रमाणे मनमुखी माणूस प्रभू परमात्म्यास सोडून द्वैतभावाला, मोहमायेला जवळ करतो. मायेत रत होतो. त्याची तृष्णा कधी तृप्तच होत नाही. उलट ती दिनप्रतिदिन भडकतच जाते. नानक गुरु सांगतात, ज्या प्रमाणे पतीशी प्रतारणा करणाऱ्या कुरूप कुलक्षणी स्त्रीचा पती त्याग करतो. त्याप्रमाणे नामाचा त्याग करणाऱ्यांचा प्रभू परमात्माही त्याग करतो. अशा जीवास तो कधीही आपल्याजवळ थारा देत नाही. ॥१ ॥ म. ३ ॥ जसे सुवासिनी आपल्या पतीचे सदैव स्मरण करून आपल्या पतीचे प्रेम प्राप्त करते. त्याप्रमाणे खरा भक्त प्रभुनामात रत होऊन प्रभू परमात्म्याचे प्रेम प्राप्त करतो. सुवासिनी स्त्री सदैव आपल्या पतीशी रममाण होऊन पतीचे प्रेम प्राप्त करते त्याप्रमाणे

खंड १ [२६९]

खरा भक्त सदैव प्रभू परमात्म्याच्या सेवेत रममाण होऊन सत्यरूप प्रभू परमात्म्याचे प्रेमास प्राप्त करतो. असा जीव सुंदर शोभिवंत होतो. नानक गुरू सांगतात, अशा जीवास तो प्रभू परमात्मा स्वतःशी एकरूप करून घेतो. ॥२॥ पउडी ॥ जो प्रभू परमात्मा विषयविकारात फसलेल्या जीवांनाही त्यातून बाहेर काढतो त्या प्रभू परमात्म्याची सर्व लोक स्तुती करतात. जो जीवांचे पापांपासून रक्षण करतो, त्या प्रभू परमात्म्यास सर्व लोक प्रणाम करतात. हे प्रभू! तू बलिष्ठांहून बलिष्ठ आहेस. तूच निर्बलांचा आधार आहेस. हे प्रभू! तू अहंकारी जीवांचा अहंकार नष्ट करतोस तर मनमुख जीवांना, मूढात्म्यांना सद्बुद्धी देतोस व त्यांना सन्मार्गावर आणतोस. हे प्रभो! तू गरीब अनाथांना हरि भक्तांना सन्मान प्राप्त करून देतोस. ॥१७॥

॥ सलोक मः ३ ॥

सतिगुर कै भाणै जो चलै तिसु वडिआई वडी होइ ॥
हरि का नामु उतमु मनि वसै, मेटि न सकै कोइ ॥
किरपा करे जिसु आपणी तिसु करमि परापति होइ ॥
नानक कारणु करते वसि है गुरमुखि बूझै कोइ ॥१॥
॥ मः ३ ॥ नानक हरिनामु जिनी आराधिआ अनदिनु हरि लिवतार ॥
माइआ बंदी खसम की तिन आगै कमावै कार ॥
पूरै पूरा करि छोडिआ हुकमि सवारणहार ॥
गुर परसादी जिनि बुझिआ तिनि पाइआ मोखदुआरु ॥
मनमुख हुकमु न जाणनी तिन मारे जम जंदारु ॥
गुरमुखि जिनी अराधिआ तिनी तरिआ भउजलु संसारु ॥
सभि अउगण गुणी मिटाइआ गुरु आपे बखसणहारु ॥२॥
॥ पउडी ॥ हरि की भगता परतीति हरि सभ किछु जाणदा ॥
हरि जेवडु नाही कोई जाणु हरि धरमु बीचारदा ॥
काड़ा अंदेसा किउ कीजै जा नाही अधरमि मारदा ॥
सचा साहिबु सचु निआउ पापी नरु हारदा ॥
सालाहिहु भगतहु कर जोडि हरि भगत जन तारदा ॥१८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ९०)

शब्दार्थ : सतिगुर – सतगुरू; कै – द्वारा; भाणै – आज्ञेत, हुकमात; जो – जीव; चलै – चालतो, राहतो; तिसु – त्याला; वडिआई – मोठेपण; वडी – मोठी; मेटि – मिटविणे; किरपा – कृपा; आपणी – आपली; करमि – कृपेने; परापति – प्राप्त; कारणु – कार्य; करते – कर्त्यामध्ये; गुरमुखि – गुरुमुखातून; बुझै – जाणतो; गुरमुखि बुझै कोइ – कुणी एखादाच गुरूकडून हे समजावून घेतो; जिनी – ज्याने; आराधिआ – आराधना केली आहे; अनदिनु – प्रतिदिन; हरी लिवतार – हरीशी एकरूप होणे; माइआ – माया; बंदी – दासी; खसम – स्वामी, परमेश्वर; तिन – त्याचे; आगै – पुढे; कमावै – करतो; कार – कर्म (झुकतो); पूरा – पूर्ण; करि – करून; छोडिआ – सोडले; हुकमि – आज्ञा, आदेश; सवारणहार – सावरणारा प्रभू परमेश्वर; गुर परसादी – गुरू प्रसादाने; बुझिआ – समजावून घेतले; तिनि – त्याने; माइआ – माया; मोखदुआरु – मुक्तिद्वार, मोक्षद्वार मिळवले; मनमुख – स्वेच्छाचारी; हुकमु – आदेश, आज्ञा; न जाणनी – जाणत नाही; तिन – त्याला; जम – यम; जंदारु – निर्दय; अराधिआ – आराधना

खंड १ [२७०]

केली; तिनी – त्याने; तरिआ – तरून गेले; भवजलु – भवसागर; संसारु – संसार; सभि – सर्व; अउगण – अवगुण; गुणी – गुणांनी; मिटाइआ – दूर केले; गुरु आपे – गुरूंनी स्वतःच; बखसणहारु – क्षमा करणारा; भगता – भक्ताला; परतीति – विश्वास; जाणदा – जाणतो; जेवडु – एवढा मोठा, समान; जाणु – जाणणारा, सर्वज्ञ; धरमु – धर्म, न्याय; बीचारदा – विचार करतो; काडा – काळजी; अंदेसा – भय, चिंता; किउ कीजै – का करावी; अधरमि – अधर्माने; नाही मारदा – मारत नाही; सचा – सच्चा, खरा; निआउ – न्याय; नरु – नर, मनुष्य; हारदा – हरतो; सालाहिहु – स्तुती करा; भगतहु – हे भक्तजनांनो; कर जोडि – हात जोडून; तारदा – (संसार सागरातून) तारून नेतो.

भावार्थ : जो सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करतो त्याची सर्वत्र कीर्ती होते. ज्याच्या मनात प्रभू परमात्म्याचे नाम दृढ झाले आहे. त्या प्रभुनामास कोणीच नष्ट करू शकत नाही. ज्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची कृपा होते त्याचे त्याच्या भाग्याने त्या प्रभू परमात्म्याशी मिलन होते. नानक गुरू सांगतात, की कोणी विरळा गुरुमुखी भक्तच हे रहस्य जाणतो की सृष्टीतील सर्व व्यवहार त्या एकमेव प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेनेच होत असतात. ॥१॥ म. ३॥ नानक सांगतात, ज्याने अहर्निश सदैव चित्त एकाग्र करून हरिनामाची आराधना केली. त्या भक्तजनांची सेवा, प्रभूची दासी माया करते. सतगुरूकृपेने ज्याने हे रहस्य जाणले त्यांच्यासाठी मोक्षाचे द्वार उघडले जाते. मनमुखी जीव प्रभू आज्ञेचे पालन करत नाही म्हणून तो यमाकडून दंडित होतो. ज्याने गुरू उपदेशाप्रमाणे आचरण करून प्रभू परमात्म्याची आराधना केली, तो हा संसाररूपी भवसागर पार करून जातो. तो गुणसागर प्रभू परमात्मा, तो क्षमाशील प्रभू परमात्मा अशा भक्तांचे दुर्गुण स्वतः नष्ट करतो. ॥२॥ पउडी ॥ भक्तजनांना ह्याची प्रचिती प्राप्त होते की तो प्रभू परमात्मा सर्व काही जाणतो. प्रभू परमात्म्यासारखा सर्वज्ञ अन्य कोणीही नाही. केवळ प्रभू परमात्माच धर्म-अधर्माचा विचार करतो. जर तुमच्या मनात दृढ विश्वास असेल की तो प्रभू परमात्मा अधर्माने कोणासही शिक्षा करत नाही तर मग मनात कोणतीही चिंता वा शंका बाळगण्याचे कारणच नाही. तो प्रभू परमात्मा स्वतः सत्यस्वरूप आहे. त्याचा न्यायही सत्य आहे. त्याच्या कडून पापीजनांचा पराभव होतो. हे भक्तजन हो! दोन्ही कर जोडून त्या प्रभू परमात्म्याचे स्तुतिगान गा. कारण तो प्रभू परमात्मा आपल्या भक्तजनांना भवसागर तारून नेतो. ॥१८॥

॥ सलोक मः ३ ॥

आपणे प्रीतम मिलि रहा अंतरि रखा उरि धारि ॥
 सालाही सो प्रभ सदा सदा गुर कै हेति पिआरि ॥
 नानक जिसु नदरि करे तिसु मेलि लए साई सुहागणि नारि ॥१॥
 ॥ म० ३ ॥ गुर सेवा ते हरि पाईऐ जाकउ नदरि करेइ ॥
 माणस ते देवते भए धिआइआ नामु हरे ॥
 हउमै मारि मिलाइअनु गुर कै सबदि तरे ॥
 नानक सहजि समाइअनु हरि आपणी क्रिपा करे ॥२॥
 ॥ पउडी ॥ हरि आपणी भगति कराइ वडिआई वेखालीअनु ॥
 आपणी आपि करे परतीति आपे सेव घालीअनु ॥
 हरि भगता नो देइ अनंदु थिरु घरी बहालिअनु ॥

खंड १ [२७१]

पापीआ नो न देई थिरु रहणि चुणि नरक घोरि चालिअनु ॥

हरि भगता नो देइ पिआरु करि अंगु निसतारिअनु ॥१९ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ९०)

शब्दार्थ : आपणे - आपल्या; अंतरि - अंतःकरणात; रखा - ठेवले; उरि - हृदयात; धारि - धारण करून; सालाही - स्तुती करतो; सो - तो; प्रभ - प्रभू; सदा - नेहमी; कै - च्या; हेति - प्रेम, प्रीती; पिआरी - प्यारी; नदरि - कृपादृष्टी; करे - करतो; तिसु - त्याला; मेलि - मिळवून; लए - घेतो; साई - तो; सुहागणि - सौभाग्यवती; नारी - स्त्री; ते - (च्या) ने; पाईए - प्राप्त केला जातो; जा - ज्या; कउ - कोणास; करेइ - करतो; माणस - मनुष्य; ते - तो; भए - होतात, होऊन जातात; धिआइआ - ध्यान केले, स्मरण केले; नामु - नाम; हउमै - अहंकार; मिलाइअनु - मिळवून घेतो; गुर कै सबदि तरे - गुरूच्या शब्दाने तरतो; सहजि - सहजावस्थेत; समाइअनु - सामावून जातो; क्रिपा - कृपा; भगति - भक्ती; कराइ - करवितो; वडिआई - मोठेपण; वेखालीअनु - दिसले जाते, प्रकट होते; आपणी आपि - आपली आपण; परतीति - प्रचिती, विश्वास; सेव - सेवा; घालीअनु - लावतो; भगता - भक्तांना; देइ - देतो; अनंदु - आनंद; थिरु - स्थिर; घरी - घरात, हृदयात; बहालिअनु - बसवतो; पापीआ - पापी माणसांना; रहणि - राहणे; चुणि - निवडून; घोरि - घोर; चालिअनु - पाठवून देतो, ढकलून देतो; पिआरु - प्यार, प्रेम; करि अंगु - बरोबर घेऊन; निसतारिअनु - संसार सागरातून पार करून देतो.

भावार्थ : ३ ॥ प्रत्येक जीवास (स्त्रीस) असे नेहमीच वाटत असते की आपल्याला आपला प्रियकर प्रभू परमात्मा प्राप्त व्हावा व त्यास आपण हृदयात साठवून टिकून राहावे. सतगुरूद्वारा उत्पन्न झालेल्या प्रभुप्रेमाने मी त्याची, प्रभू परमात्म्याची सदैव स्तुती करावी. नानक गुरू सांगतात. ज्या जीवावर (स्त्री) प्रभू परमात्मा कृपादृष्टी करतो त्या जीवास (स्त्रीस) तो आपल्यात विलीन करून घेतो, एकरूप करून घेतो. खऱ्या अर्थाने तो जीव (स्त्री) भाग्यवान होय! ॥१॥ महला ३ ॥ सतगुरूची सेवा केल्याने प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होते. पण असा सतगुरूही प्रभूच्या कृपा कटाक्षानेच प्राप्त होतो. जो माणूस प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करतो तो देवरूप होतो. त्या नराचा नारायण होतो. ज्याने आपल्या मनातील अहंकार नष्ट केला त्यास प्रभू परमात्मा आपल्यात सामावून घेतो. असा जीव सतगुरूच्या उपदेशाने पालन करून भवसागर पार करतो. नानक गुरू सांगतात, ज्या जीवावर प्रभू परमात्मा कृपा करतो तो सहजावस्थेस प्राप्त करतो. ॥२॥ पउडी ॥ तो प्रभू परमात्मा आपले श्रेष्ठत्व भक्तास दाखवून देतो व त्याच्याकडून भक्ती करवून घेतो. प्रभू परमात्मा भक्ताच्या मनात आपला विश्वास दृढ करतो व त्याच्या सेवेचा स्वीकार करतो. प्रभू परमात्मा आपल्या भक्तांना आनंद देतो व त्यांची मती स्थिर करून त्यास आपल्यामध्ये सामावून घेतो. पापी माणसाचे चित्त कधीही स्थिर राहत नाही. प्रभू अशा लोकांना निवडून नरकात पाठवून देतो. प्रभू परमात्मा आपल्या भक्तांना प्रेम देतो व त्यांना आधार देऊन ह्या भवसागरातून पार करून नेतो. ॥१९॥

॥सलोक मः १ ॥

कुबुधि डूमणी कुदइआ कसाइणि पर-निंदा घट चूहड़ी मुठी क्रोधि चंडालि ॥

कारी कढी किआ थीए जां चारे बैठीआ नालि ॥

सचु संजमु करणी कारां नावणु नाउ जपेही ॥

नानक अगै ऊतम सेई जि पापां पंदि न देही ॥१ ॥

मः १ ॥ किआ हंसु किआ बगुला जा कउ नदरि करेइ ॥

जो तिसु भावै नानका कागहु हंसु करेइ ॥२ ॥

खंड १ [२७२]

पउडी ॥ कीता लोडीऐ कंमु सु हरि पहि आखीऐ ॥

कारजु देई सवारि सतिगुर सचु साखीऐ ॥

संता संगि निधानु अंम्रितु चाखीऐ ॥

भै भंजन मिहरवानु दास की राखीऐ ॥

नानक हरिगुण गाइ अलखु प्रभु लाखीऐ ॥२० ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ९१)

शब्दार्थ : कुबुधि - कुबुद्धी, दुर्बुद्धी; डूमणी - डोम जातीची स्त्री; कुदइआ - निर्दयता, क्रूरता; कसाइणि - कसाईण; घट - शरीर, देह; चूहडी - भंगीण; मुठी - फसवलेली, ठकविलेली; चंडालि - चांडाळीचा; कारी - रांगोळीच्या रेघा; कढी - काढण्याने; किआ थीऐ - काय लाभ होतो?; चारे - चारही; बैठीआ - बसलेले आहेत; नालि - जवळ; सचु - सत्य (रूपी); संजमु - संयम; करणी - शुभ आचरणरूपी कार्य; नावणु - स्नान; नाउ - नाम; जपेही - जपणे; अगै - पुढे; परलोकात; प्रभूच्या दरबारात; सेई - तेच; जि - जो; पापा - पापांना; पंदि - मार्ग; न देही - जात नाही; हंसु - हंस, उत्तम पुरुष; बगुला - बगळा, अधम पुरुष; जा कउ - ज्याच्यावर; नदरि - कृपादृष्टी; करेइ - करतो; जो - जे; तिसु - त्याला भावै - भावेल, आवडेल; कागहु - कावळ्याला; करेइ - करेल; कीता - केला; लोडीऐ - इच्छा, कामना; कंमु - कर्म; सु - सफलता; पहि - जवळ; आखीऐ - करावी; कारजु - कार्य; देइ - देतो; सवारि - सावरून; सतिगुर - सतगुरू; साखीऐ - उपदेशाद्वारा; संता संगि - संतांच्या बरोबर; निधानु - (हरिनामरूपी) निधी; अंम्रितु - अमृत; चाखीऐ - चाखला जाऊ शकतो; भै - भय; भंजन - नाशक; मिहरवान - दयाळू; राखीऐ - (लाज), राख; अलखु - अलक्ष्य, प्रभू; लाखीऐ - पाहावे;

भावार्थ : कुबुद्धी ही डोमीण, क्रूरता ही कसाईण, परनिंदा ही भंगीण, क्रोध ही चांडाळीण आहे. माणसाच्या अंगी कुबुद्धी, क्रूरता, परनिंदा व क्रोध हे चार अवगुण आहेत, तोपर्यंत बाह्य कर्मकांड निरर्थक आहे. कोणत्याही मर्यादा निरर्थक आहेत. सदैव सत्य बोलणे, विकारांचे संयमन, चांगले आचरण, शुभकर्म ह्या खऱ्या मर्यादा आहेत. प्रभुनाम जप हेच परमात्मा प्राप्तीचे साधन आहे. नानक गुरू सांगतात, प्रभू दरबारात तेच लोक चांगले समजले जातात, जे इतर लोकांना पाप चरणापासून दूर ठेवतात. ते लोकांना पापचरण करण्यास प्रोत्साहन देत नाहीत. ॥ १ ॥ म. १ ॥ कोण हंस (सत्प्रवृत्त), व कोण बगळा (कपटी) माणूस? प्रभू परमात्म्याला दोघेही सारखेच. ज्या कोणावर तो प्रभू परमात्मा कृपा करतो तो कावळा असला, दुष्ट प्रवृत्तीचा असला तरी तो हंस सत्प्रवृत्त होतो असे नानक सांगतात. ॥२॥ पउडी ॥ जर भक्ताच्या मनात कोणत्या शुभकार्याची इच्छा असेल, तर ती सफल होण्यासाठी त्यांनी प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करावे. ज्याने सतगुरूकडून सत्याची शिकवण प्राप्त केली अशा भक्ताचे सर्व कार्य तो प्रभू परमात्मा यशस्वी करतो. असा जीव मग संतांच्या संगतीत राहून हरिनामामृत प्राशन करतो. तो भयनाशक, तो दयाळू प्रभू परमात्मा भक्ताचे रक्षण करतो. नानक गुरू सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याचे गुणगान केल्याने त्या अलक्ष्य प्रभू परमात्म्याचे दर्शन प्राप्त होते. ॥२० ॥

॥ सलोक मः ३ ॥

जीउ पिंडु सभु तिस का सभसै देइ अधारु ॥

नानक, गुरमुखि सेवीऐ सदा सदा दातारु ॥

हउ बलिहारी तिन कउ जिनि धिआइआ हरि निरंकारु ॥

ओना के मुख सद उजले ओना नो सभु जगतु करे नमसकारु ॥१ ॥

॥ मः ३ ॥ सतिगुर मिलिए उलटी भई नव निधि खरचिउ खाउ ॥

खंड १ [२७३]

उठारह सिधी पिछै लगीआ फिरनि निजघरि वसै निजथाइ ॥

अनहद धुनी सद वजदे उनमनि हरि लिव लाइ ॥

नानक हरि भगति तिना कै मनि वसै जिन मसतकि लिखिआ धुरि पाइ ॥२ ॥

॥पउडी ॥ हउ ढाढी हरिप्रभ खसम का हरि कै दरि आइआ ॥

हरि अंदरि सुणी पूकार ढाढी मुखि लाइआ ॥

हरि पुछिआ ढाढी सदि कै कितु अरथि तूं आइआ ॥

नित देवहु दानु दइआल प्रभ हरिनामु धिआइआ ॥

हरि दातै हरिनामु जपाइआ नानकु पैनाइआ ॥२१ ॥१ ॥सुधु ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ९१)

शब्दार्थ : जीउ – जीव, पिडुं – शरीर; सभु – सर्व; तिस का – त्यांचे आहे, प्रभूचे आहे; सभसै – सर्वांना; देइ अधारु – आश्रय देतो, आसरा देतो; गुरुमुखि – गुरूच्या द्वारा; सेवीऐ – सेवा करा; दातारु – दाता; हउ – मी; बलिहारी – समर्पित; तिन कउ – त्यांना; जिनि – ज्यांनी, धिआइआ – ध्यान केले; निरंकारु – निराकारचे; ओना – त्याचे; उजले – उज्वल; ओना नो – त्यांना; नमसकारु – नमस्कार; मिलिऐ – भेटल्याने; उलटी भई – बदलून गेली, उलटून गेली; खरचिउ – खर्च करा; खाउ – खा, संपवो; अठारह सिधी – अठरा सिद्धी; पिछै लगीआ फिरनी – पाठीमागे फिरतात, (म्हणजेच दासी बनतात); निजघरि – निजस्वरूपात; वसै – राहतात; निजथाइ – निजधामात; अनहद – अनाहत; धुनी – ध्वनी; वजदे – वाजतो, उनमनि – उन्मनी, अवस्था; लिव लाइ – तल्लीन होऊन; भगति – भक्ती; तिना कै – त्याच्या; मनिवसै – मनात वसते, वास करते; जिन – ज्याच्या; मसतकि – मस्तकावर; धुरि – मूळ स्थान, प्रभू दरबार; ढाढी – गाणान्यांची एक जात, यशोगान करणारा; खसम – मालिक, परमेश्वर; कै – चे; दरि – दारात; अंदरि – आत, दरबारात; सुणी – ऐकली; पुकार – हाक, धावा; मुखिलाइआ – सन्मुख केले; पुछिआ – विचारले; सदि कै – बोलावून; किस – कोणत्या; अरथि – कार्यार्थ, कशासाठी; आईआ – आला आहेस; नित – नित्य; देवहु – दया; दइआल – दयाळू; दातै – दात्याने; जपाइआ – जप करवला; पैनाइआ – (सन्मानाने वस्त्र) पांघरले; मानाचे वस्त्र दिले.

भावार्थ : हे शरीर, हा प्राण, सारे काही त्या प्रभू परमात्म्याची देणगी आहे. तोच सर्व जीवांचा आधार आहे. नानक गुरू सांगतात. सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे त्या सर्वांना सर्वकाही देणाऱ्या दात्या प्रभू परमेश्वराची सेवा करा. ज्याने त्या निराकार प्रभुपरमात्म्याचे ध्यान केले अशा भक्तांवरून मी माझे प्राण ओवाळून टाकतो. अशा भक्तांचे मुख सदैव उजळ होते सारे जग त्याचे पुढे नतमस्तक होते॥१ ॥ म. ३ ॥ ज्या साधकास सतगुरू लाभला त्या साधकाच्या वृत्तीत संपूर्ण बदल होतो. त्याची बुद्धी संसारात रममाण होण्याऐवजी ईश्वरोन्मुख होते. अशा परमेश्वरमुख झालेल्या साधकास त्याच्या योग क्षेमासाठीस नऊ निधी प्राप्त होतात. त्याची प्रत्येक इच्छा पूर्ण करण्यासाठी सर्व अठरा सिद्धी त्याच्या भवती फेर धरून रुंजी घालीत असतात. पण त्या सर्वांकडे दुर्लक्ष करून तो साधक आपल्या आत्म स्वरूपात, मूळ स्थानी स्थिर होऊन बसतो. त्याच्या अंतरात सदैव प्रभू परमात्म्याचा अनाहत नाद उमटत असतो. तो उनमनी अवस्था प्राप्त करून प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होतो. नानक गुरू सांगतात, ज्यांच्या भाळी प्रभू परमात्म्याने आधीच तसा ललाटलेख लिहिला असेल त्याचेच मन हरिभक्तीकडे प्रवृत्त होते. ॥२ ॥ पउडी ॥ मी प्रभू परमात्म्याचे यशोगान करणारा (भाट) शाहीर बनून त्या प्रभू परमात्म्याच्या दारी आलो आहे. आपल्या महालात बसलेल्या त्या प्रभू परमात्म्याने माझा आवाज ऐकून मला आपल्या समोर बोलावून घेतले व मला विचारले की “हे शाहिरा, तू येथे माझ्या दारी का बरे आला आहेस?” मी त्यास सांगितले की, “हे दयाळू प्रभो! मला एकच दान दे. मी सदैव तुझेच गुणगान करावे, सदैव तुझेच ध्यान करावे” माझ्या

खंड १ [२७४]

उत्तराने प्रसन्न होऊन त्याने प्रभुनामाचे दान दिले व माझ्या कडून प्रभुनामाचा जप करवून घेतला. अशा रीतीने प्रभू परमात्म्याने माझ्यावर आपल्या कृपेची शाल पांघरून माझा सन्मान केला.॥२१॥१॥ शुध्द ॥

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

सिरीरागु कबीर जीउ का ॥ एकु सुआनु कै धरि गावणा ॥

श्रीरामातील कबीरजींची वाणी हे पद एकसुआनु कै धरि ह्या चालीवर म्हणावे

जननी जानत सुतु बडा होतु है इतना कु न जानै जि दिन दिन अवध घटतु है ॥

मोर मोर करि अधिक लाडु धरि पेखत ही जमराउ हसै ॥१॥

ऐसा तैं जगु भरमि लाइआ ॥ कैसे बूझे जब मोहिआ है माइआ ॥१॥रहाउ ॥

कहत कबीर छोडि बिखिआ रस इतु संगति निहचउ मरणा ॥

रमईआ जपहु प्राणी अनत जीवण बाणी इन बिधि भवसागरु तरणा ॥२॥

जां तिसु भावै ता लागै भाउ ॥ भरमु भुलावा विचहु जाइ ॥

उपजै सहजु गिआन मति जागै ॥ गुरप्रसादि अंतरि लिव लागै ॥३॥

इतु संगति नाही मरणा ॥ हुकमु पछाणि ता खसमै मिलणा ॥१॥ रहाउ दूजा ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ९१)

शब्दार्थ : जानत – जाणते; सुतु – पुत्र; बडा – मोठा; होतु – होतो; इतना – इतके; कु – सुद्धा; जानै – जाणत; जि – की; दिनदिन – प्रतिदिन; अवध – आयुष्य; घटतु – घटत; मोर मोर – माझे माझे; लाडु – लाड; पेखत – पाहून; जमराउ – यमराज; हसै – हसतो; ऐसा – असे; जगु – जगाला; भरमि – भ्रमजाल; लाइआ – फसवलेस, लोटलेस; बूझे – समजावे; जब – जेव्हा; मोहिआ – मोहित; माइआ – मायेने; छोडि – सोडून दे; बिखिआ रस – विषय रस; इतु – या; संगति – संग, निहचउ मरणा – निश्चित मरण आहे; रमईआ – सर्वव्यापक हरीचा; जपहु – जप करा; अनत – अनंत; जीवण – जीवन; बाणी – वाणी; इन – या; बिधि – विधीने, प्रकाराने; भवसागरु – भवसागर; तरणा – पार करावयाचा आहे; जां – जेव्हा; तिसु भावै – त्याला भावेल; ता – तेव्हा; लागै भाउ – प्रेमभाव निर्माण होतो; भरमु – भ्रम; भुलावा – संशय; विचहु जाइ – अंतःकरणातून, मनातून दूर जाते; उपजै – उत्पन्न होते; सहजु – सहजावस्था; गिआन – ज्ञान; मति – मती; जागै – जागृत होते; गुरप्रसादि अंतरि लिव लागै – गुरुकृपेने अंतरंगात, अंतःकरणात तल्लीन होऊन जाते; इतु – या; संगति – प्रयत्नाने; मरणा – मृत्यू; हुकमु – हुकूम, आज्ञा; पछाणि – ओळख; ता – तो; खसमै – स्वामी, प्रभू; मिलाणा – मिलाप, मिळेल;

भावार्थ : प्रत्येक जाणाच्या दिवसाबरोबर मातेला वाटत असते की आपले मूल वाढते आहे. पण तिला हे सत्य कळत नाही की जाणाच्या प्रत्येक दिवसाबरोबर त्याचे आयुष्य कमी कमी होत आहे. आई आपल्या मुलाला प्रेमापोटी माझा माझा म्हणत असते. खूप लाड करीत असते हे पाहून यमराज मात्र गालातल्या गालात हसत असतो. ॥१॥

हे प्रभो! तूच ह्या जगाला ह्या भ्रमात ठेवले आहेस. ही तुझीच माया आहे. अशा ह्या मोहमायेत गुंतून पडलेला जीव तुला कसा काय ओळखणार ॥१॥रहाउ ॥ कबीर सांगतात, हे जीवा! तू ह्या विषयविकारांचा त्याग कर. कारण ह्या विषयविकारांची संगत म्हणजे निश्चित मरण आहे. हे जीवा! तू त्या प्रभू परमात्म्यावर प्रेम कर. त्या सर्वत्र रमणा

होणाच्या रामाचा जप कर. ते प्रभुनाम मानवाला अनंत जीवन देणारे आहे. ह्या रामनामाच्या आधारे तू हा भवसागर तरून जाशील ॥२॥ प्रभूची इच्छा ज्या जीवावर असेल तोच जीव प्रभु भक्तीकडे वळतो. त्याच्या चित्तातील सारे भ्रम नष्ट होतात. त्यास जागृती येते व प्रभू परमात्म्याच्या स्वरूपाचे ज्ञान प्राप्त होते. असा जीव सतगुरूच्या कृपेने प्रभुनामात निमग्न होतो. ॥३॥ असा प्रभुनामाशी एकरूप झालेला जीव जन्ममरणाच्या चक्रातून मुक्त होतो. ज्याने प्रभू परमात्म्यास ओळखले तो त्याच्यात विलीन होऊन जातो. ॥१॥ ॥रहाउ दुसरा ॥

सिरीरागु त्रिलोचन का ॥

माइआ मोहु मनि आगलडा प्राणी जरा मरणु भउ विसरि गइआ ॥
कुटंबु देखि बिगसहि कमला जिउ पर घरि जोहहि कपट नरा ॥१॥
दूडा आइओहि जमहि तणा ॥ तिन आगलडै मै रहणु न जाइ ॥
कोई कोई साजणु आइ कहै ॥ मिलु मेरे बीटुला लै बाहडी वलाइ ॥
मिलु मेरे रमईआ मै लेहि छडाइ ॥१॥ ॥रहाउ ॥
अनिक अनिक भोग राज बिसरे प्राणी संसार सागर पै अमरु भइआ ॥
माइआ मूठा चेतसि नाही जनमु गवाइओ आलसीआ ॥२॥
बिखम घोर पंथि चालणा प्राणी रवि ससि तह न प्रवेसं ॥
माइआ मोहु तब बिसरि गइआ जां तजीअले संसारं ॥३॥
आजु मेरै मनि प्रगटु भइआ है पेरखीअले धरमराओ ॥
तह कर दल करनि महाबली तिन आगलडै मै रहणु न जाइ ॥४॥
जे को मूं उपदेसु करतु है ता वणि त्रिणि रतडा नाराइणा ॥
ऐजी तूं आपे सभ किछु जाणदा बदति त्रिलोचनु रामईआ ॥५॥ ॥२॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ९२)

शब्दार्थ : माइआ - माया; मोहु - मोह; आगलडा - अधिक, जास्त, पुष्कळ; जरा - म्हातारपणा; मरणु - मरणाचे; भउ - डर, भय, भीती; विसरि गइआ - विसरून गेला; बिगसहि - प्रसन्न होतो; कमला जिउ - कमळाच्या फुलाप्रमाणे; पर घरि - दुसऱ्याच्या घराकडे; जोहहि - पाहतो; दूडा - दूत; आइओहि - आला; जमहि तणा - यमाचे दल; आगलडै - समोर; मै रहणु न जाइ - माझा अधिकार चालणार नाही; कोई कोई साजणु - कुणी एखादी व्यक्ती; मिलु - भेटा; मेरे - माझ्या; बीटुला - हे विठ्ठला, हे वाहिगुरू; बाहडी वलाइ - दोन्ही हातानी आलिंगन देऊन भेटा; रमईआ - रामाला; मै लेहि छडाइ - मला सोडवून ने; अनिक अनिक - अनेकानेक; भोग - भोग; बिसरे - विसरतो; पै - मध्ये; अमरु - अमर; भइआ - समजतो; माइआ - मायेने; मूठा - फसलेला; चेतसि - स्मरण करतो; जनमु - जन्म; गवाइओ - घालवतो; आलसीआ - आळशासारखे; बिखम - विषम; घोर - खूप कठीण; पंथी - मार्ग, रस्ता; चालणा - चालणे; ससि - चंद्र; तह न प्रवेसं - तेथे प्रवेश करित नाहीत; माइआ मोहु - मायेने; विसरि गइआ - विसरून गेला; जां - जेव्हा; तजीअले - त्यागील, सोडीले; आजु - आज; प्रगटु भइआ - प्रकट झाला; पेरखीअले - पाहिले; धरमराओ - धर्जराजाला, यमाला; तह - तेथे; करदल करनी - हाताने चुरडून टाकील; महाबली - यमाचे शक्तिशाली दूत; तिन - त्याच्या; आगलडे - पुढे; मूं - मला; वणि - वनात, रानात; त्रिणि - गवताच्या काडीकाडीत, जागोजागी; रतडा - सर्वव्यापक; नाराइणा - नारायण; ऐजी - हे

माझ्या रामा; तू आपे – तू स्वतःच; सभ किछु – सर्व काही; जाणदा – जाणतोस; बदति – म्हणतात; रामईआ – रामराया

भावार्थ : हे जीवा ! तुला मायेचा मोह इतक्या मोठ्या प्रमाणावर आहे की त्यामुळे तुला वृद्धत्व व मृत्यूच्या भयाचाही विसर पडला आहे. सूर्याचे दर्शन होताच कमळ ज्याप्रमाणे प्रफुल्लित होते, त्याप्रमाणे परिवार पाहून तुझे मन प्रसन्न होते. पण अंतरात कपट असते व परस्त्रीकडे तुझे मन जाते. ॥१॥ पण जेव्हा यमदूत मृत्यूचे पाश घेऊन येतात तेव्हा त्यांच्या पुढे त्याचा निभाव लागत नाही. तेव्हा कोणी विरळा भक्तच म्हणतो, की हे प्रभो ! मला तुझ्या हृदयाशी धर. हे सर्वत्र रममाण होणाऱ्या प्रभू परमात्म्या ! मला ह्या कष्टातून वाचव माझी ह्या बंधनातून मुक्त कर. ॥१॥ रहाउ ॥ हे जीवा ! तू नाना भोग विलासात मग्न होऊन त्या प्रभू परमात्म्यास पार विसरून गेलास. ह्या संसारास मात्र तू स्वतःस अमर समजतोस. मायामोहात गुंतून गेल्याने तुझ्या मनात प्रभुनाम येतही नाही. प्रभुला विमुख होऊन तू तुझा जन्म आळसात वाया लावत आहेस ॥२॥ हे जीवा ! तू ध्यानात ठेव तुला अशा अंधकारमय कठीण मार्गाने जायचे आहे की जेथे ज्ञानरूप चंद्र-सूर्यास प्रवेशही प्राप्त होत नाही. जेव्हा तू ह्या जगातून निघून जाशील तेव्हाच तुला ह्या मोहमायेचा विसर पडेल. ॥३॥ आज आता माझ्या मनात प्रकाश पडतोय, की एक ना एक दिवस आपल्याला धर्मराजापुढे उभे राहावे लागणारच आहे. तो मला हाताने चुरडून टाकील. त्याच्या महान बाहुबली दूतापुढे कोणाचे काही चालत नाही. त्यांच्या पुढे माझा काय पाड लागणार ! ॥४॥ जेव्हा मला कोणी हरीचा उपदेश करतो, तेव्हा मला कळते की प्रभू परमात्मा वनात, तृणात सर्वत्र आहे. सर्वत्र तो प्रभू परमात्माच वास करतो. त्रिलोचनजी सांगतात, की माझा रामराया सर्व काही जाणतो. माझी रक्षा करतो. ॥५॥ २ ॥

श्रीरागु भगत कबीर जीउ का ।

श्रीरागातील भक्त कबीरजींची वाणी

अचरज एकु सुनहु रे पंडीआ अब किछु कहनु न जाई ॥
सुरिनर गण गंध्रब जिनि मोहे त्रिभवण मेखुली लाई ॥१॥
राजा राम अनहद किंगुरी बाजै ॥ जा की दिसटि नाद लिव लागै ॥१॥ रहाउ ॥
भाठी गगनु सिंडिआ अरु चुंडिआ कनक कलस इकु पाइआ ॥
तिसु महि धार चुऐ अति निरमल, रस महि रसन चुआइआ ॥२॥
एक जु बात अनूप बनी है पवन पिआला साजिआ ॥
तीनि भवन महि एको जोगी कहहु कवनु है राजा ॥३॥
ऐसे गिआन प्रगटिआ पुरखोतम कहु कबीर रंगि राता ॥
अउर दुनी सभ भरमि भुलानी मनु राम रसाइन माता ॥४॥ ३ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ९२)

शब्दार्थ : अचरज – आश्चर्य; सुनहु – ऐका; रे पंडीआ – अरे पंडिता; किछु – काही; कहनु – सांगितले; सुरिनर – दैवी संपत्तीने युक्त पुरुष; गंध्रब – गन्धर्व; त्रिभवण – त्रिभुवन; मेखुली – जखडणे/जखडले, (मायेचे); लाई – बांधली; अनहद – अनाहत; किंगुरी – वीणा; दिसटि – दृष्टीने; नाद – आवाज; लिव लागै – एकरूप; भाठी – भट्टी; गगनु – आकाश, दहावे द्वार; सिंडिआ – इडा; चुंडिआ – पिंगला; कनक कलस इकु पाइआ – सोन्याचा कलश (शुद्ध अंतःकरण) ज्याच्यात एका प्रभूला प्राप्त केले आहे; तिसु महि – त्याच्यात; धार चुऐ अति निरमल – धार थेंबाथेंबाने पडते जी अतिशय निर्मल आहे; रस महि रसन – रसामध्ये महारस; चुआइआ – ठिबकतो; अनूप – अनुपम; पवन – पवनाचा, श्वासाचा; पिआला – भांडे (पिण्यासाठी); साजिआ – बनवले; तीनि भवन

– त्रिभुवन; महि – मध्ये; एको – एकमेव; जोगी – योगी; कहहु – म्हणतो; कवनु – कोण; गिआन – ज्ञान; प्रगटिआ – प्रगट झाले; पुरखोतम – पुरुषोत्तम; रंगि राता – प्रेमात लीन झाला, तल्लीन झाला; अउर – अन्य, दुसरा; दुनी – दुनिया, संसार; भरमि – शंका, भ्रम; भुलानी – भुलवतो; मन राम – रामनाम; माता – रंगला.

भावार्थ : कबीरजी सांगतात, हे पंडितजनहो ! मी तुम्हाला एक नवलाची गोष्ट सांगणार आहे. हे इतके आश्चर्य आहे की ज्याचे शब्दात वर्णन करणे शक्य नाही. त्या प्रभू परमात्म्याने मायेद्वारे देवदेवता, गंधर्वच नव्हे तर सारे त्रिभुवन मायेच्या मोहात जखडले आहे. ॥१॥ माझ्या रामरायाची अनाहत नादरूपी वीणा वाजत आहे व त्याच्याच कृपेने माझे चित्त त्या नादात तल्लीन झाले आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ माझे मस्तक ही भट्टी आहे. त्यातून निर्माण होणारे प्रभुनामामृत वाहून नेण्यासाठी इडा व पिंगला ह्या दोन नाड्या आहेत, त्यातून वाहणारे शुद्ध नामामृत, सर्व रसात श्रेष्ठ असा प्रभुनामाचा महारस माझ्या अंतःकरणरूपी सुवर्णकलशात थेंबा थेंबाने ठिबकतो आहे व वाईट विकारांना बाहेर टाकत आहे. आणखी एक अनन्यसाधारण गोष्ट घडली. अशी की प्रभुनामरस प्राशन करण्यासाठी वायुरूपी पेला बनवला आहे. प्रत्येक श्वासाश्वासा गणिक मी प्रभुनामामृताचे प्राशन करतो. हे पंडित हो ! सांगा बरं, त्रिभुवनात त्याच्यासारखा योगीराज दुसरा कोणी आहे का ? ॥३॥ कबीर सांगतात, प्रभुनामाचे रसायन प्राशन केल्यामुळे मला त्या प्रभू पुरुषोत्तमाचे ज्ञान प्रगट झाले. आता माझे मन त्या नामरसातच रंगून गेले आहे. बाकी सारा संसार मोहमायेच्या भ्रमात अडकून पडला आहे. पण माझे मन मात्र रामनामाच्या रसायनाने तृप्त झाले आहे. ॥४॥३॥

॥ स्त्रीराग बाणी भगत बेणी जीउ की ॥

श्री रागातील भक्त वेणर्जींची वाणी

पहरिआ कै घरि गावणा ॥

हे पद 'महरिआकै धरि' ह्या चालीवर म्हणावे

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

रे नर गरभ कुंडल जब आछत उरध धिआन लिव लागा ॥
 मिरतक पिंडि पद मद ना अहिनिसि एकु अगिआन सु नागा ॥
 ते दिन संमलु कसट महा दुख अब चितु अधिक पसारिआ ॥
 गरभ छोडि प्रित मंडल आइआ तउ नरहरि मनहु बिसारिआ ॥१॥
 फिरि पछुतावहिगा मूडिआ तूं कवन कुमति भ्रमि लागा ॥
 चेति रामु नाही जमपुरि जाहिगा जनु बिचरै अनुराधा ॥१॥ रहाउ ॥
 बाल बिनोद चिंद रस लागा खिनु खिनु मोहि बिआपै ॥
 रसु मिसु मेधु अंम्रितु बिखु चाखी तउ पंच प्रगट संतापै ॥
 जपु तपु संजमु छोडि सुक्रित मति रामनामु न अराधिआ ॥
 उछलिया कामु काल मति लागी तउ आनि सकति गलि बांधिआ ॥२॥
 तरुण तेजु परत्रिअ मुखु जोहहि सरु अपसरु न पछाणिआ ॥
 उनमत कामि महा बिखु भूलै पापु पुंनु न पछानिआ ॥

खंड १ [२७८]

सुत संपति देखि इहु मनु गरबिआ रामु रिदै ते खोइआ ॥
 अवर मरत माइआ मनु तोले तउ भग मुखि जनमु विगोइआ ॥३ ॥
 पुंडर केस कुसम ते धउले सपत पाताल की बाणी ॥
 लोचन स्रमहि बुधि बल नाठी ता कामु पवसि माधाणी ॥
 ता ते बिखै भई मति पावसि काइआ कमलु कुमलाणा ॥
 अवगति बाणि छोडि म्रित मंडलि तउ पाछै पछुताणा ॥४ ॥
 निकुटी देह देखि धुनि उपजै मान करत नही बूझै ॥
 लालचु करै जीवन पद कारन लोचन कछू न सूझै ॥
 थाका तेजु उडिआ मनु पंखी घरि आंगनि न सुखाई ॥
 बेणी कहै सुनहु रे भगतहु मरन मुकति किनि पाई ॥५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ९३)

भावार्थ : हे नर – अरे माणसा; गरभ कुंडल – गर्भ कुण्डल, मातेच्या गर्भाशयात; जब – जेव्हा; आछत – होतास; उरध – उलटा टांगलेला; धिआन – ध्यानात; लिव लागा – तल्लीन होतास, मग्न होतास; मिरतक – मातीचे; पिंडि – शरीर; पद – पदवी; मद – मान, अभिमान; अहिनिंसि – अहर्निश, रात्रंदिवस; एकु – एक; अगिआन – अज्ञानाचा; सु नागा – अभाव; ते – त्या; दिन – दिवसांची; संमलु – आठवण कर; कसट – कष्ट; अब – आता; चितु – चित्त; अधिक – जास्त; पसारिआ – पसरवला; गरभ – गर्भ; छोडि – सोडून; म्रित मंडल – मर्त्य लोकात; आइआ – आल्यावर; तउ – तेव्हा; नरहरि – परमात्मा, परमेश्वर; मनहु – मनातून; बिसारिआ – विसरलास; फिरि – मग (नंतर); पछुतावहिगा – पश्चात्ताप पावशील; मूडिआ – हे मूढा! हे मूर्खा; कवन – कोणत्या; कुमति – कुमतीमध्ये फसून; भ्रमि – भ्रमात; लागा – पडलास; चेति – स्मरण कर; रामु – रामाचे, परमेश्वराचे; नाही – नाहीतर; जमपुरि – यमपुरीत; जाहिगा – जाशील; अनुराधा – स्मरण न करता; बाल बिनोद – बाल्यावस्था, बिनोद – खेळ मौजेत घालवलीस; चिंद – चित्त; रस – रसला; खिनु खिनु – क्षण प्रती क्षण; मोहि – मोहात; बिआपै – पडणे, फसणे; रसु – रगणे; मिसु – स्वादिष्ट भोजन; मेधु – नशा, मद, शराब; अग्रितु बिखु – चांगल्या-वाईट स्वादात; चाखी – चाखणे; तब – तेव्हा; पंच – पाच; कामादी विकार; प्रगट – प्रकट होऊन; संतापै – दुःखी होणे; जपु – जप; तपु – तप; संजमु – संयम; छोडि – सोडून; सुक्रित – शुभकर्म करणारी; मति – मती; न आराधिआ – आराधना केली नाहीस; उछलिआ – उसळून आला; कामु – कामवासना; कोल – काळिमा, डाग; लागी – लागणे; तउ – तेव्हा; आनि – आणून; सकति – स्त्री, शक्ती; गलि – गळ्यात, पदरी; बांधिआ – बांधली; तरुण तेजु – तारुण्याच्या तेजात; परत्रिअ – परस्त्रीच्या, मुखु – मुख, चेहरा; जोहहि – पाहतो; सरु – चांगले; अपसरु – वाईट; न पछाणिआ – ओळखत नाही; सुत – पुत्र; संपति – संपत्ती; देखि – पाहून; इहु – हे; मनु – मन; गरबिआ – अहंकार करायला लागला, गर्व झाला; रामु – राम; रिदै ते खोइआ – हृदयातून त्याला (रामाला) विसरला; अवर – अन्य; तउ – तेव्हा; भग – भाग्य; मुखि – तोंड; जनमु – जन्म; विगोइआ – घालविला; पुंडर – पांढरे; कुसम – फूल; ते – पासून; धउले – पांढरे; सपत पाताल – सप्त पाताळ; बाणी – वाणी; लोचन – डोळे; स्रमहि – स्रवतात, पाणी वाहते; बुधि – बुद्धी; बल – शक्ती; नाठी – नाहीशी झाली, दूर झाली; ता – तेव्हा; कामु – कामवासना; पवसि – वाढते; बिखै – विषयांची; भई – झाली; पावसि – पाऊस; काइआ – शरीररूपी; कमलु – कमळ; कुमलाणा – कोमेजून जाते; अवगति – अव्यक्त; छोडि – सोडून; म्रित मंडलि – मृत लोक; तउ – तेव्हा; पाछै

– नंतर; पछुताणा – पश्चात्ताप करतो; निकुटी – लहान, छोटे; देह – शरीर; देखि – पाहून; धुनि – ध्वनी; उपजै – उत्पन्न होतो; मान करत – मान करतो; बूझै – समजते; लालचु – लालच; करै – करतो; लोचन – डोळ्यांनी; कछू – काही; न सूझै – दिसत नाही; थाका – थकला; तेजु – तेज; उडिआ – उडाला; मनु पंखी – प्राण; घरि – घराच्या; आंगनि – अंगणात; न सुखाई – चांगले लागत नाही; सुनहु – ऐका; रे भगतहु – हे भक्तांनो; मरन – (अशा) मरणाने; मुक्ती – मुक्ती; किनि – कुणाला; पाई – मिळते, प्राप्त केली;

भावार्थ : हे जीवा! तू मातेच्या उदरात होतास तेव्हा स्वतःस उलटे टांगून घेऊन म्हणे डोके खाली पाय वर अशा अवस्थेत राहून तू प्रभू परमात्म्याच्या ध्यानात निमग्न होतास. त्या वेळी तुला ह्या मृण्मय देहाचा अहंकार नव्हता. तुझ्या मनात मोहमायारूपी अज्ञान, अंधकार नव्हता. तू अहर्निश प्रभू परमात्म्याचेच ध्यान करित होतास. हे जीवा! ते कष्टप्रद दिवस आठव. आता मात्र तू प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करण्याचे विसरून संसाराच्या पसाऱ्यात अधिकाधिक गुंतत राहिला आहेस. मातृ उदरातून बाहेर पडून तू ह्या मर्त्यलोकात आल्यावर त्या नरहरीस, त्या प्रभू परमात्म्यास पूर्णपणे विसरून गेला आहेस. ॥१॥ हे मूढ जीवा! तुला नंतर अंतसमयी पश्चात्ताप करावा लागेल. तुला ही दुर्बुद्धी कशी आठवली. तू भ्रमात का अडकलास? तू रामाचे का स्मरण करित नाहीस? नामस्मरण केले नाहीस तर तुला यमपुरीत लोटले जाईल. का वेड्यासारखा मोहमायेत भटकत फिरतोस? ॥१॥ राहाउ ॥ बाल्यावस्थेत हास्य विनोदात खेळण्या-बागडण्यात दिवस घालवलेस. क्षणा क्षणाला मोहमायेचा पाशात अडकत गेलास. किशोरावस्थेत अमृत समजून विषयविकाररूपी मदिरेचे विषय चाखलेस. तेव्हापासून पंच विकारांनी तू तडफडू लागलास. ह्याच किशोरावस्थेत तू जप, तप, संयम आदी कर्मेही केली नाहीस. रामनामाचेही तुला विस्मरण झाले. तारुण्यात जेव्हा कामविकार उफाळून आला तेव्हा मात्यापित्यांनी एका मुलीशी लग्न करून दिले. ॥२॥ तारुण्याच्या जोषात परस्त्रीच्या रूपाकडे पाहून योग्य-अयोग्य, चांगले-वाईट ह्याचा विचार न करता तू तिच्याशी रममाण झालास. कामरूपी महाविषाने उन्मत्त होऊन पापपुण्याचाही विसर पडला. पुत्र, संपत्ती पाहून तू गर्वाने फुगून गेलास आणि हृदयस्थ रामास हरवून बसलास. आपल्या सग्या सोयऱ्यांच्या मरणानंतर त्यांच्या धनसंपत्तीचा विचार करतोस पण उद्या आपणही मरणार आहोत हा विचारही तुझ्या मनास स्पर्श करत नाही. सारे तारुण्य कामविकारात रमून व्यर्थ, वाया घालविलेस. ॥३॥ आता वृद्धावस्थेत तुझे केस श्वेत पुष्पाहून पांढरे झाले आहेत. आवाज खोल गेला आहे, जणू सप्त पाताळातून येत आहे असे वाटते. डोळ्यातून सारखे पाणी गळते आहे. शरीर दुर्बल झाले आहे. बुद्धी क्षीण झाली आहे. तरीही तुझ्या मनात विचार धिंगाणा घालत आहेत. बुद्धी विषयविकाराच्या वर्षावात भिजते आहे. तुझे देहरूपी कमळ कोमेजून गेले आहे. अजूनही तू परमात्म्याचे ध्यान करायचे विसरून मोहमायेतच, विकारातच गुरफटून राहिला आहेस. ह्यामुळे वृद्धावस्थेत तुझ्यावर पश्चात्तापाची पाळी येते. ॥४॥ लहान लहान मुले पाहून म्हातारपणी सुद्धा तुझ्या अंगात उत्साह संचारतो व तू वासरात लंगडी गाय होऊन शहाणपण मिरवतोस. डोळ्याने दिसत नसतानाही जीवनाची आसक्ती कमी होत नाही. शरीर थूकन जाते प्राणपाखरू उडून जाते. त्या वेळी घरातले लोक तुला अंगणातही ठेवून घेत नाहीत. वेणीजी सांगतात, भक्तजन हो अशा ज्ञानहीन जीवांना मरणानंतरही मुक्ती मिळत नाही. ॥५॥

॥ सिरिरागु ॥

तोही मोही मोही तोही अंतरु कैसा ॥

कनक कटिक जल तरंग जैसा ॥१॥

जउपै हम न पाप करंता अहे अनंता ॥

पतितपावन नामु कैसे हुंता ॥१॥ राहाउ ॥

खंड १ [२८०]